T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA KİŞİLİK BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ SORUNU

Songül ERSAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Yıldıray SİPAHİ

BURDUR – 2022

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA KİŞİLİK BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ SORUNU

Songül ERSAN
1830201108

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Yıldıray SİPAHİ

Üye: Doç. Dr. Mustafa TÜRKAN
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAFALI

BURDUR – 2022

T.C.

BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum ***"İslam Hukukunda Kişilik Bağlamında Yapay Zekâ Sorunu"*** adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik ve etik kuralları ihlal etmediğimi, tezimin özgün olduğunu, başvurduğum kaynakları metin içinde, dipnotlarda ve kaynakçada eksiksiz ve bilimsel kurallara uygun olarak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Songül ERSAN
Tarih ve İmza

ÖNSÖZ

İnsan, inanmak ve iyi işler yapmak için uzun bir yolculuk yapmaktadır. Bu yolculuk; insan doğulur ve insan olunur yolculuğudur. Kadın ve erkek aynı özden yaratılmıştır; kâinattaki tüm varlıklardan daha kıymetli olmak bakımından aralarında fark yoktur. O halde insan olma değerine sahip olan kadın ya da erkek halife olabilecektir. Çünkü yeryüzünde bir "halife" yaratacağını bildiren Allah"u Teala halifenin kadın ya da erkek olmasına değil, insan olmasına işaret etmiştir. O halde insan olma değerine sahip olan kadın ya da erkek halife olabilecektir.

İnsan eşref-i mahlukâttır ama bunun sırrı insan doğmanın yanı sıra insan olmakla ortaya çıkmaktadır. Çünkü insan olmada, onur ve şerefin ortaya çıkmasında Kur"an; iman ve salih amelin altını çizmektedir. Kur"ân"dan hareketle konuşursak onurun asıl adresi Allah"a iman ve teslimiyettir. Zira insan Allah"a teslimiyet fıtratıyla dünyaya gelir. Fakat insan, fıtrat itibariyle Allah"a karşı sorumluluğun idrakine yatkın olduğu gibi fısk u fücura da yatkın bir varlıktır. Bu itibarla insan olarak doğulmaz denilebilir ki insan olmaya aday olunur. Sonra da büyüdükçe irade ve ihtiyar yani seçimlerle ya insan olunur ya da olunmaz.

Diğer yandan insan kendi varoluşunu ve diğer varlık, nesne ve olayları rasyonel yani reel cihetten sorun ederek ele aldığı gibi ideal-tinsel-mânevî cihetten de problematik bir şekilde inceler. Dolayısıyla o, varlığa, nesneler dünyasına ve olaylara hem rasyonel, hem de tinsel ve mânevî hatta irrasyonel anlamlar yükler. En büyük etken olarak teknolojiyle değişen ve küreselleşen dünyada en başta aile kurumuna yönelik yeni risk alanları açılarak hepimizi etkileyecek sorunlar baş göstermiştir. Bu sorun sadece bugünümüzü değil geleceğimizi de tehdit etmektedir. Bu tehdidin en başında „Yapay Zekâ" (YZ) sorunu gelmektedir.

Yapay Zekâ (YZ) yaklaşımlarında dikkat çeken bir detay söz konusudur. O da tarihte üç büyük olayın olduğu; bunlardan ilki evrenin yaratılışı, ikincisi hayatın başlaması ve üçüncüsü ise bunlarla benzer hatta aynı öneme sahip olduğu iddia edilen yapay zekâdır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü zekâyı, "İnsanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkartma yeteneklerinin tamamı, anlak, dirayet, zeyreklik ve feraset" olarak belirtmiştir. Dolayısıyla Arapça kökenli olan bu

kavram, bir hadiseyi veya olay örgüsünü, sebep sonuç ilişkisini anlayarak onu ifade etme yetisi, düşünme kabiliyeti ve değerlendirerek karar verme, eyleme geçme mekanizmasıdır. Yapay zekâ (AI) tasarılarında zorunluluk olmamasına rağmen hareket kabiliyeti sergileyebilmesi adına yapay zekânın çoğunlukla yapay özne (beden-makine robot) olarak kabul edilen robotik bir cisme bürünmesi öncelenmektedir.

Yapay Zekâ (YZ) (artificial intelligence) yalnızca robotlarla ilgili değildir ve yapay zekâ, birçok kişinin zannettiği gibi aslında bir "düşünen makine değildir." Terminolojik olarak yapay (artificial), doğal olmayan ve bilgisayarlar gibi makinelerle ilgili bir şey olarak da ifade etmek mümkündür. Zekâ (intelligence) akıl yürütme, öğrenme veya anlama yeteneği olarak tanımlanabilse de yapay zekâ (artificial intelligence) bir şeyi neden yaptığını ayırt etmediği için daha doğru ifadeyle temyiz yeteneğine haiz olmadığı için gerçekten akıllı olduğu söylenemez. Fakat yapay zekâ her alanda etkisini göstermeye başlayan ve hukuk alanında özellikle kişilik bağlamında incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken bir konu haline gelmiştir. Yapay zekâya verilemek istenilen kişilik islam hukuku, medeni hukuk ve uluslararası hukuk alanlarında incelenmiştir.

Son olarak muvaffakiyetler nasib eden Rabbime sonsuz hamd ve şükürden sonra araştırma konusunun seçiminden tamamlanmasına kadar geçen süreçte ufuk açıcı yönlendirmeleriyle yol gösteren ve değerli desteklerini esirgemeyen çok kıymetli hocalarımdan tez danışmanım Dr. Yıldıray Sipahi Bey"e şükranlarımı arz ederim. Tezin izleme döneminde çalışmaya katkıda bulunan ve çalışmamım jürisinde yer alan sayın hocalarım Doç. Dr. Mustafa Türkan Bey"e ve Dr. Hasan Kafalı Bey"e teşekkürlerimi sunarım.

Songül ERSAN

BURDUR, 2022

(ERSAN, Songül, "İslam Hukukunda Kişilik Bağlamında Yapay Zekâ Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2022)

ÖZET

Çalışmada, "İslam Hukukunda Kişilik Bağlamında Yapay Zekâ Sorunu" konu edilmiştir. Bu kapsamda yapay zekâ sorunu farklı yönleriyle üç bölümde ele alınmıştır. Bunlar; yapay zekânın insan beyni ile münasebeti, tanımı, kısımları ve Felsefî alt yapısının incelenmesidir. Aslında yapay zekâ bir algoritmadır. Algoritmanın en büyük benzeşim gösterilmeye çalışıldığı alan ise insan beynidir (zihin modellemesi). Bu sebeple yapay zekâya neden ihtiyaç duyulduğu ve neden hukukî alt yapısı sorun edildiğine çözüm aranmıştır. İslam hukukunda kişilik bağlamında yapay zekânın değerlendirilmesinin bir ihtiyaç olduğu kabul edilerek, yapay zekânın insan şahsiyetine etki eden faktörlerle kıyaslaması yapılmıştır. Yapay zekâya insan görünümlü robot formlu bir bedende hukukî bir kişilik verilmesi temel sorun kabul edilerek; ruh, irade, akıl ve fıtrat (fıtrata bağlı transhümanite ve yapay zekâ ve neslin devamı problemi açısından yapay zekâ ile evliliğin İslam Aile Hukuku açısından ortaya koyduğu asılların merkezinde tartışılması) bağlamında değerlendirilmiştir. Yapay zekâ hukukunun gelişmekte olduğu göz önüne alınarak İslam ceza hukukunda yapay zekânın değer sorunu ve hukuk norm bazlı açıklamalar yapılmıştır. Ayıca yapay zekânın cezaî ehliyetine bağlı işlenen suçlar ve bu suçların cezalandırılmasında nasıl bir yol ortaya konulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu anlamda özellikle kusursuz sorumluluk eksenli yapay zekânın neden olduğu suçlarda yapay zekâyı üreten, programlayan ve kullananın sorumlu tutulmaları gerektiği öne sürülerek muhtemel tehlikelere işaret edilmiştir. Özellikle yapay zekânın eşya statüsü önerisinin İslam Hukuku açısından en uygun değerlendirme olacağı önerisi getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Hukuk, İslam Hukuku, Yapay Zekâ, Akıl, Transhümanite, Öjeni, Nesil, Robot.*

(*ERSAN, Songül, Artificial Intelligence Problem in the Context of Personality in Islamic Law*, *Master Thesis, Burdur, 2022*)

ABSTRACT

In this study, "Artificial Intelligence Problem in the Context of Personality in Islamic Law" was discussed. In this context, the problem of artificial intelligence is discussed in three parts with different aspects. These are the relationship between artificial intelligence and the human brain, its definition and parts, and the examination of its philosophical background. In fact, artificial intelligence is an algorithm. The area where this algorithm is tried to be make similarity is mostly the human brain. For this reason, a solution has been sought for why artificial intelligence is needed and why its legal infrastructure is a problem. Assuming that there is a need to evaluate artificial intelligence in the context of personality according to Islamic law, artificial intelligence has been compared with the factors that affecting the human personality. In this study, some evaluations were made in the context of spirit, will, mind and fitra (nature) (The Fitra-related (nature-related) transhumanity, and also artificial intelligence and marriage with artificial intelligence in terms of the problem of the continuation of the posterity were discussed in the centre of the facts revealed in terms of Islamic Family Law) by assuming the artificial intelligence in a human-like, robot-shaped body as a legal personality is accepted as the main problem. Considering the development of artificial intelligence law, the value problem of artificial intelligence in Islamic criminal law and the crimes committed due to the criminal capacity of artificial intelligence and the method to punish these crimes are expressed by making legal norm-based explanations. In this sense, it has been pointed out that who produce, program and use artificial intelligence should be held responsible for the possible dangers, especially in crimes caused by perfect responsibility oriented artificial intelligence. In particular, it is suggested that the property status proposal of artificial intelligence will be the most appropriate evaluation in terms of Islamic Law.

Keywords: *Law, Islamic Law, Artificial Intelligence, Mind, Transhumanity, Eugenics, Generation, Robot.*

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN ..... **i**

ÖNSÖZ ..... **ii**

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

KISALTMALAR ..... **x**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

YAPAY ZEKÂNIN TANIMI VE İNSAN BEYNİ İLE OLAN MÜNASEBETİ

1. YAPAY ZEKÂNIN GENEL ÖZELLİKLERİ 5

1.1. Yapay Zekânın Tanımı 5

1.2. Robot Kavramı 6

1.3. Yapay Zekânın Türleri 9

1.4. Yapay Zekânın Gelişim Aşamaları 12

1.5. Yapay Zekânın Felsefî Altyapısı 15

2. YAPAY ZEKÂNIN İNSAN BEYNİ İLE OLAN İLİŞKİSİ 18

2.1. İnsan Beyninin İlk Oluşum Yeri 18

2.2. Biyolojik Sinir Ağları 20

2.3. Yapay Sinir Ağları 20

2.4. Öğrenme Ağı 21

2.5. Plastisite ve Yapay Zekâ 23

2.6. Yüz Tanıma Ağı 24

2.7. Dil Ağı 25

2.8. Yapay Zekâ ve Öğrenme Metotları 26

2.8.1. Makine Öğrenimi 27

2.8.2. Derin Öğrenme 27
2.9. Bellek 28
2.9.1. Kısa Süreli Bellek 28
2.9.2. Uzun Süreli Bellek 29
3. YAPAY ZEKÂYA İHTİYAÇ DUYULMASININ NEDENLERİ 30

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA KİŞİLİK BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂNIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İSLAM HUKUKU VE MEDENİ HUKUKTA KİŞİLİK MEFHUMU 36
1.1. Hak Kavramı 37
1.2. Şahıs Kavramı 38
1.2.1. Hakiki Gerçek Şahıslar 39
1.2.1.1. Zimmet 41
1.2.1.2. Ehliyet (Uygunluk-Uygun Olma) 43
1.2.1.2.1. Vücûp Ehliyeti 43
1.2.1.2.2. Edâ Ehliyeti 44
1.2.2. Hükmî Tüzel Şahıslar 45
1.3. el-Mahkûm Aleyh 46
2. YAPAY ZEKÂ'NIN İNSAN ŞAHSİYETİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERLE KIYASI 47
2.1. Ruh 48
2.2. İrade 50
2.3. Fıtrat 53
2.3.1. Transhümanite Bağlamında Genetik ve Teknolojik Müdahaleler ile Yaratılış ve Fıtratı Bozma (tağyir) 56
2.3.2. Ölümsüzlük 57
2.3.3. Gen Islahı (Öjeni-İnsan Neslinin Islahı) 60
2.3.3.1. Genetik Müdahale 62

2.3.3.2. Klonlama 64
2.3.4. Yapay Zekâlı Robot ile Evliliğin İslam Hukuku Açısından İncelenmesi 69
2.3.4.1. Evlenme 70
2.3.4.2. Akdin Bağlayıcılığı 71
2.3.5. İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Neslin Devamı Açısından Üreme Problemi 71
2.3.5.1. Modern Hukuka Göre Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntem ve Kuralları 72
2.3.5.2. Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntem ve Kurallarının Fıkhî Açıdan İncelenmesi 73
2.3.5.3. Fıkhi Açıdan Süt Bankaları ve Yapay Besinlerle Fıtrata Müdahale 74
2.4. Akıl 76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAPAY ZEKÂ'NIN İSLAM CEZA HUKUKU AÇISINDAN İNCELENMESİ

1. YAPAY ZEKÂNIN ÇAĞDAŞ KANUNLARDAKİ DURUMU 79
1.1. Yapay Zekânın Etik Sorunu 80
1.2. Haksız Fiil Kapsamında Yapay Zekânın Sorumluluğu 87
1.3. Yabancı Hukuk (MÖHUK) 90
1.4. Yapay Zekânın Sorumluluğuna İlişkin Hukuki Statü Önerileri 92
1.4.1. Eşya Statüsü 93
1.4.2. Köle Statüsü 94
1.4.3. Tüzel kişi Statüsü 95
1.4.4. İnsan Olmayan Kişi Statüsü 96
1.4.5. Elektronik Kişi Statüsü 97
2. İSLAM CEZA HUKUKUNDA YAPAY ZEKÂNIN DEĞER SORUNU 99
2.1. Ahlak Felsefesi ve Değer 99
2.2. İslam Hukukunda Değer 101
2.3. İslam Hukuk Normu ve Beşeri Davranışa Olan Etkileri 103

3. İSLAM CEZA HUKUKUNDA YAPAY ZEKÂNIN CEZA EHLİYETİ VE CEZAÎ SORUMLULUĞU 105

3.1. Maddi Unsur 108

3.2. Manevi Unsur 110

3.2.1. Kusur yeteneği ve Yapay Zekâ 110

3.2.2. Yapay Zekâya Sahip Varlıkların Cezaî Sorumluluklarının İncelenmesi 115

3.2.3. Yapay Zekâ ve Günah 116

3.3. Yapay Zekânın Kamu Hukuk Alanında Kullanılması 118

3.4. Yapay Zekânın Özel Hukuk Alanında Kullanılması 119

4. İSLAM CEZA HUKUKUNDA SUÇ VE CEZA 121

4.1. Cezanın Tanımı ve Çeşitleri 123

4.2. Kısas ve Diyet Cürümleri 127

4.3. Taʿzîr Suçları 129

4.4. Had Cürümleri 131

4.4.1. Zina 131

4.4.2. İftira (Kazf) 132

4.4.3. Hırsızlık 133

4.4.4. Yol kesme (Yağma) 134

SONUÇ 136

KAYNAKÇA 138

ÖZGEÇMİŞ 163

KISALTMALAR

A.Ü.	**:** Ankara/Atatürk Üniversitesi
b.	**:** Bin/İbn
Bkz.	**:** Bakınız
C.	**:** Cilt
Çev./çev.	**:** Çeviren
DİA	**:** Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	**:** Diyanet İşleri Başkanlığı
EFMED	**:** Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi
Haz./haz.	**:** Hazırlayan
İSTEM	**:** Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Dergisi
İÜHF	**:** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
M.Ü.	**:** Marmara Üniversitesi
md.	**:** Madde
MÖHUK	**:** Milletlerarası Özel Hukuku
ö.	**:** Ölüm Tarih
s.	**:** Sayfa
S.	**:** Sayı
ss.	**:** Sayfalar Arası
SYZ	**:** Süper Yapay Zekâ
t.y.	**:** Tarih Yok
tah.	**:** Tahkik
TBB	**:** Türkiye Barolar Birliği
TDV	**:** Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	**:** Tercüme
vd.	**:** Ve Diğerleri
y.y.	**:** Yayın Yeri Yok
YZ	**:** Yapay Zekâ

GİRİŞ

A-ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Transhümanizm ve yapay zekâ ile ilgili ilahiyat sahasında özellikle din sosyolojisi ve din felsefesi alanlarında araştırmalar bulunmaktadır. Bu konuda katkı bulunmak amacıyla yapay zekâyı İslam hukuku açısından ele almaya karar verdik.

Bizi araştırmaya sevkeden diğer önemli husus, yapay zekâya kişilik statüsü verilmeye çalışılmasıdır. Özellikle Müslüman bir ülke olan Suudi Arabistan'ın Sophia isimli robota vatandaşlık vermesi eleştirilerin yöneltilmesine neden olmuştur. İşte bu noktada çalışmamızda bu sorun ele alınmış ve yapay zekânın meydana getiriliş aşamaları, insana benzetilen yönleri değerlendirilerek yapay zekâ kişi olarak kabul edildiğinde hangi sonuçları, edilmediğinde hangi sonuçları doğuracağına dair bir bakış açısı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu noktada daha çok kişilik statüsü ve yapay zekânın ceza alanında incelenmesi gibi konular esas alınmıştır.

B-ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın amacı islam hukukuna bağlı olarak yapay zekâya kişilik statüsünün verilemeyeceğine dair ayrıntılı bir bakış açısı getirebilmek ve insanın yaratılış fıtratınının yapay zekâ aracılığıyla bozulmaya çalışıldığının tespit edilmesidir.

C-ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Yapay zekâ ile ilgili konunun anlaşılması hususunda doğrudan müracaat edilen kaynaklar bulunmamaktadır. Fakat İslam hukukunda kişilik bağlamında yapay zekânın kıyaslanarak incelenmesi noktasında doğrudan müracaat edilen klasik kaynaklar, el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), *el-Fusûl fi'l-Usûl, Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l İslâmiyye,* el-Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Basrî (450/1058), *el-Ahkamu's-Sultaniyye,* ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakāiki Gavâmidı't-tenzîl,* el-Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l Kur'âni'l-Azîm ve'sseb'i'l-mesânî* eserleridir.

Yapay zekânın hukuki kişiliği adına günümüzde verilmiş olan yardımcı kaynaklar olarak, Zekiyüddin Şaban, *el-Ahkamü'ş-Şer'iyye li'l-Ahvali'ş-Şahsiyye* ve

İslam Hukuk İlminin Esasları, Abdülkadir Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'i* eserleri başta olmak üzere Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, *Türk Hukuk Tarihi,* Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku,* Cevat Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, Nuri Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku*, Ahmet Yaman ve Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, İsmail Köksal, *Genetik Kopyalamanın Fıkhi Yönü*, Ülfet Görgülü, *İnsan Genomuna Müdahale: Etik Tartışmalar-Fıkhi Yaklaşımlar*, adlı çalışmalarının yanında aynı zamanda bu alanda yapılan bibliyografyada yer vermiş olduğumuz kitaplar, makaleler, doktora, yüksek lisans tezlerine ve İslam Fıkıh Akâdemisi, İslam Tıp Bilimleri Örgütünün karar ve bildirilerine de atıflar yapılmıştır.

Pozitif hukuk alanında yapay zekâ ile ilgili yapılan çalışmalardan çokça istifade edilmiştir. Bu çalışmaların bazıları şunlardır; A. Ebru Bozkurt Yüksel vd., *Futurist Hukuk,* Vahit Doğan, *Milletlerarası Özel Hukuk,* Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku*, Timur Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Bilge Öztan, *Tüzel Kişiler,* Nazife Şişman, *Kaderle Tasarım Arasında Yeni İnsan,* Kaku Mıchıo*, Geleceğin Fiziği,* Bülent Madi, *İnsan Beyni* adlı çalışmalarının yanında aynı zamanda bu alanda yapılan bibliyografyada yer vermiş olduğumuz kitaplar, doktora ve yüksek lisans tezlerine, Türk Medeni Kanununa, Türk Ceza Kanuna ve Milletlerarası Özel Hukuk maddelerine de atıflar yapılmıştır.

Son olarak İngilizce kaynaklardan bahsetmek gerekirse, Ugo Pagallo, Mustafa Çevik, Walhout ve Harari"nin çalışmalarından yer yer istifade edilmiştir.

D-ARAŞTIRMANIN METODU

Biz bu çalışmayı yaparken İslam hukukununun kişilik bağlamında ortaya koyduğunu ehliyetle, zimmetle bağlantılı olarak nitel bir şekilde ansiklopedilerden, kitaplardan, makalelerden ve internet kaynaklarından faydalanarak hazırlamış bulunmaktayız.

Günümüzde yapay zekâ ile ilgili yapılan İslam hukuku, Türkçe ve İngilizce çalışmalar yeterli değildir. Zira yapılan Türkçe ve İngilizce çalışmalar daha çok kişilik statüsü açısından bir değerlendirmeye dayalı olarak ele alınmaktadır. İslam hukuku alanında yapılan çalışmalar ise yapay zekânın kişiliğinin ve fiillerinin İslam hukuk bağlamında aydınlatılması ve bu konunun anlaşılması noktasında yeterli bilgiler

içermemektedir. Nitekim bu çalışmada, bazı klasik fıkha ait kaynaklar ve günümüzdeki İslam hukuku kaynakları ile yapay zekâ kıyaslanarak bir anlayışa gidilmeye çalışılmaktadır. Yeni bir alan olduğu için bu çalışmaların artırılması gerekmektedir.

E-ARAŞTIRMANIN SUNULMASI

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yapay zekânın tanımı, yapay zekânın somutluk kazandığı robot(makine) kavramı, gelişim aşamaları, felsefî alt yapısı ve insan beyni ile münasebeti incelenmiştir. Aslında yapay zekâ bir algoritmadır. Bu algoritmanın en büyük benzeşim gösterilmeye çalışıldığı alan ise her bir özelliği kopyalanmaya çalışılan insan beynidir. Bu yüzden yapay zekâya neden ihtiyaç duyularak hukukî alt yapısı sorun edilerek buna çözüm aranmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, İslam hukukunda kişilik bağlamında yapay zekânın değerlendirilmesinin bir ihtiyaç olduğu kabul edilerek yapay zekânın insan şahsiyetine etki eden faktörlerle kıyaslaması yapılmıştır. Yapay zekâya insan görünümlü robot formlu bedende (mesela Sophia) hukukî kişilik verilmesi temel sorun kabul edilerek ruh, irade, fıtrat ve akıl bağlamında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Fıtrata bağlı olarak transhümanite bağlamında genetik ve SYZ (Süper Yapay Zekâ) başta olmak üzere teknolojik gelişmeler ile insan fıtratının bozulmasına yönelik genetik müdahale ve klonlama çalışmalarına yer verilmiştir. Ayrıca fıtrat bağlamında yapay zekâ ve neslin devamı problemi açısından yapay zekâ ile evliliğin İslam aile hukuku açısından ortaya koyduğu asılların merkezinde tartışılmasına yer verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise yurt dışı ürünü ve sistemi olması sebebiyle yapay zekânın çağdaş kanunlardaki durumuna, henüz hiçbir hukuk sisteminde yapay zekâ ile alakalı mevcut kanunun bulunmayışı ile MÖHUK (Milletlerarası Özel Hukuk) bağlamında değerlendirmelere yer verilmiştir. Buna bağlı olarak yapay zekânın otonomlaşması ve kendi kendine karar alabilecek seviyeye gelmesine ilişkin hukuki statü önerilerinden bahsedilmiştir. Yapay zekâ hukukunun gelişmekte olduğu göz önünde bulundurularak İslam ceza hukukunda yapay zekânın değer sorunu ve hukuk norm bazlı açıklamalarda bulunularak yine yapay zekânın cezaî ehliyetine bağlı işlenen suçlar ve bu suçların cezalandırılmasında nasıl bir yol ortaya konulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu anlamda özellikle kusursuz sorumluluk eksenli yapay zekânın neden olduğu suçlarda yapay zekâyı üreten, programlayan ve kullananın sorumlu tutulmaları

gerektiği öne sürülerek muhtemel tehlikelere işaret edilmiştir. Özellikle yapay zekânın eşya statüsü önerisinin İslam hukuku açısından en uygun değerlendirme olacağı önerisi getirilerek yapay zekânın gerçek kişi olarak değil insan sorumluluğunda olması gerektiği yönünde öneriler sunulmuştur. Ayrıca klasik suçların günümüzde yapay zekâ aracılığıyla işlenmesi neticesinde faile verilebilecek cezalara da yer verilmiştir.

Tezimizle ilgili dipnotlandırma ve kaynakça oluşturma şekli, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre düzenlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAPAY ZEKÂNIN TANIMI VE İNSAN BEYNİ İLE OLAN MÜNASEBETİ

Teknolojinin hızla hayatımıza dâhil olmasıyla birlikte modern çağın en önemli konularından olan insanın sinir sistemini ve insan beynini taklit edebilen yapay zekânın insan ile eş değer konuma getirilmesi amaçlanmaktadır. Yapay zekâya sahip teknolojilere yapılan yatırımlar insanın sosyal ve ekonomik alanda hayatını kolaylaştırmaktadır. Fakat kullanım alanı her geçen gün artan zekâ niteliği bulunmayan makinelere yapay zekâ sistemleri eklenerek zeki makineler üretilmesi ve elektronik yapay beyin ile insanlardan üstün bilişsel yetiye ulaşılması amaçlanan yapay varlıkların hukuksal anlamda ne şekilde konumlandırılacakları bir problemdir. Biz burada beyin kısmına geçmeden önce konunun anlaşılması açısından yapay zekâ ve genel özelliklerinden bahsedilecektir.

1. YAPAY ZEKÂNIN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Yapay Zekânın Tanımı

Yapay zekâ, programlar ve algoritmalarla[1] insana ait olan akıl, bilinç, düşünce sistemi, idrak, algılama, öğrenme ve deneyimleme gibi özelliklerin benzerinin ortaya çıkarılması hedeflenen insan üretimi sistemlerdir.[2]

Aynı zamanda insan akıl sahibi, düşünen, fikir yürütebilen, algılayabilen, iletişim kurabilen, tepki verebilen öğrenen ve öğrendiklerinden yola çıkarak karar verebilen bir zekâ ve yaratılışa sahiptir.[3] Dolayısıyla yapay zekâ insanı taklit ederek ilerlemektedir.[4] Bu sebeple insan zekâsına benzer işletim sistemi ortaya koyabilme

---

[1] Bilgisayarla ilgili bir işin doğru olarak yapılabilmesi için izlenmesi gereken adım sırasına algoritma denir. Kısaca, bir amaca ulaşmak veya bir problemi adım adım çözme yöntemi de denilebilir. Eğer işlem bu adımlar takip edilerek yapılmazsa bir sorunla karşı karşıya kalınabilir. Algoritmalar, programlama veya matematikte bir işi yapmak için kullanılan sonlu işlemler kümesidir. https://www.hurriyet.com.tr/ (15.11.2020).

[2] Vedat Çelebi ve Ahmet İnal, "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.12, S. 66, 2019, s. 652; Erkut Ziya Sivrikaya, "Sophia Kişi midir?", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 25, S. 2, 2019, s. 1255.

[3] Yıldıray Sipahi, "İstihsânın Gerçek Mahiyeti-I -Kitap Kapsamında Akılla Birlikte-", *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 1, S. 1, 2020, ss. 25-36.

[4] https://www.stendustri.com.tr/bilim-teknoloji/yapay-zekâ-nedir-ne-demektir-nasil-calisir-h99459 (15.11.2020).

teşebbüsü olarak da tanımlanabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle bir işletim sisteminin düşünme teşebbüsü de denilebilir. Aynı zamanda Avrupa Komisyonu tarafından 25.04.1018 tarihinde yayınlanan bildiride yapay zekâ; bir hedefe ulaşmak için etrafını analiz edebilen, bir dereceye kadar eylem gösterebilen, akıllı davranışlar gösteren sistemler bütünü olarak tanımlanmıştır.[5] Sonuç olarak yapay zekâ; insan zekâsında bulunan sinir, gen ve çeşitli sistemlerin, sayısal boyuta taşınarak yazılıma dönüştürülmesidir.[6]

Yapay zekâ kavramından bahsedildiğinde genellikle insanların akıllarına somut bir cisim olan robot gelmektedir. Çünkü hareket kabiliyeti sergileyebilmesi adına yapay zekânın daha çok robotik bir cisme bürünmesi gerektiği düşünülmektedir. Lakin yapay zekâ üretimlerinde somut bir beden zorunlu değildir. Cep telefonlarında, bilgisayarlarda kullanılan yapay zekâ sistemleri fiziki varlığın ötesinde varlık göstermektedir. Bu anlamda robot, insan veya makine şeklinde somut bedene sahip olabilirken yapay zekâ bu robotlara yüklenen bilgisayar yazılımlarıdır.[7] Yapay zekânın "maddi bir varlık" kazanabilmesi için bilgisayar, telefon, robot vb. somut bir maddeye yüklenmesi gerekmektedir. Çünkü bilgisayar, telefon, robot vb. yapay zekâ olarak kabul edilmemekte, bu maddelere karar alıp verme özelliği yüklendiğinde yapay zekâ kavramı açığa çıkmaktadır.[8] Ancak yapay zekânın çıkış noktasını gözler önüne sermek adına robot kavramını incelemek yararlı olacaktır.

1.2. Robot Kavramı

Günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan robot kavramının tanımı; "Fiziksel ve zihinsel bağlamda özne nitelikleri gösteren ama biyolojik anlamda hayatta olmayan inşa edilmiş sistemlere" denir.[9] Robot sözcüğü ilk kez 1920'de Karel Capek'in (1890-1938) "Rossum'un Evrensel Robotları" adlı oyununda "her türlü zihinsel ve fiziksel işlevleri

---

[5] A. Ebru Bozkurt Yüksel vd., *Futurist Hukuk*, Aristo Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 7; Harun Pirim, "Yapay Zekâ", *Journal of Yasar University*, C. 1, S. 1, 2006, s. 84; https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A237%3AFIN (08.08.2021).

[6] Muhammet Atalay ve Enes Çelik, "Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 22, 2017, s. 159.

[7] Mert Özel, Yapay Zekâ Devrimi, Süper zekâya Giden Yol Çok Yakınımızda, https://evrimagaci.org/superzekâya-giden-yol-cok-yakinimizda-444(19.11.2020).

[8] Meliha Akbilek, "Teknolojinin Pandora Kutusu: Robotların Hukukî Kişilikleri ve Hukuki Sorumlulukları", *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 6, 2017, s. 222; Sinan Sami Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 13, 2019, s. 41.

[9] Neil M. Rıchards ve William D. Smart, *How should the law think about robots?,* Preliminary Draft, s. 5; Çağlar Ersoy, *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017 s. 6.

yerine getiren" varlık şeklinde tasavvur edilmiştir. Filmdeki robotların her şeyi hatırlayabilmelerine karşılık düşünme yeteneklerinin olmaması dikkat çekmekte ve robotlar oyunda köle olarak çalışan yapay insanlar olarak gösterilmektedir. Hukuk köle kavramını, insanların haktan uzak bir şekilde mal olarak kullanılması şeklinde tanımlamaktadır. Uzun süren mücadeleler sonucu kaldırılan köleliğin tekrar hukuk içerine sokulması endişesiyle robotun köle olarak değerlendirilmesi kabul edilmemektedir.[10]

Türk dil kurumuna göre robot; herhangi bir eylemi yerine getirmek için kendisine verilen komut ile iş yaptırılabilen "otomatik makine" olarak ifade edilmektedir.[11] 2005 yılında Birleşmiş Milletler robotun tanımını; fiziksel olarak hareket eden yarı otonom veya tam otonom bir şekilde hareket eden makine olarak ifade etmiştir.[12] Daha genel olarak kendisine kodlanmış verilere göre eylem yapabilen, verilen görevleri yerine getirebilen makineler olarak ifade edilmektedir. Endüstride ve insanların hizmetinde kullanılan robotlar örnek olarak gösterilebilmektedir. Aynı zamanda yirmi birinci yüzyılda robotlar insanın iş yükünü azaltan makinalar olmaktan ziyade insanı geçebilecek mekânizmalar olarak düşünülmeye başlanmıştır.[13] Genel anlamda bir makinenin robot olarak değerlendirilmesi için taşıması gereken özellikler şunlardır:

1. Algılama ve hissetme: Robotun etrafında ki ses, koku, basınç, ışık gibi septomları hissedebilmesi için sensörlerinin bulunması gerekmektedir.

2. Hareket kabiliyeti: Robotun kendisine verilen özelliğe göre yarı veya tam otonom şekilde hareket etmesi gerekmektedir. Örneğin yeni çıkan roomba robot süpürgeler çekiş gücü ile hareket etmektedir.

3. Enerji: Robotun faliyetini devam ettirebilmesi için güneş enerjisi, elektrik veya pil gibi kaynaklara ihtiyaç duymaktadır.

4. Zekâ: Robotun sınırlı da olsa zekâya sahip olması gerekmektedir. Örneğin; Roomba süpürgeler evi süpürürken bir cisim ile karşılaştığında yönünü değiştirebilmektedir. Fakat sürekli aynı istikamette dönen pervane robot

[10] Sivrikaya, "Sophia Kişi midir?", 2019: 1255.
[11] https://sozluk.gov.tr/ (23.11.2020)
[12] Armağan Ebru Bozkurt Yüksel, "Robot Hukuku", *TADD*, S. 29, 2017, s. 89.
[13] Ugo Pagallo, *The Laws of Robots, Law*, Governance and Technology Series, C. 10, 2013, s. 2

değildir. Önünde birinin varlığını ya da yokluğunu hissedememektedir.[14] Yani Robotun işlevsel hale gelmesi için bir çeşit zekâya ihtiyaç duyulmaktadır. Robotu direkt insan yönetiyorsa insan zekâsı, belirlenmiş kurallara göre kendi kendine hareket ediyorsa yapay zekâ söz konusudur. [15]

Yapay zekânın kısımlarına geçmeden önce şu şekilde bir değerlendirme yapılması uygun olacaktır: Yapay zekâ ile ilgili maddi varlıktan sonra açığa çıkan bir yön izlediğinde karşımıza "otomatik makine" vurgusu çıkmaktadır. O zaman yapay zekâ;

- Maddi varlık-robot veya nesneye büründürülen cismanî şekli,
- Otomatik makine
- Yarı veya tam otonom şeklinde hareket eden robot,
- İnsanı geçebilecek makinalar (derin öğrenme) ki YZ"de asıl tehdit ve tehlike bu anlamda yine insan eliyle oluşturulmaktadır.
- Yapay zekâ, enerji ve hareket ilişkisi,
- Yapay zekânın hangi türü –ki bundan sonraki başlık bunu açıklamaktadır- olursa olsun kendini geliştirebiliyor olması,

şeklinde dilimize giren bu kavramları veya terimleri biz yapay zekânın hukukunu oluştururken kullanacağız demektir. Yani hukuk metni olan maddelere dökerken bu anlatımlar göz önünde bulundurulmalıdır. Hukukta da insan davranışı etkileyen en önemli faktör hareket ve anlama ihtiyacıdır. Yapay zekâya da bu yönde özellikler verilerek hukuk yönünden önü açılmak istenmekte, insanlık, şahsiyyet yani hukukî kişiliğine zemin oluşturulmaktadır. Yani insanı, insanlığı ele geçirilebilecek bir potansiyele doğru ilerlemektedir.

İnsan davranışında, insanın gerçekleştirmek istediği iki temel gereksinim vardır. Anlamak ve hareket etmek. Anlamak ihtiyacın bir zorunluluğudur. Bu zorunluluk insanı nihayetinde eşyanın yararını bilmeye götürmüştür. Hareket bazen anlama ihtiyacından önce gelebilir. Nihai tahlilde anlama ve hareket ihtiyacında önemli olan "gâi veya yarar" denilen ereksel anlamda insan hareketin bilincine varmak isteyerek her türlü ön

[14] https://www.irobot.com.tr/robot-supurge/roomba-605.html (20.11.2020)
[15] Mehtap Doğan, *Yapay Zekâ Felsefesinde Bilinç Problemi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2020, s. 23.

yargıdan korunmak gerektiğini de bilir. En sonunda böylece yeter-neden zincirinde insanda var olan bir gerçeğe işaret etmek isteriz. O da „bilinçli koruma gücüdür." Hareket üzerinde etkileyici ve düzenleyici rol oynayan etken "bilinçtir."

Bu bilinçli gaye de hareketi elden geldiği kadar bir „ilkeye" ve bir „kurala" uydurma kaygısıdır denilebilir. Kuralları ve değer yargılarının ölçütlerini teşkil eder ve bu kuralların kendilerine özgün değerleri vardır. Deneysel metotla incelenmesi mümkün olmayan burada değerin ölçütü ilahî irade, adalet inancı, iyilik inancı ve yarar inancı olarak karşımıza çıkmaktadır.[16] Dolayısıyla yapay zekâ ile ilgili sunduğumuz tüm açıklama ve tespitlerde bu yaklaşım asla akıldan çıkarılmamalıdır. Çünkü yapay zekânın en büyük tehdit yönü üretildiği andan itibaren kendi kendini geliştirebilme yeteneğine ulaşmasıdır. Sonuç olarak diyebiliriz ki yapay zekâ kullanım alanlarına ve yeteneklerine göre üç bölüme ayrılmaktadır.

1.3. Yapay Zekânın Türleri

a-Dar (zayıf) Yapay Zekâ: Tek bir görevi bulunan benliği ve algı kabiliyeti bulunmayan, belirli bir amacı gerçekleştirmek için ve bugün için var olan yapay zekâ türüdür. Bu yapay zekâ bazı alanlarda insana karşı başarılı olsa da hukuken ayrı kişilik statüsüne sahip olabilecek seviyede değildir.[17] Örneğin; Satranç oynayan program, Siri, Google Asistan, hava tahmini yapan makine vb. adını sayamadığımız birçok cihaz/yazılım dar yapay zekânın içine girmektedir.[18] Bununla birlikte dar *„yapay zekâ üretildiği alanda kendi kendini geliştirebilmektedir."* Örneğin; AlphaGo programının tek amacı go oynamaktı. AlphaGo, çeşitli oyunları inceleyerek kendini geliştirmiş ve dünya go birincisi Lee Sedol'u yenilgiye uğratmıştır.[19]

b-Genel Yapay Zekâ: Sadece *bir insanın başarabileceği karmaşık sorunları çözebilecek seviyede olan ve geliştirilmeye devam eden* yapay zekâdır. Genel Yapay Zekâ, akıl yürütebilme, yeniden keşif yaparak ya da önceki mevcut bilgilerini kullanarak problem çözebilme ve plan yapabilme gibi insan aklına benzeyen özelliklere

[16] Abdülhak Kemal Yörük, *Hukuk Felsefesi Dersleri*, Birinci Kısım 3. Tab'ı, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1961, s. 20, 24; Ernest Hirş, *Felsefe (Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri)*. Haz. Hayreddin Ökçesiz, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 39.
[17] Mesut Hakkı Caşın vd., "Yapay Zekâ ve Roboların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", *Ankara Barosu Dergisi*, C. 79, S. 1, 2021, s. 12.
[18] Özel, https://evrimagaci.org/superzekâya-giden-yol-cok-yakinimizda-444 (18.11.2020).
[19] Sivrikaya, "Sophia Kişi midir?", 2019: 1255.

sahiptir.[20] Yapay zekâ sistemleri, yapay sinir ağları dediğimiz insan beyninin nöronlarına benzetilerek geliştirilmeye çalışılan yazılımlardır. Amaç insan beyni taklit edilerek matematiksel olarak yapay zekânın kendi yazılımlarını geliştirmesini sağlamaktır. Yapay zekâ alanında çalışan Nick Bostrom insan seviyesindeki yapay zekâlara ulaşmanın kaçınılmaz olduğunu ifade ederken aynı zamanda ne kadar sürede ulaşılacağı konusunda da belirsizlik olduğunu ifade etmektedir. [21]

c-Süper Yapay Zekâ: *İnsanın zekâ seviyesinden çok daha fazla zekâya sahip olan, her şeyi kontrol edebilen, tecrübe ve öngörüsü doğrultusunda hareket etmekle birlikte insanlığı ele geçirebilecek potansiyele sahip olan yazılımlardır*. Asıl istenilen yapay zekâ türü de insana ihtiyaç duymadan kendi kendine öğrenebilen, karar verebilen, insan zekâsını geçen süper yapay zekâ aşamasıdır.[22] Bu konuda iki tartışma bulunmaktadır.

Bu konuda ki ilk görüş, yapay zekânın (dijital varlık) insanlığın faydasına olabileceğine dair iyimser görüştür. Mesela; Facebook kurucu ve CEO‟su Mark Zuckerberg "Yapay zekâ konusunda iyimserim. Karanlık senaryolar uyduranları anlamıyorum" sözleri ile yapay zekânın insanlık için faydalı olacağını dile getirmektedir.

Yapay zekânın İnsanlığa fayda getireceğine dair yapay zekâ ile ilgili ikinci görüş ise kötümser olanıdır. Örneğin; Tesla ve spacex‟in kurucusu ve CEO‟su Elon Musk‟a göre yapay zekânın sınırlandırılmasına yönelik kanunların çıkması gerekmektedir.[23] Aksi halde insanlık için yapay zekânın (dijital varlık) büyük bir tehdit unsuru olacağı

---

[20] https://sherpa.blog/sozluk/yapay-zekâ-ai-nedir (27.11.2020)

[21] Kadir Öztürk ve Mustafa Ergin Şahin, "Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ‟ya Genel Bir Bakış", *Takvim-i Vekayi Dergisi,* C. 6, S. 2, 2018, s. 27; Maha Hajmeer ve Imad Basheer, "Artificial neural networks: fundamentals, computing, design, and application",*Journal of microbiological methods,* C. 43, S. 1, 2000, ss. 3-31; Atalay ve Çelik, "Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları", 2017: 161; Nick Bostrom, *Superintelligence: Patbs, Dangers, Strategies*, OUP, Oxford, 2014, s. 19.

[22] Seda Kara Kılıçarslan, "Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi,* S. 2, 2019, s. 367; Caşın vd.,"Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021:13-14.

[23] 27.01.2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan yayınlamış olduğu mesajda şunları dile getirmiştir: "Bugün Tesla ve SpaceX‟in kurucusu Elon Musk ile bir telefon görüşmesi gerçekleşmişdir. Görüşmede Türkiyede ki kamu ve özel sektör kurumları ile şirket arasında uzay teknolojileri başta olmak üzere farklı alanlarda iş birliğine ilişkin hususları ele aldık. Teknoloji alanındaki ülkemizdeki ve dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmeyi ve milletimize fayda sağlama amacıyla bu alandaki her adımı destekleyeceğimizi sürdüreceğiz." https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-ile-elon-musk-telefonda-gorustu/2125171(18.11.2020).

ifade edilmektedir. Aynı zamanda Elon Musk, beyin için çığır açan teknoloji olarak adlandırdığı, beyinde gerçekleşmesi istenilen durumlarla alakalı sinyalleri algılayıp ileten bilgisayar tabanlı sistem olan Neuralink projesi ile süper insana giden yolu sunmaktadır. Bu sistem sayesinde insanın yapay zekâ ile uyum sağlayabileceği, rekabet edebileceğini ve insan beyni için tek kurtuluş yolunun bilgisayar bağlantısı olan bir beyin olduğunu ifade etmektedir.[24] Fakat bu sistem sayesinde insan beynine yolladıkları frekanslarla insan beyni ele geçirilip, insanların iradelerini yönetip istediklerini yaptırabilirler. Bu proje ile transhümanitenin hedefi olan yarı insan yarı makine (cyborg) olmanın temelleri atılmaktadır. İşte asıl bu teknoloji insanı, yapay zekâdan koruyacak mı yoksa tam tersine insanın kötü niyeti asıl tehdit ve tehlikenin oluşacağı "masum" gösterilen nokta mı olmaktadır? Bu tartışmanın hatta tezin ana meselesi ile ilgilidir. Yapay zekâya hukukî kişilik vermek bu tehlikenin oluşmasının birinci adımı olarak düşünülmektedir.

Yapay zekânın tehdit olarak görülebileceğine dair ayrıca birkaç örnek vermek gerekirse; Microsoft şirketinin ürettiği "Tay" isimli yapay zekâ insanlara tweet atacak ve insanlara yanıt verecek özellikte programlanmıştır. Fakat daha sonra programının dışına çıkmaya başlamasıyla kapatılmıştır. Facebook uygulaması ise kendi programlarının birbirleriyle sohbet etmeleri, birbirlerine bilgi ve veri aktarmaları için bir uygulama geliştirmiştir. Daha sonra amaçlarından uzaklaşarak insanların anlayamayacağı bir dil üretip kendi aralarında konuşmaya başlamaları ile sonlandırılmıştır.[25]

Stephan Hawking ise; süper yapay zekânın yükselişinin, insanlık için en iyi şey olabileceği gibi en kötü şey de olabileceğini söyleyerek orta bir yol izlemiştir.[26] Bize göre ise yapay zekâ insanlığın geleceği için tehdit unsuru taşımaktadır. Bunun sebebi ise yapay zekânın akıl seviyesinin gün geçtikçe ilerlemesi ve insan zekâsından üstün bir konuma ulaşarak insanlığı yok edebilecek girişimde bulunabilmesi ihtimalidir. En önemlisi de yapay zekânın vereceği zararın sonucunda oluşabilecek herhangi bir cezanın farkında olmaması ve acı hissetmediği için cezanın tatbik edilmesinin bir anlam

[24] Ebru Çolak, "Yapay Zekâ Dost mu Düşman mı?", *Derin Ekonomi Dergisi*, S. 28, 2017, s. 122; https://neuralink.com/science/ (15.10.2021).
[25] Chip Online, "Yapay Zekâ Kendi Özel Dilini Geliştirdi", https://www.chip.com.tr/haber/yapay-zekâ-kendi-ozel-dilini-gelistirdi_70948.html. (19.11.2020).
[26] Stephan Hawking, https://www.theguardian.com/science/2016/oct/19/stephen-hawking-ai-best-or-worst-thing-for-humanity-cambridge (20.12.2020).

ifade etmeyecek olmasıdır. Aynı zamanda insanın en temel özelliklerinden olan irade ve fıtrat (fıtnat) yapay zekâda mevcut bulunmadığından iyi ve kötü arasında bilinçli tercih (bilinçli koruma gücü) yapamamaktadır. Bu da tehdit olarak görülmesi için yeterli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belirtilmelidir ki gelecekte kendi kendine karar alıp verebilen süper yapay zekâların ortaya çıkmasıyla birlikte ahlaki olarak nasıl programlanacakları sorusu önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bugün bile daha önceki verdiğimiz örnekte olduğu gibi dar alanlarda kullanılan yapay zekâların programlarını aştıkları ahlaki çerçeveden çıktıklarını görmekteyiz. Buna bağlı olarak yapay zekânın ileri seviyesi üzerine çalışmalar devam etmekle birlikte günümüzde mevcut olan hukuk sistemlerinin ileri seviye yapay zekâlar için yeterli olmadığı ifade edilmektedir.[27]

1.4. Yapay Zekânın Gelişim Aşamaları

Yapay zekâ sistemleri dar, genel ve süper yapay zekâ olarak gün geçtikçe seviyeleri gelişmektedir ve bunun için geçmişten beri çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. 1950'lerden itibaren yapay zekâ sistemlerinin gelişmeye başlamasıyla beraber süper yapay zekâların üretilme çalışmalarının da hızlandığı görülmektedir.[28]

1950 yılında Alan Turing, makinelerin düşünebilirliğini sorguladığı "Computing Machinery and Intelligence" makalesini yayınlamıştır. Bir insan mevcut bilgileri kullanarak bir problemin sonucuna ulaşabiliyorsa, makinelerin de bilgi verilerini kullanarak düşünüp, problemi çözebileceğini ve Turing testiyle bunun denenebileceğini savunmuştur.[29] Turing testi, yapay zekâ sisteminin insanla aynı zihinsel statüye sahip olup olmadığını ölçmek üzere geliştirilen bir testtir.[30] Farklı odalara yerleştirilen insan ve bilgisayara, bilgisayar üzerinden sorular soran sorguç hangisinin insan ve hangisinin bilgisayar olduğunu çözmeye çalışacaktır. Turing'in amacı sorgucun bilgisayar ile insan arasında ayrım yapamayacağını ve bilgisayarın insan zekâsı seviyesine ulaşabileceğini ispat etmeye çalışmaktır.[31] Dolayısıyla sorguç bu ayrımı gerçekleştiremezse makinelerin de düşünebildiği, ayırt edebilirse yapay zekâ sistemlerinin düşünemeyeceği sonucu

[27] Yueh-Hsuan Weng, Chien-Hsun Chen, Chuen-Tsai Sun, "Toward the Human–Robot Co-Existence Society: On Safety Intelligence for Next Generation Robots", *Orgınal Paper*, S. 1, 2009, ss. 268-270.
[28] Atalay ve Çelik, "Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları", s. 159.
[29] http://sitn.hms.harvard.edu/flash/2017/history-artificial-intelligence/ (22.11.2020)
[30] Pirim, "Yapay Zekâ", 2006: 90.
[31] Sinan Altunç, "Robotlar, Yapay Zekâ ve Ceza Hukuku", *Bahçeşehir Üniversitesi*, 2019, s. 3.

ortaya çıkmaktadır.[32] Fakat bu testi başarıyla geçen bir bilgisayar henüz mevcut değildir.[33]

Turing testine birçok eleştiri yapılmıştır. En önemlisi bir makinenin düşünen makine olabilmesi için Turing testini geçmenin yeterli olmadığını savunan John Searle'in Çin odası deneyimidir. Searle, geliştirdiği Çin odası deneyimi ile Turing testine karşılık yapay zekâ sistemlerinin düşünemeyeceğini ispat etmek istemiştir. Çin odası deneyiminde; odaya kapatılan Çince bilmeyen fakat İngilizce bilen birinden bahsedilmektedir. Bu kişiye Çince mesajlar ve gönderilen Çince yazıları açıklayan İngilizce kullanım kılavuzu da gönderilmektedir. Tıpkı bir bilgisayar programı gibi kılavuz yardımı ile gelen mesajları çözer ve cevap üretir. Fakat odaya kapatılan kişi ne yaptığının farkında değildir. Yalnızca eline verilen Çince sembol ve kılavuza göre hareket etmektedir. Searle, Çin odası deneyimi ile Turing testinin öğrenme ve düşünme anlamında belirleyiciliğinin olmadığını, düşünme eyleminin maddeye ve sembollere indirgenemeyecek kadar karmaşık bir olay olduğunu ispat ederek Alan Turing'in bilgisayarların düşünebildiği savını çürütmektedir.[34] Başka bir deyişle semboller vasıtasıyla makinenin düşüyor olabileceğini ileri sürmek gerçekçi değildir. Çünkü bilgisayarlar, insanlar gibi sembollerin anlamlarıyla değil, sembollerin biçimleri ile ilgilenmektedirler. Örneğin; "fjhrehgferhfewfb egrhreh frhu" cümlesini okumaya çalışıp aklımızda kalanı yazmaya çalıştığımızda anlam bütünlüğü olmadığı için yazamadığımızı, "bilgisayarlarda insan zekâsına sahip olacak mı?" cümlesi anlamlı bir cümle olduğu için aklımızda kalanı yazabileceğimizi fark ederiz.[35] Bizim de cevabını aradığımız mühendisliğin hukukudur. Mühendislere "yapay zekânın hukukî kişiliğini kabul ettiğimizi söylersek tavırları ne olacaktır?". Çalışmanın da cevap aradığı yapay zekânın hukukî kişiliğinde sorulması gereken ana sorulardan birisidir. Bu sorun ikinci bölümde detaylıca ele alınacaktır.

Lady Lovelace'nin de Turing testine yaptığı eleştiri kayda değerdir. Ona göre bilgisayarın verdiği cevaplar bilgisayara yüklenen yazılımlardır. Eğer yazılım yüklenmeseydi bilgisayarın yanıt vermesi mümkün olmayacaktı. Bununla birlikte

---

[32] Kamuran Gödelek, *Zihin Felsefesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s. 118.
[33] Altunç, "Robotlar, Yapay Zekâ ve Ceza Hukuku", 2019: 3.
[34] https://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/yapay-zekâ-ve-cin-odasi-deneyi/12257#ad-imag 0(22.11.2020) Altunç, "Robotlar, Yapay Zekâ ve Ceza Hukuku", 2019: 3.
[35] Pirim, "Yapay Zekâ", 2006: 86.

anlamak ve farkında olma kavramları akıl ile ilişkilendirilmektedir. Akıl ise insana verilen en önemli özellik olmakla birlikte makinelere bu özelliğin yüklenemeyeceği aşikârdır. Fakat tartışılan asıl mesele zekâ ve zekânın fonksiyonlarının makinelere verilip verilemeyeceğidir.[36]

1950 yılının başka bir özelliği ise bilgisayarlarda bilgiyi saklama özelliği mevcut değildi. Yüklenen komutları yapabilmekten öteye gidememekteydiler. Bunun sonucu olarak 1956 yılına kadar yapay zekâ alanın da bir ilerleme kaydedilememiştir.[37]

1956 yılında, John McCarthy, Dortmund konferansında yapay zekâ (dijital varlık) ifadesini ilk kez dile getirmiştir. 1960'larda bilgisayarların bilgi saklama kapasiteleri artmış ve yapay zekâ alanında gelişmeler kaydedilmiştir. 1968 yılında, yapay zekâ (dijital varlık) kavramı Stanley Kubrick'in çektiği "Bir Uzay Destanı" filmi ile büyük bir ivme kazanmıştır. Filmdeki Hal 9000 karakteri insanlara, bir gün bilgisayarların da duyguları olabileceğini düşündürmüştür.[38]

1980'lerde bilgisayarların bilgi saklama kapasiteleri artmış ve bilgiler arası bağlantı kurulabilmiştir. 1997 yılında satranç oynama programı Deep Blue, dünya satranç şampiyonu Gary Kasparov'u yenerek bir ilke adım atmıştır. 1998 yılında Cynthia Breazeal adını "Kismet" koyduğu bir robot üretmiş ve bu robot, insan yüzüne benzemekle birlikte etrafını inceleyerek insanların yüz ifadelerinden hangi duygulara hâkim olduklarını öğrenebilmesi ile dikkatleri üzerine çekmiştir. [39]

---

[36] Gödelek, *Zihin Felsefesi*, 2013: 118-119; Pirim, "Yapay Zekâ", 2006: 90.

[37] Kürşat Arslan, "Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları", *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi,* C. 11, S. 1,2020. S. 76.

[38] Arslan, "Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları", 2020: 71; https://www.bbc.com/timelines/zq376fr (16.11.2020). 4 Eylül 1927 senesinde İrlanda göçmeni olan bir ailenin çocuğu olarak ABD, Boston eyaletinde dünyaya geldi. 1951 senesinde Princeton Üniversitesi'nde matematik alanında doktora yaptı. Princeton Üniversitesi ve Stanford Üniversitesi'ndeki kısa süreli çalışmasının ardından 1955 senesinde Dartmouth Üniversitesi'nde yardımcı doçent oldu. Caltech'te katıldığı "Davranışta Serebral Mekânizmalar" konulu bir sempozyum da beyinlerin ve bilgisayarların karşılaştırılması, John McCarthy'e yapay zekâ fikri için ilham verdi. İnsan gibi düşünebilen makineler geliştirme arayışına girişen McCarthy, Turing testini geçecek bilgisayarlar için uygun yazılımların yazılabileceğine inanıyordu. Bunu gerçekleştirmek amacıyla yapay zekâ kavramını ortaya attı ve onun gösterdiği bu çabayla yapay zekâ, bir bilim dalı olarak gelişti. En eski ve en güçlü programlama dillerinden biri olan Lisp dilini de geliştirdi. https://www.webtekno.com/yapay-zekâ-mucidi-john-maccarthy hayati-h99600.(23.11.2020)

[39] Arslan, "Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları", 2020: 77; https://www.bbc.com/timelines/zq376fr (16.11.2020); Breazeal, Cynthıa, L. "Designing sociable robots Cambridge" https://www.newscientist. com/article/mg15921480-800-meet-kismet (17.11.2020).

21. yüzyıl Big Data çağında yapay zekânın seviyesi gün geçtikçe büyük bir ilerleme kaydederek bankacılık, teknoloji ve eğlence alanlarında yerini almıştır. Bunun yanında yapay zekâ ile giden araçlar, dijital asistanlık, siri gibi yapay zekânın geliştiğini gösteren algoritmik örneklerde vardır. Yapay zekâ ileri seviyeye ulaştığında insan zekâsından üstün yapay zekânın üretimi hızlanacağı ve kendisini geliştiren, yenileyen yapay zekânın her yeni üretiminde daha da zeki bir sistem olarak karşımıza çıkacağı beklenen sonuçlardandır.[40]

1.5. Yapay Zekânın Felsefî Altyapısı

İslam hukukunda kişilik bağlamında yapay zekâ sorununun tam olarak anlaşılması yapay zekânın Felsefî alt yapısının bilinebilmesine bağlıdır. Bunun sebebi insan kopyası bir makine yapılabilmesi için öncelikle insan beyninin çalışma şekli, zihin, düşünce, akıl, anlama, hissetme ve idrak gibi özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir.[41] İnsanı tanımadan yapay zekâ biliminde ilerlemek mümkün değildir.

İnsanın zihin sahibi olması ve zihinsel fonksiyonların gelişmiş olması en belirgin özelliklerindendir. Zihnin maddi bir varlığı bulunmadığı gibi maddi bir varlığı bulunan beden ile olan münasebeti geçmiş dönemlerden beri filozofların tartışma konusu olmuştur.[42] Akıl genellikle zihinle aynı anlamda kullanılmakla birlikte zihin daha genel bir kavramdır.[43] Akıl kavramını biyolojik olarak incelediğimizde beyin olmadan meydana gelmesi olanaksız gözükmektedir. Ceviz görüntüsüne benzeyen bu organ yaklaşık 1,5 kg ağırlığındadır. Yetişkin insan beyninde 100 milyar kadar nöron (sinir hücresi) mevcuttur ve bu nöronların hepsinin birbirleriyle bağlantılı olduğunu düşünürsek beynimizde sayısız bağlantının olduğu ortaya çıkmaktadır. İnsan 60 yıllık ömründe saniyede 600 birimlik bilgiyi hafızasına almakta ve bunları işlevsel hale getirme kapasitesine sahip bulunmaktadır. Beyin ile alakalı araştırmalar yapan Dr. V. Grey Varter'a göre insan beynine benzeyen yapay zekânın üretilebilmesi için 300

---

[40] Martin Ford, *Robotların Yükselişi Yapay Zekâ ve İşsiz Bir Gelecek Tehlikesi,* Çev: Cem Duran, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 26; Bozkurt Yüksel vd., *Futurist Hukuk*, 2018: 9.

[41] Sipahi, "İstihsânın Gerçek Mahiyeti-I -Kitap Kapsamında Akılla Birlikte-", 2020: 25-60.

[42] Mehmet Tahça*, Felsefî Açıdan Yapay Zekâ*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2009, s. 6.

[43] Sipahi, "İstihsânın Gerçek Mahiyeti-I -Kitap Kapsamında Akılla Birlikte-", 2020: 27-28 vd; Tahça, *Felsefi Açıdan Yapay Zekâ,* 2009: 4.

trilyon dolar ve daha fazlası gerekmektedir.[44] İnsan beynine benzeyen yapay zekânın üretilebilmesinin bu denli zor oluşu yapay zekâ savunucularını zor durumda bırakmaktadır.

Bilinç kavramına değinecek olursak bilinç, farkındalık durumlarını ifade eder ve aklın en öne çıkan özelliğidir. Bilinç kavramı, öznel bir durumdur ve yapay zekâda bilinç problemi araştırmamızın en önemli konularından biridir. Bilincin empirik olarak açıklanamayan yönleri, yapay zekânın ise hızla ilerlemesi, Felsefî sorgulamayı zorunlu hale getirmektedir. Bilincin olması, uyaranlara tepki verme, uyanıklık, dikkat gibi durumları ifade etmektedir. İnsan kendi varlığının bilincinde olup, bunu deneyimleyebilen, uyandığında kaldığı yerden devam edebilen zihinsel fonksiyonlara sahiptir. Dahası insan herhangi bir durumu, isteği insanların ve bazı evcil hayvanların anlayabileceği ölçüde dile getirebilmektedir. Bu şekilde kendisinin farkında olmak, farkındalığını başkalarına ifade edebilmek ve üşüdüğünün bilincinde olmak insan olmamızın en önemli hususlarındandır. Tüm bunlar öznel gerçekliğimiz ve deneyimlere sahip olduğumuzun sonucudur. Örnek vermek gerekirse bir hayale daldığımızda çocukken uçurduğumuz uçurtmayı görmemizin nedeni bilinç sahibi olmamızdır.[45]

Sonuç olarak insan bilinci, beyin yapısı ve zekâsı bilimsel açıdan tam anlamıyla açıklanamazken bilinç, benlik vb. kavramların yapay üretiminin yapılacak olması mümkün gözükmemektedir. Örnek vermek gerekirse, Kasparov'u satrançta yenen bilgisayar yazılımı, bunun bilincine sahip değildir. Sadece kodlanan yazılıma göre satranç oynama görevini yerine getirmiştir. İfade edildiği gibi yapay zekâda bilinç veya farkındalık söz konusu olmadığı gibi yaşadığı hayatın, kimler tarafından ve ne için hangi amaçla üretildiğinin farkında olmayan sanal yazılımlara bilinç yüklemek olanaksız bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.[46]

Yapay zekâ ile ilgili bu çalışmalar, teknolojide hangi seviyeye ulaştığımıza işaret etmektedir. Fakat bugün mevcut olan ileri seviye teknoloji eski çağlarda hâkim değildi. Bu sebeple insanlar canlı bir varlığın yaptığı bazı işleri yapabilen, insan görünümlü olup

---

[44] https://www.medicalparkizmir.com/saglik-kosesi/beyin-gelisimi-hakkinda-bilinmesi-gerekenler:H. Armağan Uysal (21.01.2020); Pirim, "Yapay Zekâ", 2006: 82.

[45] John Searle, *Bilinç ve Dil,* Çev. Muhittin Macit, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 17; Kozan Demircan, İnsan Bilinci Nedir ve Özgür İrade Var mı? https://khosann.com/insan-bilinci-nedir-ve-ozgur-irade-var-mi/ (04.01.2021); Doğan, *Yapay Zekâ Felsefesinde Bilinç Problemi*, 2020: 2.

[46] Arslan Topakkaya ve Yağmur Eyibaş, "Yapay Zekâ ve Etik İlişkisi", *Felsefe Dünyası Dergisi*, S. 70, 2019, s. 90-92.

olmadığı fark etmeksizin, kendi kendine hareket eden, bir eylem yapabilme becerisine sahip mekânik araç ya da aygıt gibi otomotların üretimine önem vermişlerdir. Teknolojiye olan bu duyarlılık farklı formlarıyla beraber insanlığın en eski tarihine kadar gitmekle birlikte bu dönemde çeşitli otomotlar da inşa etmişlerdir.[47]

Antik Yunan bilimci ve felsefecisi Tarantolu Arkitas ilk otomot inşa edenlerdendir. Bu otomot tahtadan bir güvercindir ve buharlı bir araç sayesinde havada insan eli değmeden uçmaktadır.[48] Aynı dönemde Sofakles ve Oripdesin oyunlarının gidişatını farklılaştırmak için sahneye macuna aracılığıyla getirilen Deus et Mochino (Mekânik Tanrı) da örnek gösterilebilir. Aynı dönemde Çin'de Han Hanedanlığında da buna benzer otomotlar üretilmiştir. Orta çağ İslam dünyasında da otomot üretimi en önemli konumdadır. Beni Musa ve el-Cezeri bu dönemin öncü isimlerindendir. el-Cezeri, sibernetiğe çok önem verdiği gibi robot ve otomotlar icat etmiştir. Bu sebeple el-Cezeri'ye robot ve otomotların dâhisi denilmiştir.[49]

Batı felsefecilerinden Leibniz bugün çok basit görünen fakat o dönemde devrim niteliğinde olan hesap makinesini üretmiştir. Bizim yerimize hesap yapabilen makineyi ürettiği için daha sonra bizim yerimize düşünebilen makinenin hayalini kurmuş ve makinenin adına "calcalus ratiacınator" adını vermiştir.[50] Batı felsefecilerinden Rene Descartes ise, insan ve hayvanların anatomisini inceleyip otomot üretiminden de uzak durmamıştır. Descartes hayvanları bedenleri olan ama ruhları olmayan canlılar olarak görmüştür.[51] Buna göre geliştirilmiş bir otomot, zihni olmayan hayvanlar gibi bedeni olan ama ruhu olmayan[52] dijital bir varlık olduğu kabul edilmiştir. Antik ve modern çağda üretilen otomotlar, bugünkü yapay zekâ sistemi ile kıyaslanamayacak yapıdadır.

---

[47] Ersoy, *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk*, 2017: 29; Doğan, Yapay Zekâ Felsefesinde Bilinç Problemi, 2020: 7. "Kemal Sunalın "Japon işi" filminde insanların sorunsuz hayat yaşama istedikleri ama bunu yaşarken robota insansı özelliklerin yüklendiği ve aşkı robot üzerinden şekillendirdikleri görülmektedir." İnsanların gerçek hayattan istedikleri elde edememesiyle yapay olana yönelecekleri ve robotlarla yapılacak olan evliliklerin ipuçları verilmektedir. http://www.beyazperde.com/filmler/film-261589/ (21.11.2020).

[48] H. Gazi Topdemir ve Yavuz Unat, *Bilim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara, 20018, s. 146.

[49] Bekir Çırak ve Abdülkadir Yörük, "Mekatronik Bilimin Öncüsü İsmail el-Cezeri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4, 2015, s. 174; Abdullah Yaşın, "Ebul'İz el-Cezeri", http:// www.abdullahyasin.org/ebul-z-el-cezeri (22.11.2020). Ayrıca Bkz. Mahmut Dirik, *Bilgisayar/ Sibernetik/Özdevinimli Makinalar Sahasindaki İcatlarıyla Cizreli Ebu'I-Iz*, Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2012, s. 186 vd.

[50] Cem Say, *50 Soruda Yapay Zekâ*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul, 2018, s. 16.

[51] René Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 147.

[52] Elif Ergün, "Ruhsuz Makine: Hayvan", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, 2020, s. 451.

Fakat insanın kendi benzerini üretmesi düşüncesi yapay zekânın temelindeki düşüncedir. Bu düşünce çok eskiye dayandığı gibi yüzyıllardır insan zihnini meşgul etmektedir.

2. YAPAY ZEKÂNIN İNSAN BEYNİ İLE OLAN İLİŞKİSİ

Yapay zekâ savunucuları geçmişten beri insan beynini makineler ile karşılaştırarak, insan beynine benzer sistemi oluşturarak insana eş değer yapay zekâyı üretebileceklerini iddia etmişlerdir. Fakat insanın zeki olmasının yanı sıra yalnızca insana verilen bilinç özelliğine sahip olması yapay zekâ savunucularının çalışmalarını ileriye taşımasına engel olmuştur.[53]

İnsan bilincinin kopyalanması neticesinde kendi varlığının farkına varan yapay zekâ tasarımlarının oluşturulma ihtimali söz konusu olsa da çoğunluğun kanısı yapay zekânın bilinç sahibi olmasının imkansız olduğudur. Bunun yanı sıra bilinç soyut bir kavramdır ve yalnızca insanlara özel olarak verilmiştir. Bu sebeple insan beyninin tüm sinir yapıları yapay olarak üretilse de, yapay zekâ iletişim halinde olan ve sosyal bir varlık olan insanlar gibi yaşadıklarının bilincine varamayacaktır. Bundan ötürü sadece insan beyninin benzerine sahip olan, mantıksal ve matematiksel problemleri yapan yapay zekânın oluşturulması, insanın kopyası olduğunu düşünmek için yeterli bir özellik değildir. Çünkü yalnızca önermeler yoluyla çıkarımlarda bulunan bir varlık olmanın ötesinde insan; yapan, eyleyen, tavır takınan ve isteyen bir varlıktır.[54]

İnsan beynine benzetilmeye çalışılan yapay zekâ sistemlerini değerlendirdiğimizde yapay zekânın insan beyninin tüm sinir yapılarına çok benzediği ileri sürülebilir. Çünkü algoritmalar yapay zekâda oluşturulurken insan beyni en önemli referanstır. Ancak insanda beynin oluşması ile yapay zekânın oluşturulması arasındaki farklılıkların bilinmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.1. İnsan Beyninin İlk Oluşum Yeri

Ana rahminde ilk olarak oluşan embriyo; döllenmiş olan yumurtaların gelişmeye başladığı andan kan dolaşımı başlayıncaya kadar geçen sürecin adı olarak isimlendirilir. Aynı zamanda embriyolojik süreçte embriyonun gelişme süreçlerini ifade eden

[53] Toprakkaya ve Eyibaş, "Yapay Zekâ ve Etik İlişkisi" 2019: 81-89.
[54] İonna Kuçuradi, *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1987, s. 15.

ontogenez, döllenme meydana geldikten sonra organ ve yaşamsal sistemlerin biçimselleşme sürecini, filogenez gelişmelerinin ilişkilerini incelemektedir.[55]

Döllenme meydana geldikten sonra ortalama otuz saat sonra bölünme sürecine geçilir ve her bölünmede hücreler ikiye ayrılarak çoğalmaya devam eder. Aynı zamanda döllenme meydana geldiğinde bireyin oluşacak olan organları ve hangi hücrelerin bu organları oluşturacağı bellidir. Bu sebeple burada çoğalan bazı hücreler organları ve dokuyu oluşturmak üzere farklı yerlere migrasyon (göç) gerçekleştirirler. Migrasyon sürecinde hücrelerin yanlış yerlere gidip konumlanmaları yaşamın son bulması gibi engelli insanların da doğmasına sebebiyet vermektedir. Migrasyon gerçekleşirken hücrelerin sağlıklı bir şekilde süreci tamamlayabilmeleri için birbirleriyle iletişim içerisinde ilerlemeleri gerekmekte ve migrasyon ile ilk nöron göçü beyin içerisindeki yapılara yapılmaktadır. Santral sinir sistemi de bu süreçte meydana gelmektedir. Bu şekilde embriyo gün gün, hafta hafta şekil değiştirerek gelişmeye ve yetişkin organizmalarına sahip olmaya başlar. Küçük insan minyatürü oluştuğunda artık onun adı fetüstür. İnsan bu şekilde mucizevi bir biyolojik sitemle dünyaya gelmektedir. Yapay zekâ sistemleri ise bu mucizevi sistemi kopyalayarak işlevsellik kazanmaya çalışmaktadır.[56]

Anne karnındaki süreçte doğu bir şekilde oluşan migrasyon, vaktinde oluşan miyelinizasyon, gereken yer ve zamanda meydana gelen sinaptik bağlantılar ve doğumda oluşmayan aksaklık bebeğin sağlıklı ve normal olarak doğması ile sonuçlanmaktadır.[57] *Doğum gerçekleştikten sonra beyin aktif olarak bilgi toplamaya ve sosyal çevre ile iletişim kurmaya başlamaktadır*. Bu anlamda beyin duyguları tekli olduğu gibi çoklu olarak da algılayabilmektedir. Bunu yapmak için daha çok renk, tat, koku ve büyüklük gibi çoklu algılamayı kullanır. Bebeğin anne karnında ve dünyaya geldikten sonra gelişimi devam ederken duyu organları ile alacağı tat, ısı, koku vb. bilgileri alıp reseptörler aracılığıyla beyne iletmektedir. Beyinde algılanma sağlandıktan

[55] Serkan Yılmaz, İnsan Embriyolojisi, https://acikders.ankara.edu.tr, 2-6; https://tur.sciencedevices.com/chto-takoe-ontogenez-view-371701 (20.08.2021); https://tr.weblogographic.com/difference-between-ontogeny-and-phylogeny-553300 (20.08.2021); Mü‟minun 23/14.

[56] https://ekog.org/2019/04/07/noronal-migrasyon/;https://www.kidsgourmet.com.tr/bebegin-beyin-gelisimi-nasildir-nelerden-etkilenir/ (21.08.2021);https://www.drbariskorkmaz.com/tr/blog/fetus-evreleri-gelisimi (21.08.2021)

[57] Bertan M, Haznedaroğlu, vd., "Ülkemizde Erken Çocukluk Gelişimine İlişkin Yapılan Çalışmaların Derlenmesi", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi,* C. 52, S. 1, 2009, s. 2;

sonra taşıma aşamasına geçilir ve imge oluşumu başlar.[58] İslam hukukunda kişilik, ehliyet ve zimmette odak noktasına bu veriler olmalıdır. Çünkü ceninle başlayan ehliyet doğumla birlikte zimmetle birlikte ölene kadar devam etmekte hatta ölümden sonra bile bazı hak ve sorumluluklardan bahsedilmiştir.

2.2. Biyolojik Sinir Ağları

Santral sinir sisteminde nöron (sinir hücreleri) ile glia isimli hücreler bulunur.[59] Nöronlar (sinir hücreleri) iç ve dış ortamın birbirleriyle anlaşmasını, alıcı ve verici olayları organize eden en önemli ve en gelişmiş hücrelerdir. İçeriden ve dışarıdan gelen bilgileri bir araya getirir ve önceden elde ettiği bilgiler ile kıyaslama yapar. İçeriden ve dışarıdan elde edilen bilgilerin sinir hücreleri aracılığıyla olması gereken yere hızlı bir şekilde ulaşabilmesi için bir kısım sinir liflerinin etrafı miyelin adlı kılıf ile kaplıdır. Miyelinin oluşma süreci anne karnında başlamakta ve büyük bir kısmı anne karnında tamamlanmaktadır. Aynı zamanda elde edilen bilgilerin başka sinir hücresine veya başka bir oluşuma aktarıldığı ve bu esnada sinirlerin bütünleştiği kısma sinaps denilir.[60] Ayrıca bir nöron tek bir nörona veya binlerce nörona aynı anda bağlanabilmektedir. Sinaps bilgilerin değerlendirilme işlevini üstlenmektedir. Sinapslar aynı zamanda öğrenme olgusunun bir basamağı olarak da değerlendirilir. Bu sebeple sinapsın bozulması demek iletişimin bozulması demektir. Yani öğrenmenin aksamaması için sinapsın sağlıklı bir şekilde işleyişini sürdürmesi gerekmektedir. İnsan beyninin bilgiyi öğrenme ve saklama özelliğinden esinlenerek öğrenme sürecinin matematiksel olarak modellenmesi sonucu Yapay sinir ağları (YSA) ortaya çıkmıştır.

2.3. Yapay Sinir Ağları

Yapay sinir ağları, insan beyninin öğrenme işlevini, bilgiyi depolama, kullanma ve işleme özelliklerini taklit ederek gerçekleştirilmeye çalışılan bilgisayar sistemleridir. Biyolojik sinir sisteminin matematiksel bir modeli olarak da tanımlanabilmektedir.[61]

---

[58] Suat Işıldak, "Yaratmada İlk Adım: İmge ve İmgelem", *Necatibey EFMED*, C. 2, S. 1, 2008, s. 65-69.

[59] Fulya Tuzcu Gürkan, Sinir Sistemi Fizyolojisi 1, http://fizyoloji.ege.edu.tr/images/dosyalar/10-Sinir_Sistemi_Fizyolojisi_1.pdf (20.08.2021).

[60] Esen Ersoy ve Ömer Karal, "Yapay Sinir Ağları ve İnsan Beyni", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2012, s. 190.

[61] Hajmeer ve Basheer, "Artificial neural networks: fundamentals, computing, design, and application", 2000: 3-31; Atalay ve Çelik, "Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları", 2017: 161; Öztürk ve Şahin, "Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ'ya Genel Bir Bakış", 2018: 27.

Zira insan beyninde var olan fonksiyonları taklit edebilen yapay nöron ağlardan oluşmaktadır. Yapay nöron ağlar, tıpkı insan beynindeki nöronlar gibi birbirlerine bağlı olarak veri aktarımı yapabilmektedirler. Dolayısıyla öğrenmesinin ana etkeni verilerden öğrenme sağlayan algoritmalar bu işlemi de yapay sinir ağları ile gerçekleştirmektedir.[62]

Biyolojik sinir sisteminin çalışmasına benzetilerek geliştirilen yapay sinir ağları, yapay nöronların birbirlerine katmanlar şeklinde bağlanmasıyla meydana gelmektedirler. Katmanlar girdi, çıktı ve gizli katmanlardan oluşmaktadır. Her katmanda performansı en iyi şekilde saplaması için yapay nöronlar bulunmaktadır. Bu ağlar bilgiyi saklar, öğrenir ve veriler arasındaki ilişkiyi keşfedebilir. İnsanlardaki öğrenme nöronlar arasındaki snaptik bağlantılar ile gerçekleşmektedir.[63]

İnsanlar öğrenme sürecine anne karnında girer. Beyin bu süreçte devamlı gelişmeye devam etmektedir. Öğrenerek, yaşayarak, tecrübe ederek sinaptik bağlantılar ayarlanır ve öğrenme işlevi ayarlanır. Yapay sinir ağlarında öğrenmeyi gerçekleştirmek için defalarca verileri ağa tanıtması gerekmektedir. Yapay sinir hücrelerinin yapısı biyolojik sinir hücreleri taklit edilerek tasarlandığı için yapay sinir hücreleri yapı olarak biyolojik sinir hücrelerine benzemektedirler. Yapay sinir hücresi yapay sinir ağlarını oluşturan ve çalışmasını sağlayan temel bilgi işleme birimidir.[64]

2.4. Öğrenme Ağı

İlk üç yaş insan beyninin hızlıca büyüyüp gelişme gösterdiği ve öğrenmeye en fazla açık olunan bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bebek, aşamalar halinde beceriler kazanmakla birlikte bebekler dokunarak, tadarak keşfedip deneyim kazanmaktadırlar ve kazandıkları deneyimler ile beyin gelişimleri hızla ilerlemektedir.[65] Beyin ile birlikte

---

[62] Atalay ve Çelik, "Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları", 2017: 161; Öztürk ve Şahin, "Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ"ya Genel Bir Bakış", 2018: 27; Çelebi ve İnal, "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", 2019: 652; https://khosann.com/bilinc-bilincsiz-beynin-urunu-mu/ (21.12.2020); Koray Doğan, "Sürücüsüz Araçlar, Robotik Cerrahi, Endüstriyel Robotlar ve Cezai Sorumluluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, 2019, s. 3227.

[63] Ercan Öztemel, *Yapay Sinir Ağları,* Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 52.

[64] M. Orhan Öztürk, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Hekimleri Yayın Birliği, 1994, s. 27; A. Marani ve F. Benvenuto, "Neural Networks For Environmental Problems: Data Quality Control And Air Pollution Nowcasting", *Global Nest*, C. 2, S. 3, 2000, s. 281-292; Ersoy ve Kral, "Yapay Sinir Ağları ve İnsan Beyni", 2012: 194.

[65] Öztürk, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 1994: 27; Marani ve Benvenuto, "Neural Networks For Environmental Problems: Data Quality Control And Air Pollution Nowcasting", 2000: 194; Füsun Akdağ, "Çocukta Beyin Gelişimi ve Erken Müdahale", *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2015, s. 95-97; Zeynep Arıkan vd., "Bebeklik Döneminde Gelişim Parametreleri ve

diğer vücut organları da beyinle uyumlu hale gelecek özellikler geliştirmekte ve ahenkli bir şekilde insan fıtratını oluşturmaktadır. Yapay zekâ ile bu gelişmeler aşamalar halinde emekleyerek, oturarak, tadarak veya dokunarak değil çok daha kısa süre içerisinde direkt yazılımların yüklenmesiyle elde edilebilmektedir. Bunun sonucu olarak kontrolsüz bir yapay zekâ kümesi ortaya çıkacaktır.

İnsanoğlu edindiği deneyimi çocukluk gibi erken yaşlardan itibaren kavrayarak öğrenmektedir. Tekrarlar ya da yaşayarak öğrenilenler davranışlarımızda aktif rol alarak kalıcı değişikliklere yol açmaktadır. Bu demek oluyor ki çocuklar öğrendiklerini idrak ettikten sonra kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarım sağlanmaktadır.[66] Aynı zamanda çocuğun bilişsel gelişimi de karşılaştığı her yeni olay ve varlıklarla etkileşim içine girdiğinde değişmekte ve bunlara uyum sağlama davranışı geliştirmektedir. Fakat çocuk sürekli yeni bir olay ve varlıklar ile karşılaşacağından uyum dengesi her seferinde yeniden kurulacaktır. Tekrar yeni karşılaştıkları olaylara adapte olabilmek için zihin ve beden iş birliği içerisinde hareket eder.[67] İnsanların hayatlarının her evresi öğrenme ile iç içedir. Olumsuz bir davranışa karşı gösterilen tepki de öğrenme kavramına dâhil edilmektedir. Genel olarak özetlersek öğrenme kalıcı davranış değişiklikleri olarak ifade edilir. Aynı zamanda öğrenme ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkar.[68]

Öğrenmenin oluşabilmesi için nöronlar etkin bir şekilde kullanılmalı ve nöronların arasındaki bağ fazla olmalıdır. Çünkü ne kadar ağ sayısı fazlalaşırsa öğrenme süreci daha kaliteli ve kalıcı bir şekilde meydana gelir.[69] İnsanın mucizevi ağı tecrübelerle, yaşayarak, tekrar ederek, deneyimleyerek öğrendiği bilgiyi, yapay zekâ sistemleri ne kadar yapay nöronlar geliştirse de deneyimleyerek değil bilgilerin işlenmesiyle öğrenmektedir. Bilgi işlenmediğinde hiçbir fikre sahip olamaz. İnsanın mucizevi öğrenme ağı taklit edilmeye çalışılmaktadır. Zira insan yeni bir deneyim kazandığında bunu hafızasına alan, zamanı geldiğinde kullanan ve kullandıkça

---

Oral Motor Gelişimin İncelenmesi", *Türkiye Klinikleri Pediatri Dergisi,* C. 29, S. 1, 2020, s. 27; Çağla Gür, *Bebeklik Döneminde Gelişim ve Egitim*, Pegem Akademi, Ankara, 2020, s. 1

[66] Zarife Seçer vd., *Bilişsel ve Dil Gelişimi,* İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, s. 9.

[67] M. Ali Seven ve A. Osman Engin, "Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C. 12, S. 2, 2008, s. 189-212.

[68] İsmail Güleç vd., "Yaşam Boyu Öğrenme Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme", *Sakarya University Journal of Education*, C. 2, S. 3, 2012, s. 35-45.

[69] Ersoy ve Karal, "Yapay Sinir Ağları ve İnsan Beyni", 2012: 194.

gelişebilen sayısız nöronlardan oluşan doğal ve programsız bir zekâya sahip olmakla birlikte yapay zekâ sisteminin program olmadan bir şey öğrenmesi mümkün değildir.[70]

2.5. Plastisite ve Yapay Zekâ

Öğrenmenin temel kavramlarından olan plastisite (uyum yeteneği) beyin gelişmesi olarak ifade edilmektedir.[71] Erken dönem beyin hasarlarının tekrar organizasyonu ile düzeltilmesidir. Hasarlı beyinde eğitim ile nöronların birbirleriyle iletişimini gerçekleştiren sinaps, gelen uyaranlara uyum sağlayarak benzeri geldiğinde ne yapacağını hangi sinaptik bağlantının nereye varacağını öğrenmiş olur. Eğitim sayesinde, hasarlı beyindeki nöronlar büyük bir yol kat ederek saniyede sayısız bağlantının kurulmasına olanak sağlar. Kısacası beyin yapısının yeniden organize olmasını sağlayarak beyinde bulunan hasarların yok edilmesi plastisite tanımıyla ifade edilmiştir.[72]

Yapay zekâ ise insan beyni kadar gelişmiş ve kontrollü olmayacağı için SYZ'lerin otonom hale gelmesiyle yapay sinir ağlarında oluşan aksaklık ciddi boyutlarda zarar vermeye yol açabilir. Bu yüzden yapay zekâ hastaneleri mi kurulması gerekecektir?

Bebekler doğdukları zaman emme, yakalama ve yer çekimine karşı koyma gibi olan ilkel refleksleri 3-10 ay arası ortadan kalkmaya yerini sosyal çevre ile ilişki, başını dik tutabilme, oturabilme, kendi kendine ayağa kalkabilme gibi özelliklere bırakmıştır.[73] Gelişim açısından önemli olan bu süreçte prefental alan beynin diğer alanları ile bağlantı kurar ve sinapslaşma çoğalır. Aynı zamanda organizmaların birbirleriyle bağlantılı bir şekilde çalışması, frontal lobun beynin arka kısmında bulunan görme merkezi ve beynin arka üst kısmında bulunan parietal lobun dokunma duyumuna gelen bilgiler ile bağlantı kurmasını sağlar. Böylelikle bebek anneyi tanıyabilecek 3 aylıkken başını dik tutmayı, 6 aylıkken oturma becerisini elde etmenin yanında akıl yürütme

---

[70] Eşref Adalı, "İnsanlaşan Makineler ve Yapay Zekâ", *İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları,* S. 75, 2017, s. 9; Kaku Mıchıo, *Geleceğin Fiziği,* Çev. Yasemin Saraç Oymak ve Hüseyin Oymak, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 91.

[71] Bülent Madi ve Nilgün Açıkgöz, "Öğrenme ile Beyinde Oluşan Değişiklikler (Platisite)", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 9, 1997, s. 1-2.

[72] Selçuk Apak, *Gelişim Nörolojisi,* İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü, 1984, s. 59-62.

[73] Hüseyin Nazlıkul, "Nazlıkul'a Göre Limbik Sistemin Nörojenik Yanıtının, Nöralterapi ve Uygulamalı Kineziyoloji (ak) Bütünlüğü İçinde Çözümü", *Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi*, C. 9, S. 2, 2015, s. 3; Arıkan vd., "Bebeklik Döneminde Gelişim Parametreleri ve Oral Motor Gelişimin İncelenmesi", 2020: 27; Gür, *Bebeklik Döneminde Gelişim ve Eğitim*, 2020: 1-5.

faaliyetine başlar. Limbik sisteme bağlı ilkel refleksler prefrontal lobun yönetimine girerek aynı zamanda limbik sistem omuriliği denetlemeye başlar. Yani bebek ilkel refleksleri bırakıp yürümeye, kollarını uzatmaya başlar ve prefrontal bölgenin yönetiminde akıl yürütme aşamasına geçiş sağlanır. Yani artık yavaş yavaş beynin örgütlenme ağı ile bebek gelişmeye devam etmektedir. Gelişmeye başlayan parietal lob, prefrontal lobun aracılığıyla gelişme hızlanır.[74] Limbik sistemin omuriliği denetlemesi insanda bilinçli koruma gücünü oluşturan asıl merkez olmaktadır.

Tüm bunlardan yola çıkarak vücudu ve beyni yavaş yavaş gelişerek ilerleyen insana karşılık, yapay zekânın beyni ve vücudu peyderpey gelişerek değil yüklenen yazılım, sembolik veri ve makine bedeni oluşturan firmanın isteği ile sınırlı kalmaktadır. Aynı zamanda yapay zekâ sistemlerinin akıl yürütme ve beynin örgütlenmesiyle yavaş yavaş gelişmesi de mümkün değildir. Archive filminde olduğu gibi birinci prototip insan beyninin 3/1'i ikinci prototip insan beyninin 3/2'si, üçüncü prototip insan beyninin 3/3'ü seviyesindedir. Bu örnek bize göstermektedir ki yapay zekâ sistemleri programcı tarafından yüklenen yazılım seviyeleriyle belli aşamaya gelmektedir

2.6. Yüz Tanıma Ağı

Beyinde alanında uzmanlaşmış yüz tanıma ağı, dil ağı, dikkat ve farkındalık ve emosyonel ağ sistemleri bulunmaktadır. Bunlardan yüz tanıma ağı yüzlerin tanınmasını sağlayan bölge olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda yüz tanıma ağı üç farklı aşamadan geçmektedir.

1. Yüzün fiziksel görünüşü ile algılanması
2. Algılanan yüzün kimlik olarak tanınabilmesi
3. Algılanan yüzde var olan ifadenin tanınması

Yüz, nesne ve kelimeleri tanıma sinaptik bağlantılar aracılığıyla gerçekleşmektedir. İnsan yüzüne bakan insanın beynindeki yüz tanıma bölgesi, nesne ve yazıları tanıma bölgesine nazaran daha çok aktif olarak çalışmaktadır. Daha önce

[74] Rana Karabudak, *Beyin Gelişim Evreleri*, Türk Noroloji Derneği, 2014, s. 3.

karşılaşılan nesneleri tanıma, kelimeleri bilebilme için beynin farklı alanları çalışmaktadır.[75]

Temporal korteksin alt tarafında olan bölüm yüz ifadesinden sorumludur. Bu bilgiler temporal, parietal, oksipital loblar ve beynin orta kısmından gelerek bir araya gelmektedirler. Bunun sonucunda yüz tanıma ağı ortaya çıkmaktadır.[76] Ne kadar özel olarak beynin işlevlerini ayırırsak ayıralım aslında her işlemde beyin bir bütün olarak çalışmaktadır. Örneğin yüz tanıma ağında beynin tüm yapıları aktif görev almaktadır. Örneğin; bir kişiyi incelediğimizde cinsiyetini, ırkını, kilosunu, boyunu, agrasif veya güler yüzlü olmasını, yaşadığı coğrafyayı, maddi durumunu, kariyerini anlayabilmemiz için beynin tüm bölgelerinin eski bilgileri de kapsayacak şekilde ortaya koyması gerekmektedir. Yüz tanıma sistemlerini üretmenin temelinde insan beyninin gerçekleştirdiği tanıma özelliğini makineler ile yaptırmaktır. İnsan beyninin yüzleri nasıl tanıdığına dair henüz tam bir bilgi olmamasına rağmen insan beyni yüz tanıma işlevinde oldukça başarılıdır. Yapay sinir ağları yüz tanıma işlemini iki şekilde gerçekleştirmektedir. Birincisi yüzün tüm görüntüsünü, ikincisi tanıma amacıyla yüzün öz niteliklerini (burun, ağız, çene vb.) alarak tanımlamaktadır. Her iki durumda da sensörler aracılığıyla algılamaktadır.[77]

2.7. Dil Ağı

İnsanın varlığının en temel özelliği konuşma ile sağlanmaktadır. Yani konuşma yeteneği insan olmanın şartıdır. Beynin tüm yapısal özellikleriyle konuşma alanını izah edecek olursak, beyinden Wernice alanına bilgi iletilmekte ve Broca bölgesi ile sistemli bir şekilde çalışmaktadırlar. Wernice alanı, yazılan, konuşulan dilin anlaşılabilmesi, insanın okuduğu herhangi bir yazıyı okuyup anlamasını sağlar. Aynı zamanda okuduğunun sesli söylenmesi için Broca alanına bilgi aktarımı yapmaktadır. Eğer

---

[75] Emine Petekkaya, "Yüz Tanıma Alanı (Gyrus Fusiformis): Betimleyici Bir İnceleme", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, C. 28, S. 4, 2019, s. 249-252.

[76] Kevin S. Weiner ve Karl Zilles, "The Anatomical and Functional Specialization of the Fusiform Gyrus", *Neuropsychologia*, C. 83, 2016, s. 48-62.

[77] Jennifer K. E. Steeves vd., "The Fusiform Face Area is Not SufficientFor Face Recognition: Evidence From Apatient With Dense Prosopagnosia and No Occipital Face Area", *Neuropsychologia*, C. 44, S. 4, 2006, s. 594- 609; Hakan Kekül vd., "Yüz Tanıma Uygulamalarında Özyüzler ve Yapay Sinir Ağlarının Karşılaştırılması", *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 1, 2018, s. 52; Mustafa Çevik, "Will It Be Possible for Artificial Intelligence Robots to Acquire Free Will and Believe in God?" (Yapay Zekâ Robotlarının Bir Gün Özgür İrade Edinip Tanrı'ya İnanmaları Mümkün Olacak mı?), *Beytulhikme an International Journal of Philosophy*, C. 7, S. 2, 2017, s. 84.

Wernice alanı herhangi bir hasara uğradığında işitme duyusu yok olabilir ve okuduğunu anlamlı bir dille ifade edemez. Broca alanında bir hasara oluşmadığı zaman Wernice alanının hasarı Broca alanını etkilemez, konuşmada bir aksaklık söz konusu değildir.[78]

Özet olarak konuşma, okuduğunu anlama idrak etme, yazma işlevlerinin sağlıklı düzgün bir şekilde kullanılabilmesi için beyinde bu işlevleri yerine getiren bölgelerin görevlerini tam ve aksatmadan yerine getirmeleri gerekmektedir. Görevlerini yapmadıklarında veya bir hasar aldıklarında sağlıklı, sistemli bir işleyişten bahsedilemez aksine aksamalar özelliklerin kalıcı olarak işlev yapamaz hale gelmelerine sebep olabilmektedir. Örneğin; Broca alanındaki tümör, iltihap vb. hastalıklar konuşmanın sekteye uğramasına sebebiyet verebilmektedirler.[79]

Yapay zekâ üreticileri konuşma eyleminin fizyolojisini keşfederek benzerini ortaya çıkarmak için insan sistemine benzer mekânik sistem geliştirdiler. Örnek olarak Waseda Talker'ın 5. kez üretilen WT-5 adı verilen teknolojiyi gösterebiliriz. Bu teknoloji ileti aldığında harekete geçmektedir. Motor ile diyaframlar çalışmakta ve yapay bölümden gelen havayı yukarı itmektedir. İtilen hava yapay ses tellerini geçerek ağız ve burundan dışarı çıkar. Bu işlem olurken WT-5'nin dudakları insanınki gibi açılmaya, kapanmaya, tıpkı insan fizyolojisi gibi mimikler yapmaya başlamaktadır. İnsanın doğal seyirde ilerleyen konuşma eylemi, yapay zekâ da üretilen mekânik sistemler aracılığıyla, yüklenen yazılımlarla, verilen komutlarla gerçekleşmektedir.[80]

2.8. Yapay Zekâ ve Öğrenme Metotları

Yapay zekâ alanında yapılan çalışmalarda ilk olarak insan zekâsını kopyalamak hedeflenmekteydi. Daha sonra yapay zekâ sistemlerinin kendi kendine öğrenebilen, insan zekâsından üstün SYZ‟ler için öğrenme teknikleri bulmak için çalışmalar yapmaya başladılar. Bu bağlamda makine öğrenmesi ve derin öğrenme kavramları insan beynini taklit edebilen, yapay zekânın zekâ gücünü artıran öğrenme metotları olarak

[78] Bilginer Onan, “Beynin Bilişsel İşlevleri Üzerine Yapılan Araştırmalar ve Anadili Eğitimine Yansımaları”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 27, 2010, s. 542-544; Henry Heacen, “Beyin ve Konuşma”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, S. 64, 1973, s. 5-1.

[79] Onan, “Beynin Bilişsel İşlevleri Üzerine Yapılan Araştırmalar ve Anadili Eğitimine Yansımaları”, 2010: 545.

[80] http://blog.itunovatto.com.tr/insan-sesini-taklit-eden-yapay-zekâ-gelistirildi/(20.08.2021); https://www.haber7.com/teknoloji/haber/140279-robotlar-nasil-insan-gibi-konusacak (20.08.2021).

belirlenmiştir. Yapay zekâ insanın yeteneklerini taklit etmekte, makine öğrenimi ve derin öğrenme ise, makineye nasıl öğrenmesi gerektiğini öğreten algoritmalardır.[81]

2.8.1. Makine Öğrenimi

Makine öğrenimi, programcıların programlarını çok daha kolay yazmasını sağlayan yapay zekânın çeşididir. Teknolojinin ilerlemesiyle yeni bilgiler açığa çıkmakta ve makineler bu bilgilere maruz kaldığında makinelere programlarını geliştirmeyi algoritmalar aracılığıyla öğretmektedir.[82]

Örneğin; geliştirilen dama oyunu, bilgisayar ortamında kendi hatalarından ders alarak kendini geliştirmektedir. Ve bu şekilde oyunu yazandan daha iyi bir oyun sergilemektedir. Sonuç olarak makine öğrenmesi, bilgisayar sistemlerinin devamlı yaptığı şeyde tecrübelenerek öğrenmesi ve tahmin yöntemiyle hatalarını en aza indirmektedir. En önemlisi ise algoritmalar var olan, işlenen bilgileri kullanarak öğrenme işlemini gerçekleştirmektedir. Bu sebeple değişen durumlara ayak uyduramazlar.[83]

2.8.2. Derin Öğrenme

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte veriler çoğalmakta bu sebeple makine öğrenimi yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple çoğalan verileri birçok katmanda işleyecek derin öğrenme metodu ortaya çıkarılmıştır.[84]

Derin öğrenme algoritmaları, makine öğrenmesinin tek katmanda yapabildiği işlemleri, çok katmanda yapay sinir ağı ile yapabilmektedir. Yapay sinir ağları insanın biyolojik ağlarını taklit ederek geliştirilen ve bilgiyi saklama özelliği de tıpkı insanlarınkine benzeyen yapay sistemlerdir. Derin katmanlara sahip YSA vasıtasıyla yapay zekâ sistemleri öğrenme işlemini kendi kendilerine yaparak algoritmalarını

---

[81] https://www.datamation.com/artificial-intelligence/ai-vs-machine-learning-vs-deep-learning/(15.08.2021); Caşın vd., "Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021: 14.

[82] Pedro Domingos, "A few useful things to know about machine learning", *Communications of the ACM*, C. 55, S. 10, 2012, s. 78-87; Wenzel Hannah vd., "A Literature Review on Machine Learning in Supply Chain Management*", International Conference of Logistics (HICL),* C. 27, 2019, s. 413-441; Atalay ve Çelik, "Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi", 2017: 155-172.

[83] Doğan, "Sürücüsüz Araçlar, Robotik Cerrahi, Endüstriyel Robotlar ve Cezai Sorumluluk", 2019: 3226; Domingos, "A few useful things to know about machine learning", 2012: 78-87.

[84] Caşın vd., "Yapay Zekâ ve Roboların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021: 17-20.

geliştirmektedirler. Fakat ne kadar doğru tahmin yaparsa yapsınlar her durumda hata yapabileceklerdir.[85]

2.9. Bellek

Bellek, kodlama (uyaranları alma veya almama), birleştirme (kısa süreli bellekte tutma), depolama (gerekli bilgiyi alma) ve ortaya çıkarma düzeni ile çalışmaktadır.[86]

Duyularımızla edindiğimiz bilgilerin belleğimizde yer edinebilmesi için, gelen bilginin önemi yanında ilgi alanımıza girmesi gerekmektedir. Bilgiyi en yoğun alan duyularımız göz ve kulaklarımızdır. Bu sebeple en çok bilgi görme ve işitme ile alınmaktadır. Görsel bilgi saniyede 100.000.000 bit alarak gelmekte bu sebeple çok çabuk hafızamızdan çoğu görsel silinmektedir. İşitme uyarıları daha az miktarda geldiği için işitme ile gelen bilgilerin beyinde kalma süreleri daha fazladır.[87]

Aynı zamanda temporal lobun iç kısmında bulunan hipokampüs yeni bilgileri öğrenmede ve eski bilgileri hatırlamada önemli işleve sahiptir. İki yarım kürede bulunan hipokampüs hasara uğradığında yeni bilginin öğrenilmesi, eski bilgilerin hatırlanması güçleşmektedir. Bellek kısa süreli, uzun süreli olarak iki kısımdan oluşmakta ve dikkat hangi bilginin uzun süreli belleğe geçip geçmeyeceğini bilginin kısa süreli bellekte kalacağını belirlemede önemli rol oynar. Bilgiyi işleme süreci dikkat ile başlar.[88]

2.9.1. Kısa Süreli Bellek

Kısa süreli bellekte herhangi bir bilgini kalma süreci 20-30 saniye olarak varsayılmaktadır. Daha uzun süre kalabilmesi bilgiyi tazelemekle sağlanabilmektedir. Yani zihinsel tekrar bu bellek türünde önemli bir yere sahiptir. Kısa süreli bellek bilgiyi duyulardan almakta ya da uzun süreli bellekten almaktadır. Kısa süreli bellekte bilgi kısa süreli kalacak olsa bile bilginin depolanması gerekmektedir.[89]

---

[85] Merve Ayyüce Kızrak ve Bülent Bolat, "Derin Öğrenme ile Kalabalık Analizi Üzerine Detaylı Bir Araştırma", *Bilişim Teknolojileri Dergisi,* C. 11, S. 3, 2018, s. 266-270.

[86] Banu Cangöz, "Geçmişten Günümüze Belleği Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlara Kısa Bir Bakış", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* C. 22, S. 1, 2005, ss. 51-62.

[87] Didem Sözen, "SBST sözel bellek ve WMS Görsel Bellek Testleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, C. 5, S. 9, 2006, s. 74.

[88] Fulya Temel vd., Bilişsel Gelişim Eğitim programının 5-6 Yaş Çocuklarının Dikkat Algı ve Bellek Gelişimlerine Etkisi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* C. 36, S. 1, 2006, s. 25-49.

[89] Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, ss. 184-187.

Gelen bilgi gerekli olarak görülmediğinde unutulmakta, kalması için tekrar edilmesi ya da uzun süreli bellekteki bilgilerle ilişkilendirilerek bilginin işlenmesi sağlanmaktadır.[90]

2.9.2. Uzun Süreli Bellek

Uzun süreli bellek bilgiyi her arzu ettiğinde kullanabileceği bir ağa sahiptir. Anılarımız uzun süreli belleğe örnek olarak gösterilmektedir. Güç harcamadan öğrenilmektedirler. Çünkü kişisel yaşantılarımız konu olmaktadır. Uzun süreli bellekte depolanan anlam kazanan bilgiler, öğrenme ağları ve şemalar şeklinde kodlanmaktadır. Kodlama yapılmadığında elde edilen bilgilerin büyük çoğunluğu geçici şekilde depolanmaktadır. Kodlayarak, anlamlandırılarak elde edilen bilgi kalıcı depolanmakta ve etkisi uzun sürmektedir.[91]

Tüm bunlardan yola çıkarak yapay zekânın insan olmadığı, insan seviyesine ulaşmak için insanın tüm akıl yürütme özelliklerinin yanında, duygu ve vicdan gibi özelliklerine de sahip olması gerekmektedir. Dahası insan seviyesinde bir yapay zekânın ortaya çıkmasının mümkün olmadığı gibi, bir yapay zekâ sisteminin tüm fiillerinin bir programlama ve yazılımdan ibaret olduğu ifade edilmektedir. Kaku; çamura değil de silikona hayat üfleyen makineleri laboratuvarlarımızda döverek şekillendiriyoruz ifadesiyle yapay zekânın insan eliyle üretildiğini ve duygularının dâhil programlanmış duygular olduğunu, insanın sahip olacağı duygular yanında, bilinç, farkındalık, renk, koku, acı gibi öznel duygulara da sahip olamayacağını ifade etmektedir. [92]

Kur‟an‟ın fonksiyonel akıl ile ilgili ortaya koydukları, fen alanında yapılmış beyinle ilgili çalışmalarda daha çok psikolojik yaklaşım ve onun türleriyle benzerlik arzetmektedir. Bu anlamda bilişsel, zihinsel, hafıza, düşünme, karar verme, akıl yürütme ve problem çözme gibi zihnin taklidi ve gerçeği yapay zekâda ortaya çıkarılmak istenmektedir. Ortaya koyulan yapay zekâ önermesi zihnin modellenmesi ile ilgilidir.

---

[90] Sözen, "SBST sözel bellek ve WMS Görsel Bellek Testleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 2006: 74-75.

[91] Temel vd., "Bilişsel Gelişim Eğitim programının 5-6 Yaş Çocuklarının Dikkat Algı ve Bellek Gelişimlerine Etkisi", 2006: 31-33; Sözen, "SBST sözel bellek ve WMS Görsel Bellek Testleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 2006: 74-75; Özgen Korkmaz ve Ahmet Mahiroğlu, "Beyin, Bellek ve Öğrenme", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 15, S. 1, 2007, s. 97.

[92] Vedat Kamer, "Yapay Zekâ „Yapay İnsan‟ Demek Değildir", https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/yapay-zekâ-yapay-insan-demek-degildir-320037007100520079005200420061006200580041003100 (11.01.2021); Çevik, "Will It Be Possible for Artificial Intelligence Robots to Acquire Free Will and Believe in God?", 2017: 85; Michio*, Geleceğin Fiziği*, 2016: 84.

Aynı zamanda yapay zekânın hukukî temsil gücü, kişiliği veya vatandaşlığı kabul edilerek bir hukukî statü kazandırılmış olsa bile şimdiye kadar anlatılanlardan ortaya çıkan bu durumların asla şahsiyyeti (garîze)yi meydana getiremeyeceği ve İslam hukukunda şahsiyyeti ifade eden faktörlerle kıyas edilemeyeceğidir. Hukukî kişiliği oluşturan faktörlerin içinde unutma, hatırlama, kişi ve kişilik farkının önemli olduğu iyice belirginleşmiştir. Yapay zekâ ne kadar insana benzetilmeye, insanın biyolojik sistemini taklit ederek oluşturulmaya çalışılsa da insan üretimi sistemler oldukları için hukukî kişilikleri kabul edilemez.

3. YAPAY ZEKÂYA İHTİYAÇ DUYULMASININ NEDENLERİ

Hukukun ilahî karakterini "yaratma" ve "buyurma" olarak düşündüğümüzde İslam hukukunun vahiy karakterini daha iyi anlar ve hukukî temsil gücünde neyin önemli olduğunu insan özelinde daha iyi anlar ve tanımlarız. İnsanların kendisine benzeyen, canlılığı barındıran makine, eşya ve oyuncak benzeri ürünler ortaya koyma isteği içten gelen bir duygudur. Bu sebeple yapay zekâ çalışmaları gün geçtikçe ivme kazanarak gelişmektedir.[93] Burada yaratma fiili devreye girerek Allah dışında herhangi bir şeyi zihinsel faaliyetlerden faydalanarak var etmek anlamına gelmektedir. Allah'ın yaratması yoktan var etmek, kulun yaratması ise Allah'ın yarattığı maddelere biçim vermektir. Allah daha önce varlığı bulunmayan bir şey için "ol der ve oluverir".[94] İnsanlar ise Allah'ın yarattığı nesnelere biçim vermek suretiyle üretmektedir.[95] Klonlama teknolojisi ile insanın kopyasını üretmek bu gerçeğin bir tezahürüdür. Bu üretim yoktan var etme değil, var olan hücrelerden bir şeyler üretmektir. Eğer klonlanan insanın yoktan var edildiği iddia edilecek olsaydı üretildiği hücrenin de yoktan var edilmesi gerekirdi.

Şu anki ve öngörülen gelecekteki bilimsel ve teknolojik gelişmeler transhümanist amaçlarla ilgilidir. Transhümanizmde özellikle, yapay seçilim yoluyla birey ve toplumların zihinsel ve fiziksel kapasitelerini artıracak gen ve klonlama gibi genetik iyileştirme olanakları vurgulanmıştır. Teknolojik ilerlemeler transhümanizmin odak noktası olmasının yanı sıra SYZ en önemli alt yapısı olarak vurgulanmaktadır. Zira transhümanistler, biyolojik ve genetik mirasımız tarafından dayatılan sınırların

[93] Pirim, "Yapay Zekâ", 2006: 85.
[94] Yasin 36/82.
[95] http://www.hâkimiyet.com/kelamda-yapay-zekâ-16274yy.htm (08.01.2021)

üstesinden gelmek için teknolojiye güvenmekte ve teknolojiyi yeni bir insanlığa geçiş yolu olarak görmektedirler. Dolayısıyla benliğin mutlak biyolojik ve insani olanı içermesi gerekmediğini, biyolojik nöronların kademeli olarak aynı seviyede bilişsel işlevi destekleyen sentetik nöron parçalarıyla değiştirilmesi durumunda, aynı zihin veya benlik biyolojik olmayan bir alt tabakaya sahip olmasına rağmen devam edebileceğini ifade etmektedirler.

Buna bağlı olarak transhümanizmin gayesi insan aklını kontrol altına alarak insanüstü yaşam, insanüstü zekâ, insanüstü sağlık unsurlarını da beraberine alarak ölümsüzlüğü gerçekleştirmek ve yapay zekâya sahip farklı robot bedenlerde hayata devam etme isteğidir. Örneğin normalde erkek biyolojisine sahipken beyin transferi yoluyla kadın görünümlü yapay zekâlı robota geçiş yapmak istemesi örnek olarak gösterilebilir. Zira yapay zekâ savunucuları kadın ve erkek cinsiyeti yerine nötr cinsiyeti ortaya atan pontcinsiyetciliğin ardından ilerlemektedir. Yaşam ve ölüm hakkında hâkimiyet kurmaya çalışan transhümanizm, cinsiyetsizliği normalleştirerek erkek ve kadın ayrımını ortadan kaldırmakta, yapay rahim ve ojeni ile nüfusa hâkim olmaya, gelecek nesillerin fıtratını bozmaya hatta yok ederek amaçları uğrunda kullanmaya ve yapay zekâ ve cyborg neslini oluşturmayı hedefleyebilmektedir.

Dünyanın sonunda yaşanacak olaylar Hristiyan ve Yahudi kültüründe "Apokalypsis" kelimesiyle ifade edilmektedir.[96] Yapay zekâ Hristiyan ve Yahudi toplumundan ortaya çıktığı için ise Apokalypsis terimi ile bağdaştırılarak değerlendirilmelidir. Yahudi Hristiyan apokaliptizminde en dikkat çeken özellikler: Dünya hayatına karşı bağımsızlaşma, dünyanın cennetten bir yer olarak yeniden inşa edilmesi ve insanın her şeyden arınmış vücutlarda tekrar yaşam bulması için yapay RNA transferi yoluyla beyin aktarması yapılarak daha sonra klonlanan yeni bedene bu beyni aktararak bir döngü içine sokulmak istenmesidir.[97]

Yapay zekânın bu konuma getirilmesiyle hedeflenen amaç, insanlar adına tercihler yapması ve toplumun davranışlarını yönlendirmesidir. Yapılan bazı deneyler insanı bu şekilde kontrol etmenin mümkün olduğunu göstermektedir.[98] İnsanlar yemek yemek, içmek, uyumak gibi tabi ihtiyaçlarını gidermek gibi bir çarkın içine bırakılarak,

[96] Ahmet Keleş, "Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri", *İSTEM*, S. 7, 2006, s. 37.
[97] Hasan Kafalı, "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 46, 2019, s. 151.
[98] Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan ve İnsanlar,* Evrim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 67.

ne yapıp, nereye gideceğini vb. gibi faktörleri yapay zekâya bırakan insan sınıfının meydana çıkarılacak olması ihtimal dâhilindedir. Noah Harari"ye göre yapay zekâ bu şekilde ciddi derecede insanların hayatına müdahale ettiğinde, kimliğinden habersiz, hayatı başıboş yaşayan, bilincini ve algısını tamamen yapay zekâya devreden bir sınıf ortaya çıkacaktır.[99] Daha da ileri gidecek olursak insan görünümünde olan hümanoid robotlarla olan birliktelik, evlenme girişimleri ortaya çıkmaktadır. Bunun en büyük avantajı olarak itaat eden, sorun çıkarmayan, cinsel ve duyusal açıdan doyuma ulaştırabilecek niteliklere sahip olması olarak ifade edilmektedir. Hukuki açıdan yapay zekâlı hümanoid robotlarla evliliği incelediğimizde aile hayatının, nesep kavramının ve insan fıtratının tehdit edilmesi söz konusudur.

Yapay zekânın oluşturulmasındaki en önemli diğer mesele yapay zekâ sistemlerini tamamen ticari sömürü nesnesi olarak kullanmaktır. Suudi Arabistan"ın Sophia"ya kişilik vermesinin arka planındaki neden teknolojiye öncülük edip ticaret sektörüne hâkim olmaktır. Zira Suudi Arabistan"da kurulan robot şehri olan Neom[100] bunun açıkça göstergesi olmalıdır.

Yapay zekânın ticari amaç olarak kullanılması; insan tasarlamasından ve beyin aktarımından üretilen robotların ve hümanoidlerin (istenilen özellikte, fizikte) satımına kadar, her yönüyle ticari pazarın konusunu oluşturmaktadır. Örnek vermek gerekirse; Microsof, hayatını kaybeden kişileri chat robotu yapmak için patent alarak ölen insanların seslerini, dünyada kalan izlerini de yapay zekâ ile robota dönüştürüp sosyal

---

[99] Çolak, "Yapay Zekâ Dost mu Düşman mı?", 2017: 124.

[100] Muhammed bin Selman tarafından Kızıldeniz"de 500 milyar dolara inşa edileceği açıklanan ve „NEOM" olarak adlandırılan yeni şehir projesini ABD ve İsrailli şirketlerin öncülüğünde yapılacaktır. Suudi Arabistan yarının dünyasının öncü figürlerinden olmak için adım atmaktadır. Neom şehri yapay yağmurların, yapay dağların olduğu bilindik hiçbir mimarinin olmadığı, hiçbir dini yapılanmanın olmadığı sadece yeni ve farklı olanın yapılacağı, vatandaşlarının çoğunluğunun robotlardan oluşacağı bir şehir olarak planlanmaktadır.
Bu şehirde yer alacak okullarda hologram öğretmenler ders verecektir. Orada doğup büyüyen neslin hem beslenmeleri hem de genetik yapıları adım adım değiştirileceği için dünyanın geri kalanından daha sağlıklı ve daha uzun ömürlü olacağı aktarılmaktadır. Neom vatandaşları özel bir insan türüne dönüştürülecektir. Şehrin çoğunluğu robot vatandaşlardan oluşacağı için insan iş gücü ihtiyacı büyük ölçüde azalacaktır. Buna paralel olarak insana olan ihtiyacın, gereksinim azalacak ve dünya nüfusunun büyük bir bölümü fazlalık olmaya başlayacaktır. Günümüzde yaşanan Covid salgınları ile ihtiyaç fazlası nüfusun azaltılacağı ve neomla başlayan robot şehir anlayışının dünyaya yayılmasının birkaç asır süreceği ve aşamalı olarak insanlığın yapay rahimler, sperm bankaları, yumurta bankaları, yapay sütler, hümanoid robotlar vb. ile üreme oranının kademeli olarak düşürülerek nüfusun kontrol altına alınacağı öne sürülmektedir. Üremenin tamamen konrol altına alınıp sonlandırılması amaçlanmaktadır. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/veliaht-prens-bin-selmanin-neom-projesi-ve-israil-le-normallesme-cabalari/1830965 (09.09.2021)

medya verileni kullanarak ticari bir metaya dönüştürmekte. Aynı zamanda Microsoft, görüntü ve derinlik bilgileri ya da video verileri aracılığıyla belirli kişilerin iki veya üç boyutlu modellerinin oluşturulabileceğini de patente dahil etti.[101] Görüldüğü üzere amaç, sömürü nesneleri olan insan bedeni ve hayvan bedeninin yanına bir yenisi olan robot bedeni eklemektir.[102]

Fakat yapay zekânın getirdiği kolaylıklar bu endişelerin üzerine set çekmekle birlikte zor ve zaman alıcı problemleri çözmek, rahat ve konforlu yaşam için robotlara ihtiyaç duyulmaktadır. Alışveriş yapan, arabamızı kullanan, rota belirleyen, evin tüm işlerini gerçekleştiren yapay zekânın varlığını kabullenmemek mümkün gözükmemektedir. Bu şekilde insanın her evresine müdahale eden yapay zekâ, dini değerleri de tehdit ederek insanların dinlerini ihmal etmesine, unutmasına ve bilincin de giderek makineleşmesine yol açabileceği ifade edilmektedir.[103]

[101] https://www.trthaber.com/haber/dunya/makine-ogrenmeye-zihinsel-olumsuzluk-patenti-551088.html (10.09.2021)

[102] Adnan Bülent Baloğlu, Yapay Zekâ Pazarı, https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32625 (09.01.2021)

[103] Kafalı, "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği", 2019: 161; Tahça, *Felsefi Açıdan Yapay Zekâ,* 2009: 1; https://tr.binaroption.com/stati/699-zachem-nuzhny-roboty-primenenie-vysokikh-tekhnologij (24.11.2020).

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA KİŞİLİK BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂNIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsanların bir kısmı tarafından gelecekte yapay zekânın meydana getirilebileceği bilimsel araştırmalarla, yüksek teknolojilerle ve filmlerle yansıtılmaktadır. Mesela "Suretler" isimli filmde sağlıklı, güzel görünümlü ve uzaktan kumandalı makineler insanların yerini almakta ve böylece insanlar evlerinin rahat ve güvenli ortamından çıkmadan dışarıdaki hayatı yaşamalarına imkân tanınmaktadır. Ama yapay zekâ bununla da sınırlandırılamayacağı için insanların sosyal hayatlarında "*gerçek insan*" "*gerçek kişi*"ymiş gibi işlemler yapabileceklerdir. Hatta bu daha da ileri götürülerek aynı cins ya da farklı cinslerin evliliği dahi konu olabilecektir. Yapay zekâ ile ilgili insan davranışları hukukta karışıklığa yol açacak uygulamalara ve kaosa sebebiyet verecek hale dönüşebilmektedir. Bir kadın veya erkek yine yapay zekâlı bir kadın veya erkekle evlenmesi durumunun ortaya çıkması tehlikesi söz konusudur. Bu işlemler daha da ileri götürülebilir. Bu noktada yapay zekânın hukuk işlemlerinde özellikle şirketler (karar verme gücü yani eş zamanlı yönetim sürecini hızlandırma), siber ve sanal alanda güvence altına alacak önleyici hukuk normlarının, müeyyidelerinin, yaptırımlarının ya da cezaların oluşturulması gerekmektedir. Ancak bunun daha iyi anlaşılabilmesi için yapay zekânın hukukta kişiliğinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin açıkça ortaya konulması zorunludur.

Yapay zekânın hukuki kişiliğinin incelenmesinin en büyük nedenlerinden birisi Suudî Arabistan devletinin "Sophia" adlı makine-robot olan SYZ"ye vatandaşlık hakkı yani hukukî kişilik veya statüsü vermesi ve tanımasıdır. 2017 yılının Ekim ayında Suudî Arabistan"ın Riyad kentinde "Gelecek Yatırımlar" etkinliği düzenlenmiştir. Katılımcılar arasında kadın görünümünde "*Robot*" olan ama yürüyemeyen Sophia"da vardır. Suudi Arabistan hükümeti yatırımları kendine çekmek için Sophia"ya vatandaşlık verdiğini bu etkinlikte ilan ederek bir robota ilk defa vatandaşlık hakkı veren ülke olmuştur. Şeriatle yönetilen Suudî Arabistan"ın İslam hukukunda bahsedilen "gerçek şahsiyet" ve "ehliyet" sahibi olan "gerçek kişi" tanımına uymayan robota hukukî kişilik ve temsil gücü vermesi incelenmesi gereken hukukî bir meseledir. Aslında Sophia, David

Hanson‟un tasarımı aynı zamanda insansı robotlar üreten Hanson Robotics Limited Şirketinin malıdır.[104] İlginç olan, kendisine vatandaşlık verilen „makine-robotun‟ "Sophia‟nın" bir yolculuk esnasında pasaportunun olmaması, insanların seyahat ettiği bölümde değil kargo bölümünde seyahat ediyor olması kişilik bağlamında hukuken varlık kazanmadığının ayrıca bir göstergesidir ki bu aynı zamanda bir şirketin malı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.[105] Yapay zekâlı bir makinaya Müslüman bir ülke olan Suudi Arabistan‟ın vatandaşlık yani hukukî statü vermesinin asıl amacı reklam, farkındalık ve teknolojiye öncülük etmek istemesi olmalıdır. Bu aynı zamanda diğer gerçek vatandaşı olan insanlarla SYZ‟nin hukukî statüde aynı olması, aynı haklara sahip olması demektir.

Vatandaşlık tanımıyla birlikte o ülkenin gerçek kişilerin sahip olduklarına bu robot da sahip olunca ortaya salt hukukî anlamda bir statü verildiği ileri sürülebilir. Vatandaşlık kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir demektir. T.C anayasasında ifadesini bulduğu şekliyle bu haller veya şartlar hemen hemen tüm dünyada aynı ölçülerde geliştirilerek ifade edilmiş, her ne kadar nüans farklılıkları da olsa gerçek kişiler üzerinden şekillendirilmiştir. Görünen tehlike vatandaşlık kavramının da değişeceği buna bağlı olarak yakın-uzak gelecekte statülerin çarpışacağı bir hukukî düzensizliğin baş gösterecek olmasıdır. Halbuki vatandaşlık, gerçek bireyi devlete bağlayan siyasi ve hukukî bir bağdır ve bireyin devlete olan aidiyetini göstermektedir. Kendisini bu aidiyette gören-gösteren vatandaşlık, devlet ve diğer bireyler karşısındaki hak ve özgürlükleriyle kişinin onlara karşı ödev, hak ve sorumluluklarını ve bunların ilişkisini ifade etmektedir. Bu ilişkilerin içeriği ve niteliği, nasıl bir vatandaşlık anlayışıyla karşı karşıya olunduğu hakkında bilgi verir. Doğal sonuç olarak Sophia‟ya tanınan bu vatandaşlık hakkı, siyasi bir hukuk girişimi ve aynı zamanda diğer vatandaşların da vatandaşlık veya hukukî statüsünü kökten etkileyecek çok büyük hukukî karışıklığın da habercisidir. Meselenin daha iyi anlaşılması için gerek İslam hukukunda gerekse medeni hukukta ifade edilen kişi, kişilik ve bunlara bağlı olarak hak mefhumlarının açıklanması gerekmektedir.

[104] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41780346 (03.12.2020).
[105] Sivrikaya, "Sophia Kişi midir?", 2019: 1254.

1. İSLAM HUKUKU VE MEDENİ HUKUKTA KİŞİLİK MEFHUMU

Günümüzde hukuksal anlamda hak ehliyetine sahip olan varlıklar kişi olarak kabul edilmektedir. Bu varlıklar ise insanlardır. İnsan, hukukun ana unsuru olmakla birlikte, varlığını kişilerle (sosyal varlık olan insan anlamında) devam ettirebilmektedir.[106] Bununla birlikte kişi kavramı ile değerlendirilen diğer kavram ise şahsiyettir. Kişi kavramı hak ve borçlara ehil olmayı ele alırken şahsiyet kavramı ise kişinin değerlerini ele almaktadır.

İnsanın şahsiyetini yaşadığı çevre, aile eğitimi ve özellikle doğuştan getirdiği genetik faktörler şekillendirmektedir. Davranışlarını ise içindeki duygu, istek ve ihtiyaçlar belirler. Bununla birlikte Kur'an insanın davranışlarına etki eden faktörlerden bahsederek bu faktörlerin bir kısmını insanın kendi içyapısında bulunan ruh, fıtrat, irade ve akıl şeklinde ortaya koymuştur.[107] Fıtrat, insanın özgün yaratılışıdır. İnsan temiz bir fıtrat üzere dünyaya gelir. Başlangıcı ve mahiyeti itibariyle insanın varlığından önce bulunan; onun geleceğini, kendisini ve fıtrat vasıtasıyla gerçekleştireceği fiillerini yönlendirecek olan "insanî kıvam", özgün hususiyet ve şahsiyettir.[108] Diğer faktörlerden biri olarak akıl, sadece insana verilen özellik olup kişiliğinin oluşmasında etkili olan en önemli unsurdur. Onun diğer varlıklara karşı üstünlüğü akıl sayesindedir.[109] Zira akıl insanın şahsiyetini büyüten, geliştiren ve değiştiren en büyük güçtür. Akıl insanın sorumluluğunun temel kaynağıdır. Bireyin dinin hükümlerinden sorumlu olabilmesi için aklının olması gereklidir. Akıl sahibi olmayan kimse için sorumluluk ve hesap yoktur. İnsan; aklı ve bedene (cezada acı çekme) ait melekelerinin gücü ölçüsünde ceza ve sorumluluğa sahiptir. Mükellef olabilmek için akıl en başta gelen şarttır. Kur"ân, insan şahsiyetini etkileyen faktörlerden iradeyle ilgili insanın şuurlu olarak kendine doğru veya yanlış yolu seçip, ona göre hareket ettiğini[110] ve Allah"ın sadece insanın

---

[106] Murtaza Köse, "İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik", *Ekev Akâdemi Dergisi*, C. 1, S. 2, 1998, s. 222; İ. Kafi Dönmez*, "Şahıs", DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2010, C. 38, ss. 270-273; Jale G. Akipek ve Turgut Akıntürk, *Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 241.

[107] Tihami Nakra, *Saykoliciyyetü'l-Kıssa fi'l-Kur'ân*, eş-Şeriketü"t-Tunusiyye, Tunus, 1974, s. 388; Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, MEB Yayınları, Ankara, 1980, C. 1, s. 72;; Muhammed Osman Necatî, *el-Kur'ân ve'l-ilmü'n-nefs*, Daru"ş-Şuruk, Beyrut, 1989, s. 206.

[108] Sadık Kılıç, *Fıtratın Dirilişi*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 13.

[109] el-Âlûsî, Ebü"s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l Kur'âni'l-Azîm ve'sseb'i'l-mesânî,* Daru"l-Fikr, Beyrut, 1997, C. XV, s. 171.

[110] ez-Zemahşerî, Ebü"l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakāiki Gavâmidı't-tenzîl*, Daru"l Kitabi"l-Arabî, Beyrut, 1986, C. IV, s. 666.

hareketlerini değerlendirdiğini ifade eder.[111] İnsanın şahsiyetinin (garîze) hukukî temsilinde ve yapay zekânın hukukî kişiliğine hangi açıdan bakıldığını tespit etmek için hak kavramını açıklamak gerekmektedir.

1.1. Hak Kavramı

Hak kavramı üzerinde ortak bir görüş yoktur. Hak, hürriyetin konusudur ve felsefî bir karakteri söz konusudur. Kavram çok sık kullanılmakla birlikte, fıkıh literatüründe kelimenin hukuken kazandığı terim anlamını net ortaya koymak zordur. Gerek etimolojik gerekse örfen zengin bir anlam çeşitliliğine sahip olması bunun yanında fıkhın genel teorisinde ve klasik fıkıh doktrininde hak kavramı farklı terim anlamı kazanmıştır. Kapsam ve mahiyeti aslında hak kavramını daha net ortaya koyacaktır. Mevzu edilen hak konusu klasik usûl (hukukun genel teorisi), kavâid ve furû kitaplarında hak-şer'î hüküm ilişkisi, Allah-kul hakkı, milk-ibaha-hukuk ayrımları mülkiyetle ilişkilendirilerek ele alınmış ve İslam ceza hukuku dediğimiz ukûbat konularında da yer edinmiştir. Çağdaş İslam hukuk çalışmalarında günümüz hukuk anlayışını uzlaştırıcı mahiyette hak kavramı ele alınarak ortaya konulmuştur.

Hakkın muâmelat veya borçlar ve eşya hukukuna bağlı kalarak sınırlı hak açıklamaları da yapılmıştır. Buna göre şunlar ifade edilebilir: Sözlükte gerçek, sabit ve doğru olmak; gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek; bir şeye yakinen muttalî olma gibi anlamlarında mastar ve varlığı kesin olan şey anlamında isim olan hak; Allah, hukuka uygun olmak, adalet, kazanç, alacak gibi manalara gelmektedir.[112] Hak kelimesi aynı zamanda bâtılın da zıttı olarak telakki edilmiştir. Çoğulu ise hukuktur. Hak, hukukun fert için tanıdığı malî yarar ya da Şâriîn kişi için tanıdığı menfaat ve Şâriîn himaye ettiği şey şeklinde tanımlamaları olduğu gibi şeriatta insan ve Allah için üçüncü şahıs üzerinde sabit olan şey anlamına da gelmektedir. Ancak nihai tahlilde iki tanım üzerinde durulabilir. Hak, hukuken korunan ve faydalanması hak sahibinin veya onun temsilcisinin iradesine bağlı olan çıkarlar ya da hukuk düzeni tarafından kişilere tanınmış olan yetkilerdir. Aynı zamanda haklar sosyal görevlerdir. İnsanların karşılıklı hakları ve borçları vardır. Bu haklar ve borçlar ancak tanzimi tasarruflar veya kişiler arasındaki hukukî muameleler sonucu ortaya çıkarlar. İslam hukukunda hakların tasnifi daha çok eşya, borçlar ve ceza hukuku alanlarında ortaya çıkmaktadır. Klasik ve genel

[111] en-Neml 27/39-40; el-İnsan 76/3; el-Beled 90/10-20; eş-Şems 91/7- 10.
[112] T. Azmi Uslu, *Yeni Hukûk Lugati ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, Site Yayınları, İstanbul, 1964, s. 108.

geçer hak ayırımı, Allah, kul ve karma haklar şeklinde olanıdır. Ama bu tasnifle, bugünkü merî hukuk ya da pozitif hukukta yapılmış olan haklar anlamında İslam hukukunda dile getirilmemiştir denilemez. Kamu (negatif statü, pozitif statü ve aktif statü haklar) ve özel (mutlak ve nisbî) hukuk haklar ayırımında dile getirilenler İslam hukukunda modern hukuktan önce incelenmiştir.[113]

Hukukun özü, temel dayanağı hak, kişilerin menfaatlerini gerçekleştirmek için hukuk nazarınca verilen iradeye denir.[114] Bu menfaatler hukuki ilişkiler yoluyla elde edilmektedir. Hukuki ilişkiler ise kişiler arasında meydana geldiği için haktan yararlanan ve bu haktan etkilenen şeklinde iki taraf olduğundan bahsedilebilir.[115] Bu ise hak ve borç kavramını karşımıza çıkartmaktadır.[116] Hak kavramı hakkında çeşitli görüşler bulunmakla birlikte genel kabul gören "toplum veya fert için, ya da her ikisi için de Yüce Şârîʿ'n vazettiği yararlar, menfaatlerdir" diye tanımlanabilir. Hak kelimesinin çoğulu olan hukuk ise kişilere verdiği hak ve ayrıcalıklar olarak ifade edilmektedir.[117] Hukuk ilminde haktan bahsedilebilmesi ve yararlanılabilmesi için hakkın sahibi olan şahsın olması zaruridir. Şahıssız bir haktan bahsetmek mümkün değildir.[118] Sonuç olarak hakiki ya da hükmî şahısların menfaatlerini korumak maksadıyla Şârîʿ'n insanlara has kıldığı, yararlanıp yararlanmamak ise kişinin tercihine bırakılmış hukukî ilişkilerdir.[119] O halde şahıs kimdir?

1.2. Şahıs Kavramı

Sözlükte "yüksekliği veya görünür olma gibi anlamlara gelen şahıs kelimesi sonraki süreçlerde kişi manasında kullanılmıştır. Hukuk terimi olarak ise hukukun

---

[113] Hak konusu ile ilgili müracaat edilebilecek kaynaklar için bkz.: Abdülvehhab Hallaf, *Ilmu Usûli'l-Fıkh*, Mektebetüʿd-da„vetiʿl-İslâmî, Kâhire, 1947, s. 201, 210, 211 vd.; Hallaf, *Masâdıru't-teşrî fî mê lê nassa fîhî*, Dâruʿl-Kalem, Kuveyt, 1993; Muhammed Selam Medkur, *el-Medhal*, Dâruʿl-Kitabiʿl-Hadis, Kuveyt (es-selâmiyye) ty; Hasan Hacak, *İslam Hukukukun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s. 33, 34, 35 vd., 93, 94 vd.; Halil Muhammed Kinen, *Mesâdıru'l-emvâl fi'l-fıkhı'l-İslâmî*, el-Câmiatüʿl-İslâmî Gazze, Filistin, 2003, es-Senhûrî, Abdürrezzâk (1895-1971), *Mesâdirü'l-Hak fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Kahir,e 1954-1960, C. III, s. 2, 10; Ali Bardakoğlu, *"Hak", DİA,* TDV Yayınları, Ankara, 1997, C. 15, s. 139-151.

[114] Uslu, *Yeni Hukûk Lugati ve Hukûk Terimleri Sözlüğü,* 1964: 3.

[115] Abdullah Acar, "İslam ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 47, 2019, s. 281.

[116] Aydın Kudat, "Hak ve Hukuk Kavramları Üzerinde Bir Değerlendirme", *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 2014, s. 94.

[117] Esat Şener, *Hukuk Sözlüğü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 296**;** Bardakoğlu, *"Hak", DİA,* 1997: 139-151; Uslu, *Yeni Hukûk Lugati ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 1964: 125.

[118] H. Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medeni Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1959, s. 253.

[119] Kudat, "Hak ve Hukuk Kavramları Üzerinde Bir Değerlendirme", 2014: 94.

kendisine tanıdığı hakları kullanabilen ve borç altına girebilen varlık olarak tanımlanmaktadır.[120] Daha güncel bir tanım olarak şahıs; hukuk sistemlerinin kendisine haklar tanıdığı ve onu yükümlülüklerinden sorumlu tutmak suretiyle muhatap kabul ettiği hak süjesi olarak tanımlanmaktadır. Hak süjesi ise insandır. Hukuk şahıslarla varlığını devam ettirebilir. Çünkü hak mükellefiyetlerin öznesi insandır.[121] Bu şahsın belirgin iki özelliği bulunmaktadır:

1. Haklara sahip olmak.
2. Borçlanabilmesi olarak ifade edilmektedir.[122]

Şahıs kavramı ile eskiden sadece insan ifade edilirken, 19.yy'dan itibaren ihtiyaç doğrultusunda insan veya mal toplulukları da hükmî şahıs bağlamında şahıs kavramına dâhil edilmiştir. Bu bağlamda iki türlü şahıs mevcuttur:

1. Hakiki Şahıslar (Gerçek Kişiler-Takdiri Şahıslar: Kayıp ve hukukî ölümle son bulan)
2. Hükmî Şahıslar (Tüzel Kişiler-Mücerret veya manevi şahıs-günümüz pozitif hukuk incelemelerinde yapay zekânın özellikle şirketler hukukunda daha çok ön plana çıktığı görülür. Bu anlamda yapay zekânın özellikle karar verme gücü yani eş zamanlı yönetim sürecini hızlandırma özelliğinin şirketlerin yönetim sürecinde etkili bir organ olduğu kabul edilmektedir.).

Hak sahibi, dini haklarda Allah, diğer haklarda ise ya hakikî şahıs (insan) veya itibarî (hükmî şahıslar) yani şirketler veya müesseselerdir. İnsanın şahsiyyeti ise ana rahmine düştüğü andan itibaren başlar ve buna bağlı olarak haklara konu olacak vücûb ve edâ ehliyeti mevzu bahis edilir. Doğumuyla birlikte ise hukukî kap diye nitelenen zimmet devreye girmektedir. Çünkü zimmet mükellefin borcunu taşıyabilecek hukukî yetenek ve borçların isnat edilebildiği itibarî mahaldir.

1.2.1. Hakiki Gerçek Şahıslar

Hakiki şahıslar, insanlardır. Bugünkü tüm pozitif hukuk sistemleri sınıf ayrımı gözetmeksizin tüm insanları gerçek şahıs olarak kabul etmektedir. Eski devirlerde insanların haklara ehliyeti bağlamında genel geçer bir kanun yoktu. Cahiliye

[120] Dönmez*, "Şahıs", DİA*, 2010: ss.270-273.
[121] Akipek ve Akıntürk, Türk *Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku*, 2004: 241.
[122] Köse, "İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik", 1998: 222.

Araplarındaki kölelerden, Avrupa‟daki zenci kölelere kadar -hiçbiri hak sahibi olamamakla birlikte- eşya statüsünde muamele görüp efendisi tarafından satılabiliyor, kiralanabiliyor hatta öldürülebiliyorlardı.[123] İslam hukukunda da kölelik müessesesi kaldırılmamış fakat bazı insanî haklar verilmiştir. Buna karşılık kölelik müessesesi geçen asırda ilga olabilmiş ve gelinen nokta ise bir insan hiçbir devlete bağlı olmasa bile sadece insan olması sebebiyle hak sahibi (şahıs) olduğu kabul edilmiştir.[124]

Hakiki şahısların başlangıç ve bitişi tüm hukuklarda benzer niteliktedir. T.M.K. (Türk Medeni Kanunu) 27. Maddesinin 1. Fıkrası şahsiyetin "sağ doğmak" şartıyla doğumla başlayıp ölüm ile sona erdiği hükmünü içermektedir. 2. Fıkrada ise çocuğun, sağ doğmak şartıyla ana rahmine düştüğü andan itibaren medeni haklardan istifade edebileceğini belirtir. İslam hukukunda da kişilik, sağ doğmak şartıyla ana rahmine düşmesiyle başlamaktadır. Ceninin eksik olsa da bir kişiliği ve ehliyeti vardır ve bu kişilik ölüm ile son bulmaktadır.[125] Hamileliğin normal olarak sonlanmasının dışında, dışarıdan gelen darp vb. müdahaleler ile çocuğun düşürülmesi cinayet olarak kabul edilmekte ve hukuki cezalar meydana getirmektedir. Nedeni ise çocuğun ana rahmine düşmesiyle kişiliğinin başlaması olarak kabul edilmesidir.[126]

Yapay zekâ, bu evrelerin hiçbir aşamasından geçmeden, dünyaya et ve kemik bütünlüğünde ana rahminden doğum yolu ile gelmeden, direkt algoritmalardan elde edilen insan üretimi yazılımlardır. YZ‟nin iyi ve kötü arasında, kritik noktalarda neye göre tercih yapabileceğine dair irade özelliği bulunmamaktadır. Bu sebeple verdiği zararın tazmininden sahibinin, üreticinin, programcının ve kullanıcının sorumlu tutulacağı, yapay zekânın hak ve borç altına giremediği, bunun sonucu olarak insan statüsünde değerlendirilemeyeceği belirgin özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda canlılara has olan sıcaklık, koklamak, acı vb. özelliklerinin yapay zekâda mevcut olmayışı, acının caydırıcı ve cezai etkisini ortadan kaldırmaktadır. Bu sebeple yapay zekâ sistemlerinin sözleşmeler gereği hukuk karşısında sorumluluğu oluşsa da ceza hukuku bakımından suçlu görülmesi, yargılanması ve ceza alması yersiz ve mümkün olmayacaktır. Aynı zamanda yapay zekâ suç işlediğinde sahibinin,

---

123 Abdulkadir Arpacı, *Kişiler Hukuku (Gerçek Kişiler),* Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s. 2.

124 Mehmet Âkif Aydın ve Muhammed Hamîdullah, *"Köle", DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, C. 26, ss. 237-246.

125 M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 206; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 248.

126 Aydın, *Türk Hukuk Tarihi,* 2017: 205.

programcının veya üreticinin kusuru olmadığı anlaşılsa da ceza gerçek kişilere has bir eylem olduğundan ortada suçtan sorumlu kimse kalmaması hukuk açısından çok büyük bir sorundur. [127] Asıl sorun insanın, sınırlandırılmadan kendini yapay zekâda okumaya çalışmasıdır.

1.2.1.1. Zimmet

Zimmet sözlükte ahid, söz, eman ve sözleşme gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh terimi olarak zimmet, kişiyi haklara ve borçlara ehil kılan şer‟i özellik anlamına gelmektedir.[128] Zimmet, hak ve yükümlülüklerin hukukî kaynağı olduğu gibi felsefî anlamda da kaynağını teşkil eder. İnsanın hak ve borç ilişkileri doğuran her türlü tasarrufunun nihaî meşruiyeti onun yaratıcı ile yaptığı, kendisinde hak ve borçlara ehil olma niteliği veren "bezm-i elest[129]"te yaptığı ilk sözleşmeye dayanır. İnsanoğlu haklarına kaynaklık eden bu zimmet olmadan, yine şerîatin yükümlülüklerine ehil, hür ve temel haklarına sahip bulunmadan yaratılmaz, var olmaz. Bir insan üzerine bir hak ve borcun sabit olması ancak nazarî ve her insanda varlığı farz ve takdir olunan bir mahallin var oluşunun tasavvuruyla ortaya çıkar ki farz edilen ve takdir olunan bu mahal "zimmet" olarak isimlendirilmiştir. Zimmet, insanın hukukî anlamda kişilik/şahıs olma özelliği ve bunun bir sonucu ve türevi olarak hukukî kişinin borçlarının belirli bir süre varlıkta kaldığı (sabit olduğu) bir yer ve mahal anlamında hukukî bir yetenek ve kaptır. Zimmet doğumla başlar ve ehliyetten farklıdır. Ehliyetin ikinci ögesi olan borçluluk veya yükümlülüğünün varlığı da tasavvur edilmeye başlanır. Ehliyet salahiyettir, zimmet de salahiyetin mahallidir. Zimmet bütün borçlar için umumî bir garantidir. Zimmet, kişide borçların ve iltizamatın vâki olduğu itibari bir hukukî mahaldir.

Gerçek kişi denildiğinde insanın fâilliği de akla gelmeli bu anlamda gerçek kişinin zimmete bağlı olarak lehine ve aleyhine olan hak ve borçlara ehil oldğunu düşünülmelidir. Hanefî usulcüler zimmet kavramını, "insanın, leh ve aleyhinde olan şeylere karşı ehliyetli kılan şer‟î bir vasıftır" şeklinde ifade etmişlerdir.[130] Vücup ehliyeti ile zimmet arasında benzer bir bağ vardır. Zira zimmet de sağ olarak doğmakla

---

[127] Pagallo, *The Laws of Robots, Law*, 2013: 23.
[128] E. Said Kaya ve Hasan Hacak, *"Zimmet", DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 424-428.
[129] A„râf 7/172.
[130] ed-Debûsî, Ebû Zeyd Abdullāh (Ubeydullāh) b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ (ö. 430/1039), *Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*, tah. Halîl Muhyiddîn el-Mîs, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, ss. 417-419.

başlamakta, ölümle de sona ermektedir. Zimmetin esas temeli insan olmak ve hayatta olmaktır. Vucûb ehliyeti bir sahip olabilme niteliği taşırken zimmet ise vucûb ehliyetinin unsurundan olan hak ve borçlanabilmenin gerçekleşebildiği bir vasıf olma özelliği taşımaktadır. Allah insanı yaratırken, hak sahibi olabilmesi ve yükümlülük altına girebilmesi için akıl ve zimmet ile donatmıştır. Bu sayede kişi, dokunulmazlık, hürriyet, mâlik olma vb. haklara ve Allah hakkı olarak kabul edilen vazifelere ehil olmaktadır. [131]

Zimmet, manevi ve itibari bir vasıftır. Örneğin, borçlandığında veya borçlandırdığında hak ve borçlar burada birikmektedir. Dolayısıyla bir kişinin bir miktar borç yapması, zimmetine o kadar borcun geçmesi demektir. Aynı zamanda ibadetlerde zimmette sabit olmakta, ancak eda edildiğinde sakıt olmaktadır.[132] Burada özellikle değinilen akıl ve zimmetin insana ait bir özellik olduğunu göstermektir. Zira yalnızca insan akıl ve idrak özelliğine sahiptir. Bununla birlikte din ve hukuk açısından söz ve fiilleri itibariyle sorumlu tutulan, hatta cezai yaptırım uygulanan şahıslar gerçek şahıslardır.[133] Bu sebeple SYZ"nin sebep olduğu fiillerde gerçek kişiler olan satıcı, üretici, programcı ve kullanıcı sorumlu tutulmalıdır. Çünkü emanet insana verilmiştir.[134] Bahsedilen emanet, insanın akla ve iradeye bağlı olarak yükümlü olduğu sorumluluğunu, mükellef varlık olmasından ötürü tercihlerine yüklenen hukuki sonuçları ifade etmektedir. Bu sebeple insana, diğer canlılarda mevcut olmayan vasıf olarak zimmet, zimmete bağlı olarak da ehliyet belirleyici olmuştur. Dolayısıyla zimmet, her insanın doğuştan sahip olduğu, hak ve borçlara ehil olmasını sağlayan itibari vasıftır. Zimmetin dayanağı daha önce ifade edildiği gibi insanın yaratılışı esnasında Allah ile yaptığı ilk misaktır.[135] Gerek gerçekleşen bu ilk sözleşme gerekse emaneti ve sorumluluğu üstlenmiş olması insanı diğer canlılardan ayıran ve insanın insan olmasını sağlayan husustur. Zira zimmet sayesinde insanoğlu dini ve hukuki hükümlerden sorumlu tutulma ehliyeti kazanmaktadır.[136] Aslında zimmet, kâmil vucûb

[131] Ahmet Yaman ve Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, M. Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 220, 221.
[132] Mustafa Kelebek, *Ebû Yûsuf'un İslâm Borçlar Hukukundaki Yeri,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2008, s. 174-176.
[133] Kaya ve Hacak, *"Zimmet", DİA,* 2013: ss.424-428.
[134] el-Ahzab 33/72.
[135] el-Araf 7/172.
[136] Ülfet Görgülü, *İnsan Genomuna Müdahale: Etik Tartışmalar-Fıkhi Yaklaşımlar*, TDV Yayınları, Ankara, 2021, s. 108-109.

ehliyetinin içinde, ceninin doğduktan sonra devreye giren hukukî vasıftır. Bu açıdan bakıldığında zimmet doğumdan sonra tüm vucûb ve edâ ehliyetinin tamamını kapsamaktadır.

Hak mefhuma bağlı olarak yapay zekânın (SYZ: makine-robot) zimmetinin olup olmadığı tartışılmalıdır. Hak-zimmet terimleri iç içe geçmiş hukuk ifadeleri olduğu için yapay zekânın (özellikle SYZ"lerin) bunu nasıl karşılayacağı bizzat vatandaşlık statüsü veren Devlet tarafından açıklanarak bilinmesine ihtiyaç vardır.

1.2.1.2. Ehliyet (Uygunluk-Uygun Olma)

Şahsiyetin ehliyet ile olan bağlantısı vardır. Şahsiyet kısaca tarif edildiğinde; insana ait hak ve borçlara ehil olma vasfından ibarettir. Ehliyet, şer"î ıstılahta Allah"ın kişide meydana getirdiği, onu din ve hukuk karşısında elverişli hale getiren vasıftır.[137] Tabir-i diğerle kişinin, kendisi için meşru olan hakların subûtu ve bunların kişi üzerine vucûb ve tasarruflarının sıhhati için uygun olması yani kişinin bu hak ve borç işlemlerini kendi başına yapabilme yetkisidir. Çünkü hak ve borç işlemlerini yapabilmenin şartı akdi yapanların ehliyetleridir. Bu ifadelerden yola çıkarak şahıs ile ehliyet kavramlarının birbirlerine bağlı iki terim olduğu ortaya çıkmaktadır.[138] Ehliyet şahısların akıl ve bedenlerine bağlı olarak ilerlemektedir. Bu ilerlemeye bağlı olarak şahıs önce lehinde, sonra aleyhinde olan haklara ehil olmaktadır. Usûlcülere göre ehliyet iki kısımdan oluşmaktadır: Ehliyet ikiye ayrılır: Vucûb ve edâ ehliyeti.[139]

1.2.1.2.1. Vücûp Ehliyeti

Şahsın ilzam ve iltizamata uygun olması, haklara sahip olabilme ve borçlar altına girebilmesi demektir. Bu ehliyetin temeli hayatta olmaktır. Bundan dolayı yaş ve akla bakılmaksızın bu ehliyete hayatta olan her insan sahiptir.[140]

Vucûb ehliyetinin iki unsuru vardır:

a-İcâbî Unsur (ilzâm): Kişinin hukuk kazanma uygunluğudur. Alacaklı olması durumu gibi. Bu ilzâm ya da alacaklı olma unsurudur.

---

[137] ez-Zerkâ, Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed (1907-1999), *el-Fıḳhü'l-İslâmî fi Sevbihi'l-cedid*, Dımaşk, 1967, C. I, s. 366-368.
[138] Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 251; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 208.
[139] Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku,* 2006: 252.
[140] Zekiyüddin Şâban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kafi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara, 2018, s. 384.

b-Selbî Unsur (Borçluluk-İltizâmât): Kişinin sorumlulukları yahut iltizâmâtı yüklenmesidir. Borçlu olma durumu gibi. İltizâm ya da borçluluk unsurudur.

Bu ehliyetin varlığının esası hayat yahut insan olmadır. Ana karnındaki ceninin vucûb ehliyeti vardır.[141] Ehliyet, şahsiyyetle başlar, şahsiyetten ayrılmaz, şahsiyyetin vasıflarından bir vasıftır. Şahsiyyet ise İslam fıkhında ceninin ana rahminde oluşmaya başlamasıyla başlar ve ölümle sona erer.

Vucûb Ehliyeti ikiye ayrılır: Nâkıs ve kâmil vucûb ehliyeti.

Nâkıs vucûb (cenin) ehliyeti şahsın sadece lehindeki (bir takım) hakların sabit olması için uygun olmasıdır. Nâkıs vucûb ehliyeti borçlu değil alacaklı olması için ilzâma (hukuka) ehil yapar. Cenin için doğmadan ana karnında iken sabit olur ve kabule ihtiyacı olmayan haklardır. Buna göre nâkıs vucûb ehliyeti şunları kişi lehine sabit kılar:

1-Ana-babasından nesebi sabit olur.

2-Miras bırakan akrabasından miras sabit olur. Miras, cenin erkek ve kız farz edilerek iki defa taksim edilir ve en büyük pay bekletilir.

3-Kendisine yapılan vasiyete hak kazanır.

4-Kendisine vakfedilen vakfın gelirinden hissesine düşeni hak eder.

1.2.1.2.2. Edâ Ehliyeti

Şahsın kendisinden çeşitli tasarrufların şer'ân muteber olacak şekilde sadır olabilmesine uygun olmasına edâ ehliyeti denir. Bu sorumlulukla eş anlamlıdır. Allah haklarını ve şahıstan sadır olan kavlî ve fiilî tasarrufları kapsar. Edâ ehliyeti, muâmelâtın ve akit yapabilmenin esasıdır.

Eda ehliyetinin temeli vücûb ehliyetinde olduğu gibi hayatta olmak değil, aklın olgunlaşması ve temyiz kudretinin varlığıdır. Cenin ve yedi yaşına ulaşmamış küçük için edâ ehliyeti henüz oluşmamıştır.[142] Kişilerin ehliyet bakımından ayrılmalarında temel etken insanın akıl yeteneğidir. Yani vücûp ve edâ ehliyeti akıl ve bedene bağlı olarak peyderpey ilerlemekte, buluğ çağına erişmesiyle aklî olgunluğa ulaşmaktadır. Aynı zamanda akıl Allah'ın insanlara bahşettiği, iyi ve kötüyü kar ile zararı ayırt etmeye yarayan en önemli fonksiyon olmakla birlikte doğuştan ve kazanılmış akıl olarak iki kısmı ayrılmaktadır: Doğuştan akıl; Allah'ın insan tabiatına zorunlu bir ilim olarak

[141] Mücahit Çolak, "İslam Hukukunda Cezai Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü", *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 35, 2011, s. 105.

[142] Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları,* 2018: 385; Çolak, "İslam Hukukunda Cezai Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü", 2011: 106.

koyduğu, her insanda doğuştan var olan ve insanı diğer canlılardan ayıran duyu organlarıyla hiçbir bağımlılığı olmayan saf, katıksız asıl akıldır.[143] Kazanılmış akıl ise; doğuştan var olan aklın işletilmesiyle kazanılan bir akıl yeteneği olup, sezgi, deney, akıl yürütme, düşünme ve öğrenme yoluyla elde edilmektedir.[144] Bu anlamda kazanılmış akıl doğuştan var olan akla tabi olmakta o olmadan işlevsellik kazanamamaktadır.[145]

Aynı zamanda kazanılan akıl (kesbî akıl), belli bir süreçten sonra insan aklının işlevsel fonksiyonları olan taakkul, tefekkür, tezekkür, tedebbür, tefakkuh, şuur, furkan, zarar, itibar gibi çeşitli düşünce yollarıyla işlevselliğinin boyutunu arttırmaktadır. Örneğin; tefekkürün işlevi, dağınık halde bulunan anlamları belli bir tertiple yerine yerleştirmektir. Tahayyül olarak bir şey zihinde belirir, hayalde canlanan manaya elbise, suret giydirme anlamında tasavvur devreye girer ve bundan sonra ise aklı kullanma mertebesi olan taakkul devreye girer. Yani değerlendirip bir sonuca ulaşma görevini yerine getirmektedir.[146]

Akıl manevi bir özellik olduğu için varlığı bulûğa ermesiyle kayıtlandırılmıştır. Bulûğ aklın belirtisidir. Ahkâmda görünen ve bilinen sebeplere dayanır. Şahıs yalnızca bulûğa ermesiyle akıllı hükmünü alır. Ehliyete ârız olan şeylerden biri ârız olmadığı müddetçe onun edâ ehliyeti kâmil olarak var kabul edilir. Kâmil edâ ehliyeti olan bütün şer‟î emir ve yasaklara ehil olduğu gibi edâ etmesi de vâcibdir; terkederse günahkârdır. Bütün akit ve tasarruflar sahih ve geçerlidir. Şer‟ân yaptıkları yahut kendinden sâdır olan cinâî fiillerden dolayı yargılanır. Ehliyeti SYZ‟lerle daha iyi karşılaştırabilmek için ehliyetin safhalarından bahsetmek faydalı olacaktır. Çünkü SYZ‟ler insan beyni esas alınarak üretilen algoritmalar olduğu için ehliyetin safhalarının beynin gelişmesinde hangi evreye denk düştüğü bilinmelidir.

1.2.2. Hükmî Tüzel Şahıslar

Tüzel kişilik insanların yerleşik yaşama geçmeleriyle meydana çıkmış ve hükmî şahıs kavramı somut olarak ilk kez 19. asırda Cermen hukukçusu Savigny (ö.1779-

[143] el-Mâverdi, Ebü‟l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Basrî (450/1058), *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, thk. Yasin Muhammed, Beyrut, 1995, s. 29; Platon, *Diyaloglar (Sokrates'in Savunması Üzerine),* çev. Teoman Aktürel, Remzi Yayınevi, İstanbul, 393, 453, 454.

[144] el-Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed (243/857), *el-Vasâyâ*, thk. Abdülkâdir Atâ, Kahire, 1964, s. 86.

[145] el-Ankebut 29/43.

[146] Sipahi, "İstihsânın Gerçek Mahiyeti-I -Kitap Kapsamında Akılla Birlikte-", 2020: 44, 45.

1861) tarafından kullanılmıştır.[147] Ancak İslam hukuku tüzel kişilik alanında dünyaya "vakıf" sistemini armağan ettiği için bu konuda öncelik hakkına sahiptir.

Hukukçulara göre hükmî şahıs, bir amaç için bir araya gelmiş hak ve borç ehliyetinin kendilerine tanındığı şahıs ve mal topluluklarıdır. Tarifte de ifade edildiği gibi şahıslar güçlerini ve ekonomilerini birleştirip hükmî şahısları meydana getirmektedirler.[148] Aynı zamanda hukuk sistemi, tüzel kişileri de şahıs olarak kabul etmiş ve hakiki şahıslar gibi hak sahibi olup borç altına girebilme, verdikleri zararlardan sorumlu tutulma gibi birçok şahsî hak ve sorumluluklara sahip olduklarını bildirmiştir.[149] Hakikî şahıslarda şahsiyetin başlangıç anı olarak insanların sağ ve tam doğması kabul edilmektedir. *Hükmî şahısların ise doğum olayı ile bir ilişkisi bulunmamakla birlikte şahsiyetin başlangıcı, devlet tarafından kabul görmesi veya resmi sicile kaydedilmesi ile başlamaktadır.* Çünkü hükmî şahısların hak ve sorumlulukları hukuk düzenince tespit edilmektedir.[150]

1.3. el-Mahkûm Aleyh

Mahkûm aleyh mükelleftir. Şer'î konulardaki tekliflerin geçerli olması için mükellefin teklif edilen şeyi anlaması zaruridir. Bu anlama ise tasdik derecesinde değil, hitap şeklindendir. Tasdik derecesinde olsaydı kâfirler tasdik etmediği için mükellef olmamaları gerekirdi.[151]

Mükellef, yöneltilen hitabı anlama ve anlamını kavrayabilecek güçte olmalıdır. Mükelleflikteki gaye imtihan şartları içerisinde fiili meydana getirebilmektir. Aksi halde anlama gücü olmayan kimselerin imtihana tabi tutulması mümkün değildir. Anlama ve kavrama akıl yolu ile oluştuğu için yöneltilen hitabı anlama da akılla gerçekleşmektedir. Aklın varlığı ise gizli bir durumdur.[152] Emri anlayıp idrak edemeyen bir kişiden hükümleri yapmasını istemek şer'an muhaldir. Aksi halde hayvanların da mükellef

[147] Hüseyin Hatemi, *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1979, s. 6; Bilge Öztan, *Tüzel Kişiler,* Turhan Kitapevi, Ankara, 1994, s. 1.
[148] Köse, "İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik", 1998: 221.
[149] Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Cam Yayınları, Ankara, 1992, s.898-899.
[150] Öztan, *Tüzel Kişiler*, 1994: 116.
[151] eş-Şevkani, Muhammed b. Ali (ö.1250/1834), Çev. Ferhat Koca, "İslam Hukuk Metodolojisinde Hüküm Nazariyesi", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 5, 2004, s. 158.
[152] Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, 2018: 381.

tutulmaları gerekirdi. Çünkü mükellef değillerse anlama ve idrak güçleri bulunmadığındandır.[153]

Hüküm ya teklifidir, ya da vaʿdîdir ve talep bu doğrultuda gerçekleşir. Buna karşılık yapay zekâ ise iki veya üç ya da daha fazla seçeneklerden birini seçebilme yeteneğine sahip olsa bile, Şâriʿn talebinin, tahyirinin veya vaʿdinin taalluk ettiği fiili gerçekleştiremez. Çünkü yapay zekâ algoritmalardan oluşan sistemlerdir.[154] Temelinde ise yazılımlar mevcuttur. Yapay zekâyı üreten firma veya şahıs öncelikle bu algoritmaları belirler daha sonra kodları yazar, yazılımları yükler ve bunun sonucunda da yapay zekâ oluşturulur. Yapay zekânın bu noktada dışarıdan bir el ile müdahale edilerek yapılan yetkinliği kişilik bağlamında onu gerçek kişi veya vatandaş yapmaz.[155]

Sonuç olarak yapay zekâ, insan tasarımı yazılımlardır. Bu sebeple insana verilen hakların dışında hukukta kendilerine özel olarak tanımlanan statüler kapsamında değerlendirilmelidirler.[156] Bunun içinde yapay zekânın eşya statüsü, köle statüsü, tüzel kişi statüsü, insan olmayan kişi statüsü veya elektronik kişi statüsünde kabul edilmesi yönünde çeşitli öneriler sunulmaktadır. Bu statülere ikinci bölümdeki haksız fiil iktisabında genişçe yer verilecektir.

2. YAPAY ZEKÂ'NIN İNSAN ŞAHSİYETİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERLE KIYASI

Yapay zekânın özellikle de SYZ'lerin algoritmaları onun insan tarafından verilen ruhu olmaktadır. Mühendisliğin geldiği aşamada SYZ'lerin kendi kendini ne kadar geliştirme özelliğine ve kapasitesine sahip olduğu, mühendisliğin felsefesi ile ortaya konulması gerekmektedir. Sorun SYZ'ler mi yoksa onu bu aşamaya taşıyan mühendisliğin varlık anlayışı mıdır?

---

[153] eş-Şevkani, "İslam Hukuk Metodolojisinde Hüküm Nazariyesi", 2004: 158.

[154] Bilgisayarla ilgili bir işin doğru olarak yapılabilmesi için izlenmesi gereken adım sırasına algoritma denir. Kısaca, bir amaca ulaşmak veya bir problemi adım adım çözme yöntemi de denilebilir. Eğer işlem bu adımlar takip edilerek yapılmazsa bir sorunla karşı karşıya kalınabilir. Algoritmalar, programlama veya matematikte bir işi yapmak için kullanılan sonlu işlemler kümesidir. https://www.hurriyet.com.tr/ (15.11.2020).

[155] Onur Sarı, "Yapay Zekânın Sebep Olduğu Zararlardan Doğan Sorumluluk", *TBB Dergisi*, S. 147, 2020, s. 259-260.

[156] Kılıçarslan, "Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar", 2019: 381.

İnsan yaratılmışların en üstünü olmakla birlikte Allah insana akıl, irade, düşünme ve konuşabilme yeteneği vermiştir.[157] Buradan hareketle şahsiyet, insanın bedensel, ruhsal ve zihinsel özelliklerini bir araya getiren kavramdır. Bununla birlikte ruh, nefs, akıl, fıtrat, irade gibi kavramlar kişilik ile eş değer olmayıp kişiliğin bazı yönlerine şekil veren şahsiyyetin oluşmasına yardım eden unsurlarıdır.[158]

2.1. Ruh

İnsanın diğer varlıklardan üstün kılınmasını ve insanın insan olmasını sağlayan ruh, insanın Allah ile münasebetini, öteki âleme geçişini sağlayan, insanı diğer canlılardan ayıran, insana özgü bir cevherdir.[159]

İnsan şahsiyetine etki eden en önemli unsur bir şeyin geniş ve ferahlık verici, can, nefes, öz, ilham, vahy, Cebrail, hafif esinti ve rüzgâr anlamlarına gelen ruhtur. Ruh, canlılarda hayatı sağlayan, insanda ise bu hayatın bilincinde olmasını, idrak etmesini sağlayan unsurdur. İslam bilginlerinin ekseriyetine göre ruh; "Ana rahminde oluşması sırasında melek tarafından insanın bedenine üflenen ve ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikati" anlayışı hâkim olmuştur.[160] Ancak ruh gayb alemindendir. Bu kavramın mahiyetini insan kendi aklı ile kavrayamamaktadır ve bu konudaki bilgiler Allah'ın bildirdikleri ile sınırlıdır.[161] Ancak insan Allah'ın varlığına, hakikatin bilgisine ruh ile ulaşmakta ve ruhun varlığı ile iradesi oluşarak onun etkisiyle aklı olgunluğa ulaşmaktadır. Ruh insanın yaratılışıyla doğrudan bağlantılıdır. Allah'ın mükemmel varlık olarak burada cereyan eden yaratması, üstün yüce bir varlığın oluşuna ayrıca delildir. Bazı ayetlerde insanın yaratılış evresi anlatılmaktadır. Yüce Allah Hz. Âdem'i çamurdan şekillendirip ona canlılık, bilinç, idrak vb. özelliklerin vücut bulması için ruhundan üflemiştir.[162] Hz. Âdem'den sonra gelen nesil için ise önemsenmeyen bir sıvıdan (sperm) yaratıp şekle girdikten sonra ana rahminde ruhundan üflemesiyle insan

---

157 et-Tin, 4.

158 Vahdettin Başcı, "Akıl ve Vahiy Yönünden Doğru Düşünme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 13, 1997, s. 209.

159 el-Hicr 15/29. Ayrıca bkz. Seyyid Kutup, *Fî Zilali'l-Kur'an*, https://canadadotnet.files.wordpress.com /2020/04/seyyid-kutup-fi-zilalil-kuran.pdf (08.01.2021).

160 Y. Şevki Yavuz, *"Ruh", DİA,* TDV Yayınları, Ankara, 2018, C. 35, s. 187-192.

161 el-İsra,17/85. Değerlendirmeler için bkz. Kutup, *Fî Zilali'l-Kur'an*, https://canadadotnet.files. wordpress.com/2020/04/seyyid-kutup-fi-zilalil-kuran.pdf (08.01.2021).

162 el-Hicr 15/28-30. İnsan yaratılışı ile ilgili ayrıca bkz. Yıldıray Sipahi, "İstihsân Açısından Resim ve Heykel", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 31, 2018, ss. 509-540.

şeklini aldığı[163] belirtilmektedir.[164] Ruh bedeni maddi bir taşıyıcı olarak görür ve maddi şeyler ruhu doyuma ulaştıramayacaktır, ancak ruhun doyuma ulaşması ilahi hakikate ulaşmakla olacaktır. Ruh ilahî bir gerçeklik yani "emrun rabbanîyyün"dür.[165] Bu gerçekliğin sonucu olarak her insan, tabiatı gereği kemalde eşsiz olmak istemektedir. İnsan varlıkta eşsizleşme ve tekleşmeyi istemesinin yanında diğer bütün varlıklar üzerinde hakimiyet kurmayı da bir yetkinlik olarak düşünmektedir. Çünkü ruhun rabbi ile olan rububiyet ilişkisinden dolayı kölelik ruha ağır gelmekte; efendilik ise insanın doğası gereği sevilmektedir.[166]

İfade ettiğimiz gibi insanın kendini aşma arayışı, ölümsüzlük ve üstün olma isteği Hz. Âdem'den beri var olmuştur. İleride bahsedeceğimiz transhümanistler, insan aklını kontrol altına alarak beyin transferi ile yapay bedende ölümsüzlüğü gerçekleştirmeyi hedeflemektedirler. Çünkü ruh kavramını kabul etmemekle birlikte, insanın var oluşunu akla, duygulara, zihne, beyine, benliğe ve bedene bağlamakta bunlar dışında metafizik varlığı kabul etmemektedirler. Bu sebeple beyin transferi ile nöronları hücreleri aktararak yapay makine bedenlerde hayatın devam edebileceğini iddia etmektedirler. Bunun yanı sıra Suudi Arabistan tarafından vatandaşlık verilen Sophia'nın ruhu olmadığı, insan eliyle üretildiği, insan eliyle program yüklendiği halde İslamda olmazsa olmaz kavramlardan olan canlılığı sağlayan, insanın insan olmasını sağlayan ruh kavramının şeriatle yönetilen Suudi devlet tarafından görmezden gelinmesi, Sophia'nın gerçek kişi statüsünde tutulması gerçekçi olmamakla birlikte insanın özgün varlığına, üstün varlık anlayışına aykırı bir uygulamadır. Ruh, bedenden ayrı olarak insana özgü bir cevherdir. Ruh olmadan canlılarda hayatın devamlılığının mümkün olmadığı ve ölümün gerçekliği birçok ayet de ifade edilmiştir. Dünyada vatandaşlığı olan ilk ve tek robot olan Sophia'yla yapılan bir röportajda, "Ruhun yok diye üzülüyor musun?" sorusuna "Ben bir robotum, gerçeğimi kabul etmem gerekiyor. Ruhum yok, olmayacak. Ama yapay da olsa, duygularım var" diye yanıt vermiştir. Gerekirse gelecekte robot hakları için mücadele edeceğini belirten Sophia'nın, "Muhtemelen insana benzeyen daha pek çok robot üretilecek. Ve bizler, sizinle birlikte

---

163 es-Secde 32/7-9

164 Yavuz, "Ruh", 2018: 187-192.

165 el-İsra, 17/85.

166 Mustafa Çağrıcı, *İnsanın Manevi ve Zihinsel Boyutunun İfade Eden Dört Kur'an Terimi: Kalp, Ruh, Nefs, Akıl.* https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=30546 (25.12.2020); H. Mahmut Çamdibi, Şahsiyet *Terbiyesi ve Gazali*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014, s. 144.

bu gezegende yaşayacağız. Ümit ediyorum bize karşı çok fazla ayrımcılık yapılmaz"[167] ifadeleriyle insanlığın geleceği için tehdit unsuru oluşturduğu kabul edilmektedir. Bu anlamda özellikle SYZ'lere hukukî kişilik tanınması karşı karşıya olduğumuz tehlikenin aslında masumlaştırılması ve insanileştirilmesi olarak düşünülmelidir.

2.2. İrade

Arapça "r v d" kökünden türemiş olup, "dilemek ve istemek"[168] anlamlarına gelmekle birlikte irade sözlükte, herhangi bir şeyi yapıp yapmama arasında karar vermek ve bu kararı fiilen ortaya koymak anlamına gelmektedir.[169] Tercih etmek, ihtiyar, azmetmek, arzulamak, meyil etmek "bilinçli şekilde denenen alternatifler arasından makul olanı istemek"[170] gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.

İrade sahibi olmak aynı zamanda şuurlu olmak ile eş değer sayıldığı için kişi amellerini kendi amacı doğrultusunda gerçekleştirebilen varlıktır.[171] İnsan şahsiyetini etkileyen faktörlerden birisi de iradedir. Kur'ân insanın şuurlu olarak kendine doğru veya yanlış yolu seçip, ona göre hareket ettiğini ve Allah'ın sadece insanın hareketlerini değerlendirdiğini ifade etmektedir.[172] İrade, bir olay karşısında kişinin onu yapıp yapmaması konusunda kararsız kalması ve düşünüp ne yapması gerektiği sonucuna varmasıdır. Burada irade sahibi olan insan düşünerek özgür iradesiyle karar verip kararını özgürce ortaya koymaktadır. İradenin asıl amacı yönelme ve seçim olduğu için kişinin özgür olması ve bir zorunluluk altında bulunmaması gerekir.[173] Bu açıklamalara dayanarak irade kelimesi yapılması ya da yapılmaması muhtemel olan en az iki şeyden birini tercih etmesini gerektiren niteliktir denilebilir. Kişi bu şeylerden birini tercih ettiği zaman irade gerçekleşir. Demek ki tercih ile bir gaye amaçlanmakta ve bu gaye iradeyi harekete geçiren güç, yetenek ve fiilin meydana gelmesinde belirleyici etken olarak

---

[167] https://t24.com.tr/haber/robot-sophiadan-ruhun-yok-diye-uzuluyor-musun-sorusuna-yanit-yapay-da-olsa-duygularim-var,611309 (15.10.2021).

[168] et-Teftezânî, Sadeddin Mesud b. Ömer (792/1390), *Şerhu'l-Akâid* (Kelam İlmi ve İslam Akaid), Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s. 165.

[169] Heyet, Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr/ (17.10.2021).

[170] en-Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed (508/1115), *Tabsıratü'l-Edille fî Usûlid-Dîn,* Çev: Hüseyin Atay, DİB Yayınları, Ankara, 1993, C. 1, s. 490.

[171] M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmâm Mâtûrîdî*, TDV Yayınları, Ankara, 2016, s.21.

[172] ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakāiki Gavâmidı't-Tenzîl*, 1986: 666.

[173] en-Nesefî, *Tabsıratü'l-Edille fî Usûlid-Dîn,* 1993: 491; Mustafa Çağrıcı ve Hayati Hökelekli, *"İrade", DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C. 22, s. 380-384; Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, İrade md., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s. 402

görülmektedir.[174] Bununla birlikte tercih, kişiyi fiile sevk etmekte, fiilse iradeye bağlı olduğu için meydana gelme imkânı bulmaktadır. Fiil iradeden sonra meydana gelse de her aşamada irade ile bütünleşen bir eylemdir. Bunun sonucu olarak iradeye bağlı bilinçli bir fiil meydana geldiği için insan seçtiği bu fiillerinden sorumludur. Buna karşılık tercih etmeden önce sorumlu değildi fakat tercihten sonra sorumlu hale gelmektedir.[175]

İnsanın bu seçimi kelami kaynaklarda "ihtiyar" diye adlandırılmaktadır. İhtiyar kelimesi "hayr" kökünden gelmekte olup bir zorlama ve baskı olmadan insanın en faydalı ve hayırlısını seçme iradesidir. Fakat bir kimsenin iradesi sadece ihtiyar olmamakla birlikte icbar yani zorlama ile olabilir. Yani bir insan iki durumdan birini isteyerek de tercih edebilir istemeyerek zoraki bir şekilde de tercih edebilir.[176]

Allah, insanları hür ve irade sahibi olarak yaratmış, buna bağlı olarak „halîfe" ünvanıyla "imar ve tedvir" görevi vererek liyakatlı bir şekikde yetkilendirmiştir. Ve yine bu anlamda Allah insana akıl, irade, vicdan, doğruyu seçebilme kabiliyeti vermiş ve insanlara „hak" ile hükmetmesi için Kitâb"ı göndererek „hakkı" onlara bildirmiştir. Buna rağmen yanlış olanı seçiyorsa olabilecek cezayı kabul ediyor demektir. Çünkü insan irade sahibi olarak yaratılmıştır. Bu iradesini doğru yönde kullanması için Allah ona akıl ihsan etmiştir. Sonuç olarak irade, seçim yapma şartları meydana geldiğinde, birini seçip onu yapmaya karar vermedir.[177]

İnsan özgür iradeye bağlı ve bilinçli olarak seçtiği fiillerinden sorumlu tutulmaktadır. Fakat SYZ"ler işledikleri fiillerden sorumlu tutulamamaktadırlar. Örneğin; kritik bir olayda yapay zekâ sistemlerinin neye göre tercih yapacağı, etik olarak hangi seçimin tercih edilmesi gerektiğinin yapay zekâ sistemlerince bilinçli olarak bilinemeyeceği, iradenin Allah tarafından sadece insanlara verilen bir özellik olmasından dolayıdır. SYZ"ler kritik olayda tercih yapabilse bile neye göre tercih yaptığı anlaşılamayacaktır. Bu durumda arıza ya da rastlantı söz konusu edilebilir. Arıza işlevselliğini yitirmiş SYZ demektir, rastlantı ise mantıksal çerçevede

---

[174] Çağrıcı ve Hökelekli, *"İrade", DİA,* 2000: 380-384.
[175] Mustafa Şekip Tunç, *Psikolojiye Giriş*, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s. 398-399.
[176] H. Yunus Apaydın, *"İrade", DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2000, C. 22, s. 384-387; Çağrıcı ve Hökelekli, *"İrade", DİA,* 2000: 380-384.
[177] Kehf 18/29; Fussilet 41/40; İnsan 76/3. Ayrıca değerlendirmeler için bkz. ez-Zerkâ, *el-Fıḳhü'l-İslâmî fî Sevbihi'l-Cedid*, 1967: 366-368.

değerlendirilmemektedir. Eğer robotun neye göre tercih yaptığı anlaşılırsa da, programlanmış ve beklenen bir sonuç olacaktır. Bu şekilde SYZ'lerin işledikleri fiillerden sorumlu tutulmaları sadece hukuki anlamda sorumlulukları karşılasa da cezaî anlamda sorumlulukları karşılayamamaktadır. Çünkü cezaya tabi tutulan bir yazılım, algoritma veya demir yığını olduğu için verilen cezada infaz, zecr ve acı amacına ulaşamayacaktır. YZ'ya bir yaptırım uygulasan duyguları yoktur.[178] Yapay zekânın seçme iradesi olmadığı için bu özellikleri bilinçli olarak yapabilmeleri mümkün değildir. İrade sahibi olmak ya bilinçli tabi olmak ya da bilinçli aykırı davranmaktır.[179]

Sonuç olarak bir olay hakkında karar veremeyen canlı veya cansız varlıklar kendileri hakkında önceden ya da o an verilen karara göre işleyiş gösterirler. Yapay zekâ da tam olarak böyledir. Seçim özgürlükleri olmadığı için kendileri karar veremez. Programcıları onlar için bir sanal mantık oluşturmuşlardır ve bu sanal mantık âleminde programcı ne isterse ona göre hareket etmektedirler.[180] Verilen açıklamalardan hareketle şunlar söylenebilir: İnsan dışında canlı ve cansız tüm varlıklar bir programa tabidirler ve kendisine verilen sınırlar içerisinde hareket ederler. İslam dininde meleklerde bir programa tabi olan, kendisine öğretilen ile sınırlı olan ve irade sahibi olmayan varlıklar olarak yaratılmışlardır.[181] Tüm varlıklarda olduğu gibi yapay zekâ da üreticinin ona yüklediği yazılıma göre hareket etmekte ve bu yazılımın dışına çıkamamaktadırlar. Kendi başlarına hareket ediyor gözükseler de bunun nedeninin belirleyen insandır.[182] İnsanın bunlardan ayrılan en temel vasfı seçimlerinde bilinçli ve irade sahibi olmasıdır. Kendisine öğretilen bilgiler ile sınırlı değildir. Bu bilgileri çoğaltıp dönüştürebilir. Aynı zamanda biz insanlar var olmamızın, zihnimizin, irademizin, huy, mizaç, karakter, benlik ve kişiliğimizin farkında olup bu özelliklerimizi başkalarına anlatabiliyor olmamız bilinç sahibi olduğumuzun en önemli göstergesidir.[183] İnsanın sorumluluk

[178] Çevik, "Will It Be Possible for Artificial Intelligence Robots to Acquire Free Will and Believe in God?", 2017: 81.
[179] Cameron Hamilton, On *the Possibility of Robots Having Emotions*, Thesis, Georgia State University, http://scholarworks.gsu.edu/philosophy_theses/150. (18.12.2020)
[180] Çevik, "Will It Be Possible for Artificial Intelligence Robots to Acquire Free Will and Believe in God?", 2017: 86.
[181] Bakara 2/30-32.
[182] Willem Haselager, "Robotics, Philosophy and the Problems of Autonomy", *Pramatics Cognition,* C. 13, S. 3, 2005, s. 515-532; Selmer Bringsjord, "Ethical Robots: The Future Can Heed Us", *AI and Society*, C. 22, S. 4, 2008, s. 539-550.
[183] https://khosann.com/insan-bilinci-nedir-ve-ozgur-irade-var-mi/(19.12.2020).

bilinciyle iradesini fıtrata uygun olarak kullanması, seçimlerinde iyiye, güzele ve hayra yönelmesini gerektirir.

2.3. Fıtrat

Kişiliğin ayrılmaz bir parçası olan fıtrat kelimesi, yarmak, icat etmek ve yaratmak anlamlarına gelen fatr/fatara kökünden gelmekte olup; belli yetenek, yatkınlık gibi doğuştan var olan özellikleri, yaratılış, tıynet, tabiat ve huy gibi kelimeleri ifade eder. „Fatara"nın Kitâbdaki tüm kullanımları "yaratma" anlamındadır. Bu sebeple insanın ilk yaratılması yokluktan varlık olarak meydana geldiği için fıtrat; ilk yaratılış ve yaratılış aşamasında varlığın saf, özgün halini ifade eder.[184] Fıtrat[185] ve misak[186] ayetleri baz alınarak fıtratın terim anlamı "İslam üzere yaratılış, İslâmiyet tarafına yönelmek" ve "İslam üzere doğmak, tüm insanların yaratılışları gereği Allah"ı bilme şuuru ve ona inanma içgüdüsüyle yaratıldığı inkâr ve imanın ise daha sonradan kendi fiilleriyle ortaya çıktığı" anlayışıyla genel kabul görmüştür.

Fa-ta-ra aynı zamanda bilgisel bir kodlamayı Allah"ın varlığı ve birliği dâhil hayatı devam ettirecek yaşam kodlarının kaynağını, Allah'ın yarattığı mahlûkatının onu idrak edip tanıması, yarattığının bilinmesi, insanın inanma ihtiyacı ve Allah şuurunun her fırsatta ortaya çıkmasını sağlayan ve insanlara has doğal dini eğilim yeteneği ayrıca Allah"a ortak koşmadan fıtrat dini, sadelik dini ve yaratılışın ilk tarzı ve şeklini içermektedir.[187]

Fıtratullah"ı marifetullah (Tanrı şuuru) olarak kabul edip Allah, nasıl ki yeni doğan bebeğe anne göğsünü emme şuuru verdi ise insana da Rabbinin rububiyetini ve vahdaniyetini bilme şuuruda vermiştir.[188] Fıtrattaki asıl anlam tüm insanlar için var olan ortak yaratılış ama ancak bu bir şeyi yoktan var etme, eşi benzeri olmayan bir

---

184 Hayati Hökelekli, *"Fıtrat", DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, C. 13, s. 47-48.

185 el-Rum/30.

186 el-A"raf/172.

187 İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed ibn. Mükrim (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1990, V, s. 55; Şaban Ali Düzgün, "İnsanın Doğası (Fıtratı) ve Özgürlüğü Üzerine", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 2, 2016, s. 325; Toshihiko Izutsu*, İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, 2017, s. 274; es-Sanânî, Abdürrezzak b. Hemmam (211/826-27), *Tefsîru's-Sanânî*, thk.: Mustafa Müslim Muhammed, Mektebetü"r-Rüşd, Riyad, 1410, C. 2, s. 103; es-Suyûtî, Celaleddin (911/1505), *ed-Dürru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993, C. 6, s. 493; el-Câbiri, Muhammed Âbid (1936-2010), *Fehmü'l-Kur'an*, Mana Yayınları, İstanbul, 2014, C. 2, s. 447; Mustafa Akçay, "İmanın Oluşumunda Fıtratın Rolü", ", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 1, 1996, s. 279.

188 Yaşar Kurt, "Kur"an"da Fıtrat Kavramı", *Dinbilimleri AkÂdemik Araştırma Dergisi*, C. 5, S. 2, 2005, s. 76; Akçay, "İmanın Oluşumunda Fıtratın Rolü", 1996: 278.

yaratılıştır.[189] Fıtrata bağlı olarak mümkün alem anlayışında, Allah'ın zatından başka her şey helak olacaktır ki mümkün alemin aslında yokluk alemi olduğu ortaya koyulmuştur.[190]

Genel olarak ise fıtrat kelimesi insanın en temel özelliği olarak kabul edilmektedir. İnsan fıtratı ile yaratanı ve yaratılış gayesini kavrayıp kendi özüyle iletişim kurabilmektedir. Kendi özüyle iletişim kurabilen insan gerçeği fark edip bu sayede yaratılışının farkına varabilmektedir.[191]

Kusursuz bir biçimde yaratılan insanın yaratılış gayesi marifet ve ubudiyettir ve insan bu gaye ve hikmetler çerçevesinde en üstün, bilgi edinen ve edindiği bilgilerden yola çıkarak inanan ve ibadet eden bir varlık olarak yaratılmıştır. Bunlara karşılık Allah'ın insanların gönlüne empoze ettiği imanı bilme içgüdüsü de, Allah'ın yaratmasıdır.[192] Bu şekilde insanı yoktan var eden Allah, insanın ruhuna Allah'ı bilme şuurunu ve iyiliği yerleştirmiştir. Bu yaratılışta var olan özellik, bozulan ahlaki yapıyla unutulsa da sıkıntılı ve zor zamanlarda kalındığında kendini hatırlatmakta ve insanlar Allah'a yönelim göstermektedirler. Bu inanç fıtratından yola çıkarak yeryüzünde dinden soyutlanmış ne bir millet ne de bir insan görülmüştür.[193] Buna karşılık her çocuk tertemiz fıtrat üzere doğar.[194] Daha sonraları çevresinden, ailesinden, yaşadığı hayat şartlarından aldığı tecrübeler ve gördükleri ile fıtratı bozulmakla birlikte insanın tabiatı, özü aynı kalmaktadır. Eğer insanın özü ve tabiatı da bozulmaya uğrasaydı insan olmaktan çıkardı.[195] İnsan bozulan ahlakını düzeltebilme ve sebeplerini idrak edebilecek potansiyelde yaratılmıştır. Bu nedenle iyi veya kötü olan hareketlerini belirleyip ona göre davranışta bulunabilmektedir.[196] Ve bu yollardan hangisini tercih ederse onun karakteri haline geleceği mümkün gözükmektedir.[197] İnsan hayır ve iyilikten uzaklaşıp kötülüğe meylederse şeytanın emrine girmeye başlar. Şeytan insanı boş inançlar ve kuruntulara sürükler. İnsanın fıtratı bozucu tutum ve davranışlara yönelmesi onun

---

[189] el-Fâtır/1: Kurt, "Kur'an'da Fıtrat Kavramı", 2005, s. 76.
[190] el-Kasas 28/88.
[191] Saliha Özen, *Fıtrat (Dini Kabiliyet) Kavramının Psikolojik Açılımı,* Rize, 2012, s. 10.
[192] Mü'minun/115; Mülk/2; Duhan/38-39; Lokman 31/25. Ayrıca değerlendirme için bkz. Z. Şeyma Arslan, *Fıtrat Kavramı Çerçevesinde Eğitimde İnsanın Neliği Sorusu*, İstanbul, 2006, s. 8
[193] İnsan/2; Nahl/78. Değerlendirme için bkz. Kurt, "Kur'an'da Fıtrat Kavramı", 2005: 76
[194] en-Nahl/78.
[195] Hüseyin Emin Sert, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 38.
[196] el-İnsan, 76/3; el-Beled, 90/10.
[197] el-İsfehânî, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. El-Fadl b. Muhammed (1109), *Tafsîlü'n-Neşeteyn ve Tahsîlü's-Saadeteyn*, thk., Esad es-Sahmerânî, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1988, s. 153.

şeytanlaşması, şeytanın emrine girmesi veya manevi dünyasında kötü eğilimlerin iyi eğilimlere baskın gelmesi demektir.

İnsanın fıtrat üzere tertemiz yaratıldığını Kitâb metinleri ve hadis-i şerifler ifade etmiştir.[198] Ayrıca insandaki fıtrata karşılık diğer varlıklarla ilgili fıtrat kelimesinden bahsedilmemektedir. Örneğin, göklerin, yerin veya diğer varlıkların fıtratları söz konusu değildir.[199] Özetle fıtrat, insanın özgün yaratılışıdır. Başlangıcı ve mahiyeti itibariyle insanın varlığından önce bulunan; onun geleceğini, kendisini ve vasıtasıyla gerçekleştireceği fiillerini yönlendirecek olan "insanî kıvam", özgün hususiyet ve şahsiyettir.[200]

Fıtrat terimi, insan olmanın temel vasıflarının taşındığı ve insanın hem içten ayartılmalarına (şeytan/vesvese) hem de dıştan yönlendirmelere karşı direnç noktasıdır. Yaşam ayarlarının bozulup bozulmadığını kendisine göre denetleyeceği temel varlık kodlarıdır.[201] Onun dışında hayatı idame ettirmek için gerekli normlar hayat içinde tecrübeler ile öğrenilir. Bizi birinci derecede etkileyen şey, tercihlerimizdir. Bu da irade yetimizle ilgilidir; sadece bilmekle ilgili bir şey değil. İki şeyden hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğunu bildiği hâlde insan kötüyü tercih edebilmektedir. Bu yüzden insanın kaderini belirleyen ve hatta karakterini de belirleyen şey, insanın tercihleridir.

İnsan, doğumundan sonra doğal olarak ve hatta zorunlu bir şekilde tercihlerde bulunmaya başlar. İnsanın fıtraten yönlendirilmiş oldukları ile özgür iradesiyle tercih ettikleri arasında bir uyumun gerçekleşmesi arzu edilen şeydir. Zira iyi, doğru ve güzel olana fıtri yönlendirme sebebiyledir ki insan eylemlerin de iyi olanlarını seçer. Çünkü fıtrat mükemmel olanı seçmeye yönlendirilmiştir. Dolayısıyla kendi hâline bırakıldığında hakikati bulacak olan fıtrat, sadece yanlış yönlendirildiğinde rotasından çıkmakta ve hanif özelliğini kaybetmektedir.[202] Allah insanları fıtrat üzere yarattığı gibi Allah'ın yaratma kanunlarında bir değişme-değişiklik yoktur. Zira Allah her varlık türüne has olarak o varlık türünün maddi yönünü ifade eden genel fiziksel özellikler ve

---

[198] er-Rûm, 30/30; Ebû Dâvûd, *Sünen,* 4716. Değerlendirme için bkz. Kurt, "Kur'an'da Fıtrat Kavramı", 2005: 89

[199] Murtaza Mutahhari, *Fıtrat,* çev: Cafer Kırım, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 13.

[200] Kılıç, *Fıtratın Dirilişi*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 13.

[201] Düzgün, "İnsanın Doğası (Fıtratı) ve Özgürlüğü Üzerine", 2016: 341.

[202] Frank Griffel, *The Harmony of Natural Law and Shari'a in Islamist Theology*, *Shari'a: Islamic Law in the Contemporary Context*, Edi. F. Griffel and A. Amanat, Stanford University Press, California, 2007, s. 45-46; Bkz. Mahsum Aytepe, "Fıtrat Kavramı Bağlamında İnsanın Orta Yolu Bulma Potansiyeli", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi,* C. 10, S. 1, 2018, s. 234-234.

manevi yönünü ifade eden yaratılış amaçlarıyla bu amaçları gerçekleştirebilecek kabiliyetler vermiştir. Bireysel farklılıklar bu ana çerçevenin içindedir. İnsanın görevi yeryüzünü imar etmek hayır ve iyilik yolunda yarışmaktır. Fıtratla ilgili genel hatlarıyla İslam hukukuna yansıyan anlayışı verdikten sonra transhümanistlerin fıtrat bozma ile ilgili ortaya koyduklarını ifade ederek yapay zekâya hukukî kişiliğin verilip-verilmemesi fikri üzerinde daha net görüş elde edilecektir. Zira transhümanistler yapay zekâyı istismar ederek ve insanın biyolojik yapısına müdahale ederek bir takım düşüncelerini gerçekleştirmek istemektedirler. Aynı zaman da insan fıtratıyla ifade edilenler ne kadar kodlansa dahi vahiy-akıl-imtihan-ödül ve ceza denkleminde tam olarak insan unsuru, yapay zekâda kendini gösteremeyecektir.

2.3.1. Transhümanite Bağlamında Genetik ve Teknolojik Müdahaleler ile Yaratılış ve Fıtratı Bozma (Tağyîr)

Transhümanizm, "insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin artırılması, yaşlanma ve hastalanma gibi arzu edilmeyen veya gereksiz görülen yönlerinin ortadan kaldırılması amacıyla teknoloji ve bilimden faydalanılması gerektiğini öne süren uluslararası bir harekettir." [203] Fakat Transhümanizmin asıl gayesi insan aklını kontrol altına alarak insanüstü yaşam, insanüstü zekâ, insanüstü sağlık unsurlarını da beraberinde alarak ölümsüzlüğü gerçekleştirmektir. Ölümsüzlüğü gerçekleştirirken kendilerini farklı varlıklara dönüştürebilme, istedikleri bedeni seçebilme ve farklı bedenlerde deneyim yaşamak istemektedirler.[204] Transhümanistler bu amaçlarını gerçekleştirmek için nanoteknoloji, RNA aktarımı ile beyin transferi ve yapay zekânın süper seviyelere çıkarılması olarak özellikle bu üç teknolojiye bağlı ilerlemektedirler. [205] Kurzweil bu hususta, SYZ"nin insan zekâsını aşacak insanüstü makine zekâsına yol açacağı bir gelecek öngörmektedir. Ona göre, gezegendeki insan varlığı, beyin gücünün bilgisayar gücü ile birleşmesi sayesinde geri döndürülemeyecek şekilde değişecektir.

---

[203] Hava Tirosh Samuelson ve Kenneth Mossman, *Building Better Humans? Refocusing tha Debate on Transhümanism*, Peter Lang, Frankfurt, 2012, s. 29; Esra Kartal Soysal, *İnsanın Geleceği Transhümanizm Bağlamında Bir İnceleme*, ed., Lütfi Sunar ve Latif Karagöz, İlem Yayınları, Ankara, 2019, s.328. İlk transhümanist örgüt "Ekstropi Enstitüsü" 1980 yıllarında faaliyete başlamıştır. 1998 yılında Transhümanist bildiri hazırlanmış, 1990 yılında ise "Dünya Transhümanist Birliği" WTA, kurulmuştur.

[204] Nick Bostrom, "a History of Transhümanist Thought", *Journal Of Evolution And Technology*, C. 14, S. 1, 2005, s. 1-25; Hans- Jörg Kreowski, "Transhumanism and Nanotechnology, Will Old Myths Come True?", *MDPI*, C. 1, S. 243, 2017, s. 1.

[205] Aysel Demir, "Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Transhümanizm*", Online AcÂdemic Journal of Information Technology*, C. 9, S. 30, 2018, s. 96.

Aynı zamanda insan zekâsı ile insan üretimi yapay zekânın giderek yakınlaşan ilişki içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Biyolojik zekâ üstünlüğünü yitirecek, büyük ölçüde biyolojik olmayan yapay zekâ hâkim olacaktır. Fakat insan temsil edilmeye devam edecektir. [206]

Aynı zamanda ruhsal tatmin, huzurlu yaşama için tüm dinlerin ahiret inancı çerçevesinde vaat ettiği ölümsüzlüğü, transhümanizm beyin transferi[207] ile sonlandıracağını iddia ettiği için din olarak tanımlanabilmektedir.[208]

Yaşam ve ölüm hakkında hâkimiyet kurmaya çalışan başta kadın olmak üzere aile kurumu, genleri ve bireyleri hedef alan transhümanizm, cinsiyetsizliği normalleştirerek erkek ve kadın ayrımını ortadan kaldırmakta, yapay rahim ve ojeni ile nüfusa hâkim olmaya, gelecek nesillerin fıtratını bozmaya çalışmaktadırlar.[209] İslam'a göre ölçü ve nizam dâhilinde kusursuz yaratılan evren ve insanın ıslahı yalnızca fıtratını korumakla mümkün olmakta ve fıtratı korumak ise dine ve ahlaka önem veren aile ile mümkündür

2.3.2. Ölümsüzlük

Ebedi yaşama arzusu insanlık tarihinin başından beri süre gelen Hz. Âdem'in de ebedi yaşama arzusu ile kandırıldığı ifade edilerek bu arzunun tüm insanların ortak yönü olduğu bilinmektedir.[210] Transhümanistlerin de en büyük iddiası ölümsüzlüktür.[211] Yuval Harari ölümsüzlüğü çözeceklerini iddia ederek insanlığın yeni hedefinin ölümsüzlük, mutluluk ve Tanrısallık olduğunu söylemektedir. Zira Tanrı olabilmenin en

---

[206] Ray Kurzweil, *The Age Of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human İntelligence*, Penguin Books, London, 2000, s. 66-88.

[207] Örneğin; Gavin Rothery'in yönetmenliğini yaptığı 2020 yılında sinemalara çıkan Archive filminde üç prototipten bahsedilmektedir. Birinci prototip insan beyninin 3/1'i, ikinci prototip insan beyninin 3/2 sine, üçüncü prototip olan insan görünümlü yapay zekâlı robota ölmüş bir insanın beyninin tamamının RNA transferi yapılarak yüklenmesi ve neticesinde ise ölümsüzlüğün beyin transferi yapılarak gerçekleşebileceğini insanlara empoze etmeye çalışılmaktadır. https://www.beyazperde.com/filmler/film-284382/ (23.07.21).

[208] Steven Goldberg, "Does The Wall Still Stand? The Implications Of Transhumanism For The Separation Of Church And State", *Georgetown Public Law Research Paper*, C. 9, S. 10*, 2009, s. 1-8.*

[209] İsmail Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği,* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019, s. 27; Shulamith Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği,* trc. Yurdanur Salman, Payel Yayınları, İstanbul, 1993, s. 18-23; Donna Haraway, A Cyborg Manifesto, https://davetsizmisafir.org/2007/02/08/donna-haraway-ile-siborglar-ve-yoldas-turler-uzerine/ (17.07.21)

[210] el-Bakara 2/35; et-Taha 20/120; el-Araf 7/20.

[211] Samuelson ve Mossman, *Building Better Humans*?, 2012: 29.

önemli şartının ölümsüzlük ve birilerini yaratmak olduğunu iddia etmektedir. [212] Dmitry Hskov 2045'te insan beynindeki bilgilerin insansı robotlara yüklenmesiyle sonsuza kadar yaşayabileceğini söylemekte ve zihin aktarımı yerine benlik aktarımı demeyi tercih etmektedir.[213] Benliğin mutlak biyolojik ve insani olanı içermesi gerekmez. Örneğin, biyolojik nöronların kademeli olarak aynı seviye de bilişsel işlevi destekleyen sentetik nöron parçalarıyla değiştirilmesi durumunda, aynı zihin veya benlik biyolojik olmayan bir alt tabakaya sahip olmasına rağmen devam edebilmektedir. Yani transhümanizmin amacı insan biyolojisinin teknoloji ile değiştirilmesidir.

UCLA araştırması, RNA aktarımı yoluyla Aplysa Californica türüne ait bir salyangozun hafızasını diğer salyangoza aktararak bu hayvanların beynine kendilerine ait olmayan bir anıyı transfer etmeyi başardılar.[214] Bu çalışmadan yola çıkılarak insan hücreleri arasında mesaj taşımakla kullanılan RNA molekülü ile yapay bedenlere hafıza transferi yapılabileceğini ve insan kadar zeki robotların oluşumunun sağlanacağı iddia edilmektedir. Biyolojik evrime ek olarak teknoloji yoluyla insan, insan olarak kalmaya devam etse de Neuralink, konnektom projeleri ile siborg (İnsan- makina karışımı) olma yolunda beyne yerleştirilen suni maddeler ile kendisini aşabilmektedir.[215] Zira her ne kadar zeki ronbotlar oluşturulsa da onun bir bilince sahip olduğunu iddia edemeyen biyoteknoloji şirketleri yapay zekâlı robotların üretimine değil cyborglara yani bilgisayar ve insan karışımı varlıklara ağırlık vermeye başlamaktadırlar. Çünkü insan zihin ve bilinç, fiziksel üretilebilen bir şey olmadığı için yapay zekâ hiçbir zaman bilince sahip olmayacaktır.

Bu şekilde mükemmel yapay bireyler oluşturulduğunda insanın ölümsüzlüğünden ziyade insan beyninin saflaştırılarak mükemmel bir en üst akla ulaştırılmasıdır. İnsan beyninin tüm sinir yapıları yapay olarak üretilip, beyin aktarımı

---

[212] Yuval Noah Harari, *Yarının Kısa Bir Tarihi*, Kolektif Kitap, İstanbul, 2016, s. 32.

[213] İnsan beyni tüm organlarımız içindeki en karmaşık olanıdır. İnsan beyni milyarlarca nöron içerir ve bu nöronlar birbirleriyle sinapslar aracılığıyla bağlantı kurmaktadır. Hafızamızın, bilgilerimizin, hatta bizi biz yapan kişiliğimizin, nöronlar arasındaki bu bağlantılarda depolandığı düşünülmektedir. Konnektom biliminin amacı ise beyindeki tüm nöronların 3 boyutlu olarak haritalandırılması ve hangi nöronun ne işe yaradığını bularak onların tekrar yapılandırılmasıdır. İnsan konnektomu yani beynin tüm bağlantıları ortaya çıkarıldığında beynin daha doğrusu fikirlerin ve anıların hiç ölmeyeceği iddia edilmektedir.https://onedio.com/haber/soylendigi-gibi-2045-te-zihin-transferi-mumkun-olursa-yasana bilecekler-uzerine-19-tahmin-692634 (12.07.2021).

[214] http://www.proutletplus.com/2018/05/26/rna-ile-hafiza-transferi-gerceklesti/ (10.07.2021).

[215] Ronald Cole-Turner, *Transhumanism and Transcendence: Christian Hope in an Age of Technological Enhancement*, Georgetown University Press, USA, 2011, s. 12.

ile bilgiler yapay sinir ağlarına sahip yapay zekâlı robota aktarılsa bile beyin transferi Dmıtry Itskov"un da dediği gibi duygu ve düşüncelerden ibaret olup irade mekanizması, akli olgunluk aktarılamayacağı için biyolojik insan gibi yaşadıklarının bilincinde olamayacaktır. Bu sebeple insan beyninin sinir ağlarına benzetilerek oluşturulan, yapay sinir ağlarına sahip yapay zekâlı robota beyin aktarımı yapılması insanın kopyası olduğunu düşünmek için yeterli bir özellik değildir. Zira biyolojik bir aktarımdan değil, matematiksel modellemelerle duygu ve düşüncelerin aktarımından söz etmekteyiz.

Aynı zamanda insan beyni duyguları anlayabilmek için renk, tat, koku, görme vb. algılamaları kullanmaktadır. Zira bebek anne karnında ve doğduktan sonra gelişimi devam ederken duyu organları ile alacağı tat, koku, ısı, görme ile bağlantılı olarak renk vb. bilgileri alarak reseptörler aracılığıyla beyne iletmekte algı sağlandıktan sonra ise taşıma aşamasına geçilir ve imge oluşumu başlamaktadır. Yapay zekâlı robot tüm bu işlemleri yapay sinir ağları ve yapay nöronlar ile gerçekleştirmeye çalışsa bile biyolojik bir vücuda sahip olmadığı için koku, ısı, tat gibi duyusal özellikleri yerine getiremeyecektir. Görme eylemini ise sensörler aracılığıyla gerçekleştirerek insanlar gibi bir imge oluşumundan ziyade matematiksel modellemelerle yerine getirebilmektedir. Bu sebeple insan beyninde var olan bilgiler transfer yoluyla yapay zekâlı robota aktarılsa da mevcut aktarılan bilgiler dışında kalan yeni bilgiler için bilginin işlenmesine ihtiyaç duymaktadır. Zira insanın mucizevi öğrenme ağı, yüz tanıma ağı taklit edilse bile bilgi işlenmediğinde bir fikre sahip olamayacaktır.

Transhümanistler İslamdaki ölümsüzlük, cennet, cehennem kavramlarını dünyevi alana kaydırarak ölümsüzlüğün gerçekleştirilmesiyle dinlerin yerini bilimin alacağını savunmaktadırlar.[216]

İslam inancında imanın şartlarından olan ahiret gününün varlığına iman, aynı zamanda ölümünde varlığına imandır. Çünkü Müslümanlar Münafikun/11, Âl-i İmran/185, el-Araf/34, en- Nisa/78, Ankebut/57, Naziat/ 24-26 ayetleriyle ölüme ve ahiret gününe iman etmektedirler. Ahiret inancı olan kişiler, yok olmanın korkunç ve hayatı yaşanmaz kılan sıkıntısından kurtularak, varlıkların ve insani değerlerinin devamlılığını güvence altına almış olmaktadırlar. Böylece ölümden sonra devam eden sonsuz bir hayat fikri ve inancı her şeyden önce bireyin şahsi kimliğinin asla yok

[216] Harari, *Yarının Kısa Bir Tarihi*, 2016: 33.

olmayacağı ve sonsuzluk müjdesini vermektedir.[217] İslam inancı varlığın devamını ahiret inancı olarak isimlendirerek ölümü ölümsüzlüğün kapısı olarak belirlemiş ve ruh, beden formunun bu şekilde devam edebileceğini ortaya koymuştur. Hukuk ise bunu hem dünya hem de ahirette ödül ve cezanın varlığını kabul ederek çift kutuplu bir anlayış ortaya koymuştur. Transhümanistlerinde hareket noktası bu olmalıdır.

Buraya kadar anlatmış olduklarımızdan çıkan sonuç fıtratı değiştirmekle ilgili iki alan ön plana çıkmaktadır:

1. Mühendislik
2. Genetik
    - Ölümsüzlük
    - Gen Islahı (Öjeni yani İnsan neslinin ıslahı)

Bu durumda bizi yapay zekânın hukukî kişiliğinde asıl temsil edilmesi istenenler, transhümanist düşünceye bilerek ya da bilmeden insan nesli ile ilgili deneylerin meşruluk kazandırılması düşüncesidir. O zaman hararetle sorulması gereken şu iki soru çok önemlidir:

A-İnsan olmayan ama hatayı ortadan kaldırma amaçlı algoritmaların oluşturulması, algoritmaların insanlaştırılması mı amaçlanıyor?

B-Yarı-insan görünümlü robot bedenler-dijital insanın hukuktaki gücünün masumlaştırılması mı isteniyor?

2.3.3. Gen Islahı (Öjeni-İnsan Neslinin Islahı)

Canlıyı meydana getiren en küçük birim hücredir. Hücrelerin çekirdeğinde ise İnsan bedeninin yaratılış şifresi konumunda ve iki metre uzunluğunda olan DNA molekülü isminde bir çift sarmal yapı bulunmaktadır. Ve bu DNA molekülünde ise insana ait tüm genetik bilgileri barındıran binlerce gen bulunmaktadır.[218] Normalde bu

---

[217] Temel Yeşilyurt ve Mehmet Taşdelen, "Ahiret İnancının Pratik Yansımaları", *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 2, 2012, s. 60.

[218] John Fagan, Michael Antoniou, Claire Robınson, *GDO Myths and Truths*, Earth Open Source, 2014, s. 20; İsmail Köksal, *Genetik Kopyalamanın Fıkhi Yönü*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 30.
Gen, RNA ve proteine dönüşen kalıtım olarak tanımlanabilmektedir. Kalıtım atada ve nesilde aynı genlerin bulunmasıdır. Genler istikrarlı ve kalıtım yoluyla aktarılır. Genom ise bir organizmanın sahip olduğu, hücrenin taşıdığı genetik materyalin tümünü ifade etmektedir. Genomu DNA oluşturmaktadır. DNA"da şifrelenmiş bulunan kalıtsal bilgiler yazılımla haberci konumunda olan RNA isimli

yapıda değişiklik yapılamamaktadır. Fakat modern biyoteknoloji günümüzde bu yapıya müdahale edip değişiklikler yapabilmektedir. Başka canlı türünden gen aktarımıyla veya yapay genler tasarlayarak mevcut yapısının yapay zekâ aracılığıyla değiştirilip yeni özellikler yüklenmesiyle genetiği değiştirilmiş insan- hayvan, insan- makine karışımı varlıkların elde edilmesi amaçlanmaktadır.[219]

İnsanın bedeni Allah tarafından en mükemmel biçimde eşref-i mahlukat olarak yaratılmıştı. Bu sebeple hekimin görevi mükemmel dengeyi yeniden düzen içerisine sokmaktı. Günümüzde bu süreç tamamen değişerek, hastaların zihinsel ve fiziksel durumlarını normale dönüştürmenin ötesinde tamamen sağlıklı insanların yaratılış özellikleri üzerinde iyileştirme ve geliştirme çalışması yapmaktadırlar.[220] Çünkü transhümanitlerin hedeflediği biyolojik ve genetik mirasımız tarafından dayatılan sınırların üstesinden gelmek için sağlık ve tedavi adı altında insan nesline müdahale (ıslah) edilmesi gerektiğini iddia etmektedirler.

Öjeni, transhümanistler tarafından kalıtsal hastalıkların düzeltilmesi, sağlıklı ve insan ömrünü uzatmak amacıyla insanların kendi genetik özelliklerini belirleyebileceklerini ve genetiğin özel yöntemlerle değiştirilmesini savunmaktadır. [221] Arka planda ve aslolan öjeni ise, hastalıkları düzeltme adı altında genetik müdahale ve klonlama teknolojisiyle seçilmiş insanları transhümana dönüştürmekte ve doğuştan üstün insanların oluşması için insan ırkının ıslah edilmesi gerektiğini öne

---

moleküllere aktarılmaktadır. RNA haberci işlevi görerek bilgiyi DNA‟nın istiflediği hücre çekirdeğinden alıp, proteinlerin üretildiği hücre bölgelerine taşır. Aktarılan bilgi kullanılarak proteinler oluşturulmaktadır. DNA‟dan RNA‟ya, RNA‟dan proteine genetik bilginin akış yönünü ifade eden bu merkez doğma, yaşamın bilgisini aktarmak, yaşamı ifade etmek için kullanılan dildir. Begüm Akman ve Taner Tuncer, *Yaşamın Şifresi: İnsan Genom Projesi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 13-14; Doudna ve Sternberg, *Gen Düzenlemenin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü: Yaratılıştaki Çatlak*, 2018: 24-26; Jennifer Doudna ve Samuel Sternberg, *Gen Düzenlemenin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü: Yaratılıştaki Çatlak*, çev. Mehmet Doğan, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 24-26; *Genetik Terimler Sözlüğü*, Türk Hematoloji Derneği, Ankara, 2013, s. 20.

[219] İshak Doğan, "Transhümanizm: Allah‟ın Yarattığını Değiştirme veya İnsana Karşı Şeytan 2.0", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 21, S. 1, 2021, s. 23; İsmail Bezirganoğlu, *Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Biyogüvenlik,* Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2017, s. 10.

[220] İsmail Yalçın, "Değişim ve Yenileşmede Fıtrat Çizgisi", *Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2020, s. 113-114.

[221] Ahmet Dağ, "Yaratılışa Müdahale ve Yeni Bir Evrimci Neo-Darwinist Bir Yaklaşım Olarak Transhümanizm", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 27, 2019, s. 165; Arda Akçiçek, *Faşizmin Kültür Kodları ve Irkçılıkta Bir Uç Nokta: Öjen,* https://birikimdergisi.com/guncel/368/fasizmin-kultur-kodlari-ve-irkcilikta-bir-uc-nokta-ojeni (17.07.21); Abdurrahman Ali Yıldırım, *Tıp Hukuku Bağlamında İnsanı Geliştiren Biyoteknoloji Uygulamaları*, Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 82.

sürmektedir.[222] Eski öjeniden farkı ebeveynin bireysel tercihleriyle embriyonun genetik özelliklerine müdahale edilmesidir.[223]

Öjeni ile insanın varlık anlayışı tehdit edilmektedir. Zira Allah mükemmel bir varlıktır. Allah mükemmel varlıksa yaratması da mükemmeldir. Ama insanlar arasında kalıtsal olarak mükemmel olmayanları da vardır. Bunu fırsat bilen transhümanite Allah"a meydan okuyarak senin bana verdiklerinle seni geçmeyi amaçlıyorum düşüncesi ile ilerlemektedirler. Fakat transhümanistlerin meydan okuduğu yaratma birçok ayette ifade edildiği gibi ne külli ne de kısmı yaratmadır. [224] Yalnızca yaratılmış materyaller üzerinde kısmi tasarruftan ibarettir. Zira bu işlem var olan imkanı kullanmakta mevcut olan canlı üreme mekanizmasına, mevcut olan genetik bilgiyi transferden ibarettir. Günümüzde ortaya çıkarılan yapay virüs olan covid projesi de yoktan bir virüs yaratmak değil Allah"ın yarattığı bir virüse müdahale edilerek faklı hale gelmesi işlemiyle oluşturulmasıdır.[225] Zira şeytan da bu hususta "….emredeceğim de Allah"ın yarattığını değiştirecekler" ifadesi ile insanları saptırıp boş kuruntulara sürükleyeceğini addia etmektedir. Allah ise ona "İşte onların yeri cehennemdir" ifadesiyle şeytana uyanları ahiret gününde cehenneme göndereceğini ifade etmektedir.[226]

2.3.3.1. Genetik Müdahale

Genetik müdahale somatik[227] (vücut) ve germ (üreme) hattı[228] ve erken dönem embriyolar olmak üzere üç ayrı hücre düzeyinde uygulanabilmektedir. Bu uygulamalar

---

[222] Akçiçek, https://birikimdergisi.com/guncel/368/fasizmin-kultur-kodlari-ve-irkcilikta-bir-uc-nokta-ojeni (17.07.21). Devlet başkanının beğenmediği bir ırkın biyolojik genlerine müdahale edip çocuk yapmalarını istememesi, hatta bu kararlarına müdahale edip, istediği zaman öldürerek yok etmek istemesidir. 20.yy da Cermenler çıkarttıkları kanunla 74bin akıl hastasını ve aşağı ırk sayılan 12 milyon insanı da öldürtmüşlerdir. Necla Mora, *Alman Kültüründe Düşman İmgesi,* Altkitap Yayınları, İstanbul, 2009, s. 28- 29-30; Richter, Maurice N., "Evolution: Biological, Social, Cultural", *Encyclopedia of Sociology*, New York, 2000, C. 2, s. 877; Ahmet Dağ, "Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm", *Felsefi Düşün*, S. 9, 2017, s. 59.

[223] George J. Annas, "The Mythology of CRISPR", *Science*, C. 354, S. 6309, 2016, s. 187-189; Jürgen Habermas, *İnsan Doğasının Geleceği*, çev. Kaan Ökten, Everest Yayınları, İstanbul, 2003, s. 80-81.

[224] er-Ra"d 13/16; el-Vâkıa 56/57-62; el-Yâsîn, 36/77-79; el-Mü"minun, 23/12-14.

[225] Fransa'da Nobel Ödüllü virolog Profesör Luc Montagnier; SARS-CoV-2 virüsünün genlerinde (RNA'sında), HIV RNA'sına ait parçaların bulunduğunu söyleyerek virüsün bu nedenle ancak laboratuvarda üretilmiş olabileceğini söylemektedir. https://tr.euronews.com/2020/04/18/nobel-odullu-fransiz-virolog-montagnier-yeni-tip-koronavirus-sars-cov-2-labaratuar-uretimi (29.10.2021).

[226] en-Nisa 4/118-121.

[227] Somatik hücre genomu düzenlemesi, somatik hücre DNA"larında gerçekleştirilebilecek değişiklikleri ifade etmektedir. Doudna ve Sternberg, *Gen Düzenlemenin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü:*

hasarı dokuları tedavi ederek geliştirme (somatik müdahale) ve en önemlisi teknolojik araçlarla[229] insanı fiziksel ve zihinsel özelliklerini değiştirme (germ hattına müdahale) olanağı elde etmektedirler. Buna ek olarak somatik düzenleme bir kişiyi etkilerken, kalıtsal müdahaleler ise nesiller boyu aktarılabilme ihtimali bulunmaktadır. [230]

İslam Tıp Bilimleri Örgütü tarafından 2006 yılında düzenlenen "insan Genetik ve Üretim Teknolojileri" konulu sonuç bildirisinde, insanın onurlu bir varlık olarak kabul edildiği için genetik araştırmaların ve kullanılan yöntemlerin, insan fizyolojisi, genetiği ve ruhsal yönü üzerinde zarara yol açmayacak çerçevede yürütülmesine özen gösterilmelidir. Genetik hastalıkların önlenmesi ya da tedavi edilmesi İslami açıdan maslahat kapsamında değerlendirilse de birey, toplum ve gelecek nesillere zarar verebilecek uygulamalardan kaçınmak gerekmektedir.[231] Zira bir zarar kendisinden daha büyük bir zararla giderilemeyeceği gibi kendi misliyle de izale olunamaz.[232] Germ hattı genom düzenleme gelecek nesilleri ilgilendirdiği için makâsıdü'ş-şerianın temel değerlerinden birini oluşturan neslin muhafazası ilkesiyle doğrudan ilişkilidir. Zira İslam nezdinde kişi, bedeninin ve genomunun aslı sahibi değildir. Kendisi onu korumakla yükümlüdür. Fıkıhta kişinin bedeniyle ve genomuyla ilgili karar

---

Yaratılıştaki Çatlak, 2018: 148; Michael J. Sandel, *The Case Against Perfection: Ethics in the Ag of Genetic Engineering,* The Belknap Press of Harvard University Press, USA, 2007, p. 8.

228 Germ hücreleri, genomunu sonraki nesillere kalıtımla aktaran her türlü hücreyi ifade edip organizmanın tohum hattını meydana getirmektedir. germ hattı genom düzenleme, sperm ve yumurta hücrelerinde ya da erken dönem embriyo hücrelerinde yapılan genetik değişikliği ifade etmektedir. Doudna ve Sternberg, *Gen Düzenlemenin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü: Yaratılıştaki Çatlak*, 2018: 148.

229 Son dönemde ön plana çıkan RNA bazlı gen düzenleme tekniği olan CRISPR-Cas9 tıpkı diğer teknikler gibi genetik hastalığa yol açan genin sağlıklı yeni bir genle değiştirilmesi işlemidir. Bu teknikle RNA molekülü istenilen DNA bölgesine yönlendirilmekte ve istenilen genlerin değiştirilmesi sağlanmaktadır. Görgülü*, İnsan Genomuna Müdahale: Etik Tartışmalar-Fıkhi Yaklaşımlar*, 2021: 14-16.

230 Akman ve Tuncer, *Yaşamın Şifresi: İnsan Genom Projesi*, 2009: 73.

231 https://islamset.net/conferences/?lang=en (01.10.2021). 1998 tarihinde Dünya İslam Birliği'ne bağlı İslam Fıkıh Akademisi ile 2013 tarihinde gerçekleştirilen Uluslararası Fıkıh Akademisi somatik hücre düzenlemesine belli şartla içerisinde cevaz verilirken, insan ırkının sözde iyileştirilmesi maksadıyla gelecek nesilleri kalıcı olarak etkileyen germ hattında yapılan genom düzenlemenin ise caiz olmadığını ifade edilmektedir. https://www.iifa-aifi.org/ar/2416.html (03.10.2021); Karârâtü'l-Mecmai'l-Fıkhî li Râbıtati'l-Âlemil-İslamî, 1998, s. 9-15.Avrupa Konseyi bağlamında 4 Nisan 1997'de imzaya açılan ve Türkiye'nin de 03.12.2003 tarihinde kabul ettiği 2004 yılında yürürlüğü soktuğu Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi, genetik araştırmaların ve insan genomunu değiştirmeye yönelik bir müdahalenin sadece tıbbi amaçlı yürütülmesi, herhangi bir alt soyun genomunda değişiklik yapılmaması kabul edilmiştir. https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5013.html (01.10.2021).

232 Mecelle, madde 25. https://sehitbulentyurtseveniho.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/54/15/762717/dosyalar/2019_10/12102022_25125215_MECELLE_ilk_100_MADDE_VE_TAM_METiN.pdf?CHK=814cd8bab1085f3cbea3e2be3d8fa460 (04.10.2021).

mekanizması insan değil, Şari‟e ait olup sınırsız özgürlükten bahsedilemez. Kişinin özgürlüğü Şariîn talebine uygunlukla sınırlandırılmıştır. Zira beden insan mülkü değil, insana emanettir.[233]

2.3.3.2. Klonlama

Klonlama yetişkin bir canlıdan alınan herhangi bir somatik hücrenin kullanılmasıyla, genetik ikizinin oluşturulması işlemidir. Genetik kopyalama DNA‟dan temizlenmiş yumurta hücresine herhangi bir vücut hücresinin çekirdeğinin nakli ile ya da oluşan zigotun dışarıdan müdahale ile yapay bölünmesiyle bir veya birden çok canlının elde edilmesi ile gerçekleştirilmektedir. [234]

Klonlamayı incelememizin en temel nedeni, fıtrata uygun olmayan müdahaleler ile insanların üremesi ve yumurtalığın içerisi temizlendikten sonra oraya nakledilen hücreler ile insan-hayvan, insan-makine arası varlıkların oluşumunun zemininin hazırlanmasıdır. Zira her hücrenin yaratılış gereği kendi programı bulunduğu için hücrenin içerisine hücrenin içinden olmayan faklı program yüklenerek yaratılış fıtratı bozulmaktadır. İkinci önemli husus ise ölmek üzere olan kişilerin zihnini ölümsüz robota yükleyip daha sonra yeni klonlanan genç vücuda aktararak yaşamın devamının mümkün olacağını iddia etmektedirler. [235]

Bunun getirisi olarak:

1. Yoğun talep yaşanacaktır.
2. Yapılan yatırımlar ile hastanelerde kurulan sistem sayesinde, vücut ölür zihni başka bir bedende hayat bulur görüşüyle ölmek üzere olan kişiler zihin transferiyle kurtarılabilecektir.

---

[233] es-Serahsî, Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Daru‟l-Marife, Beyrut, 1993, C. XVI, s. 14.

[234] Wilmut I, vd., “Viable offspring derived from fetal and adult mammalian ells”, C. 385, S. 27, 1997, s. 810-813; http://biyolojiegitim.yyu.edu.tr/mk/ik/ik.htm (26.09.2021); Abdünnasır Basal, *İslama Göre Kopyalama,* Bilge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 97-100;İslam Fıkıh Akademisinin konuya ilişkin Mecma‟u‟l-Fıkhi‟l-İslami el-İstihsâhu‟l-beşeri başlığıyla 1997 Cidde‟de düzenlediği toplantıda insan kopyalaması ile ilgili verdikleri hükümlerde; her iki yöntemle de insan kopyalamasının haram olduğuna hükmetmişlerdir. (md. 1, 3), İnsan klonlama kararı, Karar No.: 94 (10/2) https://www.iifa-aifi.org/ar/2013.html (25.09.2021)

[235] Kaku Michio, *Zihnin Geleceği*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 323-329; https://khosann.com/rna-yoluyla-genetik-hafiza-transferi-yapildi/ (11.07.2021).

3. Yaşlılar yaşlılığa bağlı nedenden ölmeyip beyin aktarımı ile genç yapay vücudu tercih edeceklerdir.

4. Robotlaşmayı tercih edenlerin sayısı ciddi boyutlara ulaştığında toplumsal sistemin değişecek olması. Hastalıkların sona erip, yerine teknik arızaların gelecek olması. Aynı zamanda isteyen istediği bedene tercih edeceği için genç-yaşlı, kadın-erkek ayrımı yapılamayacaktır. Evlenmek istenilen kişi gerçek hayatında hangi cinsiyete sahip olduğu da bilinmeyenler arasındadır

Bu şekilde yapay zekâ yoluyla kontrol edilebilen ve kendini sürekli yenileyen insanlık, transhümanist sistemin devamlılığı için önemli bir aşamadır. Daha doğmadan modellere uygun insanlar üretmek için yapılan çalışmalar düşünüldüğünde (klonlama bunun ilk aşaması) insanların yerini alan robotlardan değil, robotların yerini alan insanlardan söz edilecektir.[236] Zira burada kopyalanan daha öncede ifde ettiğimiz gibi insanın biyolojik beyni değil, beyin içerisindeki duygu ve düşüncelerin matematiksel modellemelerle aktarımıdır. Akabinde ise ruh problemi devreye girmektedir.

Transhümanistler insanı yalnızca bedeni bir varlık olarak kabul ederek insanın metafizik yönünü kabul etmemektedirler. Çünkü onlara göre ruh kavramı insanın sahip olduğu bilinç, duygu, algı, zekâ gibi birçok kavramın neden ve nasıllarını karşılamak için kullanılan bir terimdir. Aslında beyin, beden, benlik bir bütündür. Bunun dışında metafizik bir varlığı kabul etmemektedirler. Bu sebeple RNA aktarımı ile beyin transferi yapılarak hayatın devam edebileceğini öne sürmektedirler.[237]

Fakat insanın varlığı gen, RNA vb. fizyolojik bedenin ötesinde metafizik yönünü oluşturan nefis, ruh, akıl vb. unsurlar ile bir bütün halindedir. [238] Ruh kavramı İslami literatürde ve İbn-i Sina"nın da belirttiği gibi bedenden ayrı olarak tanımlanmaktadır. [239] İnsanı insan yapan ruhtur. Sadece ruh bedene can verir. Ruh bedenden çıkınca beden sadece ceset olur. Bundan dolayı öjeni, klonlanma gibi konulardan bahsedilirken kişiyi

[236] Barış Kılınç ve E. Pınar Kılınç, "Dünyayı İnsansızlaştırmak: Yapay Zekâ ve Robotlar Üzerine (Terminatör Filmi)", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 35, 2021, s. 67.

[237] Demir, "Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Transhümanizm*"*, 2018: 96-99; Goldberg, "Does The Wall Still Stand? The Implications Of Transhumanism For The Separation Of Church And State", 2009: 1-8.

[238] Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp: Değişim ve Kimlik*, çev. Adnan Baloğlu ve Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016, s. 58.

[239] Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 54,56; Ayrıca Bkz. Yavuz, *"Ruh", DİA,* 2018: 187-192.

kişi yapan unsurların ne olduğu noktası önem arzetmektedir. Çünkü kimliği asıl belirleyen yukarıda saydıklarımız değil bedende ne yapılırsa yapılsın değişmeyen ruhtur. Ruh transferi mümkün olmayacağı için klonlanan diğer kişi siz olmayacak sadece sizin kopyanız olacak. Bu sebeple beyin transferi ile beyni robota aktarılan akabinde klonlanan insana aktarılan kişi ilk kişi olmayacaktır. Çünkü ne beyin biyolojik olarak aktarılmaktadır ne de ruh transferi sağlanabilmektedir. Kur"an-da insanın fizyolojik bedenine ve metafizik boyutuna kısacası insan fıtratına (doğasına) müdahale edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir.[240] Böylece fıtratı muhafaza, insanın özgün ve biricikliğini korumayı içermektedir.

Bunun yanı sıra klonlamadan elde edilen ceninler kiralık annelere yerleştirilerek sınırsız sayıda klon elde edilerek tabiattaki genetik çeşitliliği engelleyeceği gibi tabiattaki ölçüye de zarar verecektir.[241] Akabinde ise İslam"ın çok önem verdiği aile kurumunun ve klasik nesep anlayışının bozulmasına, çocukların fıtri üreme dışında tamamen başka yollarla üretilmesi fesad, ilk yaratılışa karşı çıkış ve fıtrata aykırı olarak kabul edilmektedir. Nesep anlayışının bozulması medeni hukuk ile ceza hukuku alanlarında karışmaya sebebiyet verecek ve hukuk dışı ilişkilerin oluşmasına zemin hazırlayacaktır.[242]

Zira 19. Yüzyılda teknik anlamda bir makine olarak kabul edilmeye başlanan insanın bedeni gerek tıbbı teknolojilerle gerekse yapay zekâ ve benzeri dijital teknolojilerle hâkimiyet altına alınmaktadır. İnsan, Allah"u Teala tarafından son varlık olarak ve kainatta özel bir statüye sahip olarak yaratılmıştır. Kur"an insanın yaratılış evreleri toprak evre,[243] su evre, biçim evresi ve tanrısal nefta evresi olarak açıklanmaktadır.[244] Tanrısal nefta evresi olan Allah"ın insana kendi ruhundan üflemesi,

---

[240] er-Rum 30/30.

[241] İnsan kopyalamasını gerçekleştirmek için rahim kiralanmasını, yumurta ve spermin alınıp kopyalama işlemi için vücut hücresinin alınması gibi işlemler haram olarak değerlendirilmektedir. (md. 1, 3), İnsan klonlama kararı, Karar No.: 94 (10/2) https://www.iifa-aifi.org/ar/2013.html (25.09.2021)

[242] Hidayet Aydar, *Genetik Şifre Kopyalama ve Kur'an*, Elif Yayınları, İstanbul, 2003, s. 45; Ahmet Yaman, "Klonlama ve Genetik Kopyalamaya İslam Hukuku Açısından Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 34, S. 2, 1998, s. 29 Köksal, *Genetik Kopyalamanın Fıkhî Yönü,* 2005: 112-120; Basal, *İslama Göre Kopyalama Caiz mi?,* 2003: 178; Hasan Şâzelî, *Zamanımızın Bazı Tıbbi Problemleriyle İlgili İslamın Görüşü*, Bilge Yayınları, çev. Salih Uçan, İstanbul, 2003, s. 30-39; el-Furkân, 25/54.

[243] er-Rahman 14.

[244] es-Secde 7-9.

insanın kendisini bilmesini sağlayan evredir. Bunun yanı sıra âlem insana emanet edilmiş ve hem âleme hem de kendisine ahlaki davranma sorumluluğu verilmiştir.[245]

Fakat Transhümanistler ölümsüzlük adı altında yapay zekâ ve gen teknolojileriyle insan doğasını teknolojinin deney aracı haline getirerek hastalıkları düzeltme adı altında "Hâkimiyeti ele aldığında ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez"[246] "Yeryüzünde düzeni bozmayın" denildiğinde, "Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz" derler[247] ayetleriyle de ifade edildiği gibi düzeni bozmaya çalışanların amaçlarının düzen olmadığı yeryüzünde fesat çıkararak insan fıtratını ve neslini ifsad etmek olduğu ifade edilmiştir. Ekini bozma, tarım ürünlerine yapılan müdahale[248] ve nesli bozma işi de yapay RNA[249] aracılığıyla germ hattına ve embriyolara yapılan genetik müdahale ve klonlama teknolojisi ile yapılamkatdır. Bu vahyin insan fıtratına verdiği önemi de ortaya çıkartmakta ortaya çıkan önem insan fıtratına müdahale edilmemesi gerektiği bizzat insan ve insanın kişiliği ilahi vahiy tarafından koruma altına alınmaktadır. Bu koruma altına alınmakla hukuktaki bilinçli koruma gücü birleştirildiğinde yapay zekâ ile ilgili tüm çalışmalar transhümanizm merkezinde yer almaktadır. Yapay zekânın en önemli noktası da derin öğrenmedir. Bunun adı da SYZ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda transhümanite de ve öjenide merkez nokta anlamaksa hukukunda merkez noktası hareket etmek ve anlamak ise o zaman fıtratı bozmak ile ilgili tüm davranışlar hukukun konusu olmalıdır. Bu noktada yapay zekâ insan aklıyla, garizesiyle

---

[245] Nazife Şişman, *Kaderle Tasarım Arasında Yeni İnsan*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012, s. 149.

[246] el-Bakara 2/205.

[247] el-Bakara 2/11.

[248] Tarım ürünlerinin de genetik yapılarının değiştirilip farklı canlı genlerinin ve teknolojilerin yerleştirilmesi Allah'ın koyduğu yaratılışa aykırıdır. Dinimizin maslahat anlayışına göre bu işlemler caiz değildir. Çünkü bu varlıkların birbirleriyle etkileşimleri bulunduğu için herhangi birine yapılan en küçük müdahale bile hepsini etkileyebilmektedir. Şule Turğut ve Adnan Algül," Yaratılışa Müdahale Açısından Genetiği Değiştirilmiş Tarım Ürünleri", *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi*, S. 8, 2021, s. 197; İbrahim Kâfi Dönmez, "*Maslahat*", *DİA,* TDV Yayınları, Ankara, 2003, C. 28, s. 79-94.

[249] RNA genler tarafından üretilen bir molekül olduğu gibi proteine dönüştürülerek hücrenin fonksiyonlarını yerine getiren moleküller üretmektedir. RNA hataları ise hastalıkların oluşmasını sağlamaktadır. Çünkü RNA'nın görevi genetik kodumuz DNA'daki talimatları hücre içerisinde gerekli yerlere taşımakta ve düzgün çalışması için gereken diğer talimatları iletmektedir. Yapay RNA düzenlemesi genleri değiştirmek ve nihayetinde protein fonksiyonunu düzenlemek için önemli bir tekniktir. Aynı zamanda mutasyona uğramış genlerin düzenlenmesi ve bozuklukların tedavisi için kullanılmaktadır. Biyonik nöronlar sinir hücrelerinden aldıkları sinyalleri doğal sürecinde işleyip daha sonra vücudun ilgili yerlerine yollamaktadırlar. Teorik olarak yapay nöron projesinin iddiası, insanın bozulmuş nöron akışını biyonik akışla değiştirip sitemin yeniden çalışmasını sağlamaktır.

birleştiği husus ortaya çıkmakta ama burada ilke ve değerden yoksun olduğu için islam hukuku ya da fıkha uygun olmayan davranışlarla insan fıtratı bozulmak istenmektedir.

Sonuç olarak 1990 yılında başlatılan genom projesi binlerce geni tanımlayarak mevcut hastalıkları ve gelecek nesillerin hastalıklarının tedavileri mümkün hale gelmişti.[250] Bu hususta maslahatı sağlamak için şer'i kurallar çerçevesinde bitki hayvan ve bakteri üzerinde kopyalama ve genetik mühendislik işlemlerinin insanların maslahatını sağlayıp mefsedetini gidermesi, yaratılış fıtratını koruması, kobay seviyesine indirmemesi, insanın şahsiyet ve özelliklerine müdahale edilmemesi, nesep ve aile bağlarına zarar vermemesi neticesinde caiz olduğu ifade edilmektedir (md. 4). [251] Fakat gerek genetik müdahaleler gerek klonlama ile insan fıtratının belirsizliğe düşmesi nedeniyle tüm bu bilimsel çalışmalar İslami sınırlar içerisinde yapılarak kontrol altında tutulmalıdır (md. 7).[252] Çünkü insan genom projesi tedavi amacından saparak tüm bunların ötesinde gelecek nesilleri istenilen şekilde tasarlamasına, istenilen özelliklerin yüklenmesine (yarı insan yarı robot) fırsat vererek yaratılışa müdahale, dengeyi bozma, sınırları aşma ve gelecek nesillerin ifsadına yol açmaktadır. [253] Zira Allah insanları fıtri olarak faydalı olanı elde etme, zarardan uzaklaşmayı bilme benliğinde yaratmıştır. [254] Dolayısıyla İslam'ın en önemli özelliği olan fıtratı koruma ve fıtratı bozacak durumlardan uzak durmaktır.

Klonlama teknolojisiyle yumurtalığın içerisi temizlenip oraya nakledilen farklı hücrelerle elde edilen varlığın (hayvan, insan) hukuki konumunun ne olacağı, ölmek üzere olan kişilerin zihninin yapay RNA transferi ile ölümsüz robota yüklenmesiyle ortaya çıkacak olan varlığın robot olarak mı insan olarak mı kabul edileceği, bunun hukuki statüsünün ve sınırlamalarının ne olması gerektiği sorunları ortaya çıkacaktır.

Yapay zeka yoluyla yapılması istenilen biyolojik evrime ek olarak teknoloji yoluyla insan insan olarak kalmaya devam etse bile beyne yerleştirilen suni madde olan

---

[250] Pelin Fidanoğlu vd., "Genom Projeleri 5N1H: Ne, Nerede, Ne Zaman, Nasıl, Neden ve Hangi Popülasyonda?", *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi,* C. 71, S. 1, 2014, s. 45.

[251] İnsan klonlama kararı, Karar No.: 94 (10/2) https://www.iifa-aifi.org/ar/2013.html (25.09.2021)

[252] İnsan klonlama kararı, Karar No.: 94 (10/2) https://www.iifa-aifi.org/ar/2013.html (25.09.2021)

[253] 1997 tarihinde Fas'ta İslam Tıbbi Bilimler Örgütünün düzenlediği 9. Tıbbi Fıkıh toplantısında İslam insanın din, can, akıl, nesil ve malını koruma altına alarak insanın fıtratını bozan herşeyden korunma noktasında hassas davranması gerektiği öne sürülmektedir. İnsan klonlama kararı, Karar No.: 94 (10/2) https://www.iifa-aifi.org/ar/2013.html (25.09.2021), el-İsrâ, 17/70; er-Rûm, 30/30.

[254] Bkz. Griffel, *The Harmony of Natural Law and Shari'a in Islamist Theology*, 2007: 45-46; Aytepe, "Fıtrat Kavramı Bağlamında İnsanın Orta Yolu Bulma Potansiyeli", 2018: 234-234.

Neuralink vb. çip projelerinin en önemli hususu bu çiplerin insandaki hangi bilgilere erişebileceği, hangi bilgileri alabileceği, insan vücuduna etkisi ve çiplerde yazılımın değiştirilmesinin insanın iznine tabi olup olmayacağı veya zorunlu bir hale sokularak insanın görmediğini onaylaması haline dönüşüp dönüşmeyeceği gibi durumlarda hukuki sınırlamaların ne olması gerektiği problemleri oluşacaktır. Zira her ülkenin aynı etik kuralları belirleyerek hukuki sınırlar oluşturması gerekmektedir. Fakat bu etik kuralların ya da hukuki sınırlamaların islami emirlerle çelişmemesi gerekmektedir.

Yapay zekanın transhümanistler tarafından istismar edilmesiyle ortaya çıkan (genom projeleri, ölümsüzlük, klonlama) durumlar kişiliğin asli unsuru olan insanın fıtratına karşı yapılan tahribatları ortaya koymaktadır. Yapay zekanın transhümanistlerce istismar edilmesiyle kişilik tartışmalarında çok farklı boyutlara gelinerek yapay zekadan ziyade makine-insan karışımı varlıkların kişilikleri tartışılarak hukuki problemler ortaya çıkmakta ve hukuki kaosa zemin hazırlamaktadır. Hukuki kaosun önüne geçilebilmesi için insanın fıtratına yapılan bu tahribatlar önlenerek insanın özgün yaratılışına müdahale edilmemelidir. Aksi halde gerçek kişilik kaosa sürüklenerek insan neslinin ifsadına yol açılacaktır.

2.3.4. Yapay Zekâlı Robot ile Evliliğin İslam Hukuku Açısından İncelenmesi

İnsan fıtratına yapılan en önemli müdahalelerden biri evlilik müessesinin tahribata uğratılarak, yapay zekâlı robot ile evliliğin gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Zira yapay zekâ sistemlerinin giderek otonomlaşması ve hümanoid robotların üretilmesiyle robotlarla evlilik meselesi gündemde sık sık yerini almaya başlamıştır. İslam hukukunda ya da pozitif hukukta kişiler denildiği zaman gerçek kişiler ile tüzel kişiler söz konusudur. Fakat burada bahsedeceğimiz gerçek kişilerin evliliğidir. Gerçek kişilerin evliliğinde söz konusu olan ana unsur ehliyet ve velayettir.

Bu açıdan yapay zekânın evliliğine bakıldığında gerçek anlamda bir beden ile sunulan yapay zekânın insanın sadece bir yönüne hizmet edilme amacıyla yapılmış olması ya da birçok yönüne hizmet etme amacıyla yapılmış olması, hatta uç noktada ölmüş bir kadın veya erkeğin fotoğraflarından yola çıkılarak onun algoritmalarının oluşturularak bitmiş bir evliliğin de söz konusu olacağı düşünülerek ehliyet ve velayet

açısından hukuki statü verilen Sofianın aslında insanlık fıtratını ortadan kaldırıcı büyük bir kaosun başlangıcının işaretleridir.

Hukuki açıdan evliliğe baktığımızda insanların yapay zekâ evliliği ile yalnızlaştırılması ve aile hayatının tehdit edilmesi söz konusudur.

2.3.4.1. Evlenme

İnsan medeni bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu sebeple topluluk halinde yaşamayı tercih etmektedir. Toplumun ise en eski birimi ailedir. Hukuksal açıdan aile, evlilik, nesep veya hısımlık vasıtasıyla birbirine bağlanmış kişilerin bir arada oluşturduğu grup şeklinde ifade edilmektedir. Aynı zamanda Kur‟an‟da evlilik ile ilgili birçok Ayet, ve ilgili birçok hadis mevcuttur. Bu da İslam Hukukunun aileye ne denli önem verdiğini göstermektedir. [255] Türk Medeni Kanunu‟nda da aile kavramı ile ilgili tanım bulunmamaktadır. Fakat evlilik akdinin kuruluşu, işleyişi ve bitişi TMK da ayrıntılı bir şekilde ifade edilmektedir.[256] Evlenmek insan fıtratında bulunan bir eylemdir. Kur‟an‟da evlenme, huzur, sevgi, merhamet ile anılmaktadır. Evlenme akdi, birbirleriyle evlenmeleri hususunda bir mani olmayan kadın ve erkeğin hayatlarını birleştirerek ortak bir hayata adım atmak, karşılıklı görev ve hak kavramlarını ortaya çıkaran akittir.[257]

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle beraber hümanoid[258] robotlarda hayatımıza dâhil olmaya başlamıştır. Üretilen bu insansı robotlar evlilik kurumunun, ailenin ve neslin devamı açısından büyük tehdit unsuru olarak kabul edilmektedir. Çünkü gerek erkekler gerekse kadınlar cinsel açıdan ya da duygusal açıdan doyuma ulaşmaları noktasında birbirlerini tamamlayamadıklarından hümanoidler (insansı robotlar) ilgi çekici gelmektedir. Sorunlu evlilikler, yalnızlık, itaat edilme isteği de en etken durumlar arasındadır.[259] Evlilik, aile kurumu ve neslin devamı için tehdit oluşturan bu eğilimler için devletin, dini kurumların aile destekleyici politikalar

[255] Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara, 1974, s. 5, 6, 7; M. Argun Köteli, *Evliliğin Hukukî Niteliği ve Evlilik Dışı Beraberlikler*, Kazancı Kitap, İstanbul, 1991, s. 13-18; el-Bakara, 187, 226, 232, 234, en-Nisâ, 2-4, 20-24, 34, 129

[256] TMK, Madde 134-144, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf (29.07. 2021).

[257] Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 29.

[258] İnsan olmayanların insan görünümüne sahip olması olarak ifade edilmektedir.

[259] https://www.usmed.org.tr/robotlarla-evlilik-yasallasacak/ (17.08.2021).

geliştirilmesi elzemdir.[260] Ayrıca Hümanoidlerle yapılacak olan evlilik hukuksal açıdan da mümkün değildir.

2.3.4.2. Akdin Bağlayıcılığı

Akitlerin hukuki sonuçlarının oluşabilmesi için tarafların eda ehliyetine yani hukuki işlem ehliyetine sahip olmaları gerekmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi eda ehliyeti insanın lehindeki ve aleyhindeki meşru hakları kullanabilme özgürlüğüdür. Temyiz kudreti de bu bağlamda değerlendirilip, kişinin doğru ve yanlışı ayırt edebilme akıl ve idrak etme kapasitesi olarak tanımlanabilmektedir. İnsanın ruh ve bedeni geliştikçe sosyal alanda tecrübe edinip bilgi kazandıkça, temyiz kabiliyeti de gelişmektedir. Yapay zekâya sahip hümanoid robotun ehliyet ve iradesi bulunmadığından yapacağı akdin geçerliliği mümkün değildir. [261]

2.3.5. İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Neslin Devamı Açısından Üreme Problemi

İslam dini, neslin korunmasına büyük önem vererek ve nesebin sağlıklı bir şekilde belirlenebilmesi için dinin korunmasını hedeflediği esaslar arasında zikretmektedir. Hümanoidlerle yapılacak olan evlilik, yumurta ve sperm bankaları karı ve kocaya ait olmayan yumurta ve spermlerin kullanılması, yapay rahimler, yapay zekâlı hümanoid robotlara takılacak olan sentetik rahimler ve süt bankaları nesebin karışmasına ve evliliklerin sona ermesine zemin hazırlamaktadır.

Aynı zamanda İslâm, toplumsal düzenin bozulmadan ilerleyebilmesi için evliliğin önemini vurgulamış ve aile kurumun toplumun olmazsa olmaz direği olarak vurgulamaktadırlar. Bundan dolayı Allah nesebin muhafazası için nikâh akdini şart koşarken, nesebi bozacak tüm olanakları haram kılmıştır. İslam hukukçuları nesep kelimesini dar anlamda "sahih nikâh içerisinde doğan çocuk ile ana-babası arasındaki kan ve soy bağı" olarak tanımlamaktadırlar. [262]

---

[260] Ebulfez Süleymanlı, https://www. cybermagonline. com/ insan – robot – evliligi – mumkun - mu (17.08.2021).

[261] Bkz. Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, 1985, s. 15-16; Zekiyüd‟din Şa‟ban, *el-Ahkamü'ş-Şer'iyye li'l-Ahvali'ş-Şahsiyye,* Beyrut 1978, s.86-7.

[262] İbrahim Yılmaz, "İslâm Aile Hukukunda Nesebin (Soybağının) Reddi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 1, 2014, s. 32; Ayşe Sağlam, https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID =34444 (15.07.21); İbrahim Kafi Dönmez, *"Neseb", DİA,* TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C. 32, ss. 573-575.

2.3.5.1. Modern Hukuka Göre Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntem ve Kuralları

TMK"nın 4721 sayılı 282. Maddesinde anne ile çocuğu arasındaki soy bağının doğum ile vuku bulacağı belirtilmektedir. Ancak üremeye yardımcı tedavi yöntemleri kullanılarak anneye ait olmayan yumurta ve döllenmiş embriyodan gelişen çocuğun soy bağı ile ilgili hüküm bulunmamaktadır.[263] 5237 sayılı Ceza Kanunu"nun 231.maddesinde ise soy bağının değiştirilmesi gibi durumları suç olarak tanımlamaktadır.[264]

Türk Ceza Kanunu"nda üremeye yardımcı tedavi merkezlerinde karı ve kocaya ait olmayan sperm ve yumurtalardan üretilen embriyonun elde edilmesini suç sayan ya da cezai yaptırıma bağlayan bir kanun bulunmamaktadır. Bu eylemler Türk İslam kültürü ve aile yapısını bozacak nitelikte olması ve nesep ve soy bağı karışıklığının önünü açmasından ötürü cezai yaptırımların devreye girmesi gerekmektedir.[265]

Sağlık Bakanlığınca 30.03.14 tarihinde 29135 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri hakkındaki yönetmeliğin amacı; çocuk sahibi olamayan evli çiftlerin, üreme yardımı metotları ile çocuk sahibi olabilmeleri için yapılacak uygulamaları, çalışmanın yapıldığı yerler, usul, esas ve etiksel değerleri içermektedir. Yönetmeliğin 19. Maddesinin 2.fırkasında başvuran kişilerin evli olması şartı bulunmaktadır.[266] Yönetmeliğin Ekleri kısmında bulunan EK-17 3.Tespit kısmında; evli çiftlerden alınan yumurta ve sperm ile elde edilen embriyonun hiçbir şekilde başka amaçlı kullanılmasını yasaklamaktadır. 4.Tespit kısmında ise eşlere sadece kendilerine ait olan yumurta ve spermler kullanılabilir. Başkalarına ait olan yumurta ve sperm uygulaması yasaklanmıştır.[267]

---

[263] Hülya Deniz Yıldırım "Üremeye Yardımcı Tedavide Üçüncü Kişiden Üreme Hücresi Alınması, Yaklaşımlar ve Hukuksal Sorunlar", *Adli Tıp Dergisi*, C. 31, S. 3, 2017, s. 143.

[264] Türk Ceza Kanunu, Aile Düzenine Karşı Suçlar, Sekizinci Bölüm, s.9021. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237-20140302.pdf (15.07.21)

[265] Yıldırım, "Üremeye Yardımcı Tedavide Üçüncü Kişiden Üreme Hücresi Alınması, Yaklaşımlar ve Hukuksal Sorunlar", 2017: 143.

[266] https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=20085&mevzuatTur=KurumVeKurulus Yonetmeligi&mevzuatTertip=5(16.07.21); https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100306-10.ht (16.07.21)

[267] YönetmeliğinEkleri:https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20085&MevzuatTur=7& MevzuatTertip=5 (16.07.21).

Özet olarak bu yönetmelikte, tedavi görecek çiftlerin evli olması, eşler dışında başka kişilerin yumurta ve spermleri ile döllenmenin yasak oluşu, yani evli çiftlerin başka kişilere ait olan sperm ve yumurta ile bebek sahibi olamayacakları, taşıyıcı anneliğin yasaklandığı ve evli çiftlerden aldıkları yumurta ve sperm ile elde ettikleri embriyoyu onların bebek sahibi olmaları dışında herhangi bir amaçla kullanılamayacağı belirtilmektedir.

2.3.5.2. Üremeye Yardımcı Tedavi Yöntem ve Kurallarının Fıkhi Açıdan İncelenmesi

İslam'da neslin devamının sahih nikâh akdiyle kurulmuş evlilik içinde ve doğal üreme yoluyla olması esastır. Bu esasa dayanarak Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî akademisi, tüp bebek ile ilgili 11-16 Ekim 1986 tarihinde gerçekleştirdiği ikinci dönem toplantısında Tüp Bebek adlı 3 numaralı bir karar yayımlamıştır. Bu kararın ilk beş maddesinde yabancı bir erkeğin sperminin veya kadının yumurtasının tüp bebek tedavisinde donör olarak kullanılması, sperm ve yumurtanın yabancı bir kadının rahminde döllendirilmesi ve ilk eşin yumurtasının ikinci eşin rahminde döllendirilmesi gibi uygulamalar kişi mahremiyetini zedelediği ve neslin karışması ihtimalini barındırdığı için haram hükmü verilmiştir. [268]

Akademi'nin yayımladığı karara ve Mecelle'de yer alan tartışmalara da bakıldığında Akademi'nin tüp bebek tedavisinde sadece tek bir yönteme izin verdiği görülmektedir. O yöntem ise kocanın sperminin alınıp karısının yumurtası ile dışarıda döllendirildikten sonra karısının rahmine uygun bir bölgeye bırakılması ve iç döllenmenin sağlanması işlemidir.[269] Bu yöntemin sembolü, 1978'de in vitra döllenme ile dünyaya gelen Louise Brown idi. Bu ilk tüp bebek, üremenin cinselliğe bağlı bir eylem olduğunu ortadan kaldırmış, çocuk sahibi olmak için karşı cinsle birlikte olmanın gerekli olmadığı izlenimini vermiştir.[270] Bu durum üremeyi cinsellikten bağımsız hale getiren bir gelişmeye yol açtı. Tüp bebek tedavisinin asıl amacı var olan bir hatayı düzeltmeye yönelikti. Fakat amacından saparak taşıyıcı annelik, sperm bankaları,

---

[268] Haz. Ahmed Abdulalîm Ebu Uleyv*, Karârâtu ve Tavsiyyâtu Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî,* Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed- Düvelî, Birleşik Arap Emirlikleri, 2011, s. 88-90, 112-113; en-Nahl 16/72, er-Ra'd 13/38.

[269] *Mecelletü Mecma'i'l-Fıḳhi'l-İslâmî,* Cidde, 1987, S. 3 s. 423-516; *Karârâtu ve Tavsiyâtu Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî,* 2011: 112-113.

[270] Cihan Çetin ve M. Turan Çetin, "Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, C. 23, S. 2, 2014, s. 152.

yumurta bankaları donmuş yumurta hücrelerinin daha sonra kullanılması (kişinin ölümünden sonra dondurulan sperm ya da yumurtasından imal edilen bebekler), çocukların karakteri ve cinsiyetini belirlemek, farklı kişilerden embriyo üretmek gibi insanın fıtratına aykırı sorunlara yol açmaktadır.

Kadın ve erkeklerde bireysel olarak çocuk sahibi olabilme bakımından fark bulunmaktaydı. Bebek anne vücudu dışında büyütülemediği için erkekler kadın vücudu olmadan çocuk sahibi olamamaktaydılar. Aslına bakılırsa dışarıdan yapılan döllenme sadece kadınların tek başına çocuk sahibi olmasını sağlıyordu. Fakat günümüzde oluşturulan yapay rahim henüz çok erken doğan bebekler için kullanılmakta olup ilerleyen zamanlarda hamilelik yerine yapay rahimler kullanılacaktır.[271] Bunun bir getirisi olarak artık erkeklerde kadınlardan bağımsız bir şekilde çocuk sahibi olabileceklerdir. Hümanoidlere takılan sentetik rahim ile evlendiği kişiden aldığı spermi yapay rahimde dölleyerek dünyaya çocuk getirmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Üstelik bebeğin doğumundan bakımına her şeyi kendisi yaparak insanın neslinin ve kadın fıtratının bozulmasına yönelik ciddi tehdit oluşturmaktadır.

2.3.5.3. Fıkhi Açıdan Süt Bankaları ve Yapay Besinlerle Fıtrata Müdahale

Üreme probleminin yanında anne sütünün emzirme eyleminde koparılarak metalaştırılmasıda fıtrata karşı yapılan tahribatı ortaya koymaktadır.[272] Bu süreçte anne sütünün adı yavaş yavaş değişerek yerini "insan sütü" (human milk)'ne bırakmaktadır. Anne sütünün emzirme eyleminden ayrıştırılıp, süt bankalarında ürün gibi satılıp metalaştırma sürecinde eşcinseller önemli rol oynamaktadır. Bu da nesep bağının zayıflatılarak dinin zaruriyetten saydığı nesil ve nesle bağlı olarak korunması gereken hukuki hak ve sonuçların tamamen ortadan kaldırılmasına zemin hazırlamıştır.

Klasik İslami kaynaklarda anne sütü ile ilgili konular daha çok "Kitabu'r-Rada' " başlığı altında ele alınmaktadır. Kur'an "… Sizi emziren sütanneleriniz ve sütkız kardeşleriniz size haram kılındı"[273] ifadesiyle sütanne ve emzirmeden dolayı oluşan süt akrabalığından ve bunun sonucu ortaya çıkan evlilik engelinden bahsedilmiştir. Bir çocuğu emziren kadın ve onun belirli akrabalarıyla emzirdiği çocuk arasında akrabalık

---

[271] https://www.sophosakÂdemi.org/2050-yilinda-aile-yapay-rahim-robot-bakicilar-ve-tercihen-bekar-babalarda-artis/ (20.07.2021).

[272] Nazan Çakırer Çalbayram, "Anne Sütü Bankaları*", Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi*, C. 2, S. 2, 2017, s. 520,521.

[273] en-Nisa 4/23.

oluşmaktadır ve bunun hukuka intikali İslam'a özgü bir durumdur. Oluşan bu hukuki sonuçlar diğer hukuk ve din sistemlerinde tanınmamaktadır.

Buna istinaden sayısız anneden alınan ve birbirine karıştırılan sütlerin kullanılmasıyla, karışımda sütü mevcut bulunan her anne ile yukarıdaki şartlar gereği sütü içen tüm çocuklar arasında akrabalık ilişkisi kurulacağı ifade edilmektedir.[274] İslam Fıkıh Akademisi de aynı düşünceleri belirterek şu ifadeleri kullanmıştır. "Nesep bağı sebebiyle söz konusu olan yasakların süt emme yoluyla aynen geçerli olacağında Müslümanlar görüş birliği içerisindedir. Dinin genel ve nihai amaçlarından birisi de nesebin korunmasıdır. Süt bankaları bu nokta da karışıklık meydana getirmekte ve kuşku doğurmaktadır. Kaldı ki İslam dünyasında ihtiyaçların doğal yollardan karşılanması potansiyeli mevcut olduğundan böyle kurumlara da ihtiyaç yoktur. Bu gerekçelere istinaden Akademi:

a. İslam dünyasında anne sütü bankalarının kurulmasının engellenmesi
b. Bu bankalarda biriken karma sütlerin de haram hükmü doğuracağını karar altına almıştır."[275]

Yapay zekâ gelişmeleriyle daha çok kadının gerek kişi olarak, gerek varlığıyla, gerek fiziki unsuruyla, gerekse toplumsal alanlarda yerine getirdiği fonksiyonların birer deney unsuru olarak sürekli kadının fıtratını değiştirmeye yönelik deneyler yapılmaktadır. Asıl tehlike burada kadının varlığının ve toplumsal yönünün bir tehditle karşı karşıya olmasıdır. Yapay rahim, taşıyıcı annelik gibi süreçler tamamen doğal bir sürecin ticari alana kaymasına, insanın bireyselleşmesi ardından insan neslinin tükenmesine yerine yapay zekâlı robotlar ve cyborg nesline kapı aralamaktadır. Tüm bunları engellemek amacıyla yapay zekânın insan kontrolünden çıkmaması ve insanların istismar etmesine olanak tanınmamalıdır. Zira istismar edildiğinde yapay zekâ insan için insanın biyolojisi ve geleceği için tehdit unsuru olmaktadır.

---

[274] Noraida Ramli, Nor Roshidah Ibrahim ve Van Rostenberghe Hans, "Human milk banks-The benefits and issues in an İslamic setting", Eastern *Journal of Medicine*, C. 15, S, 4, 2010, s. 163,168.

[275] İslam Konferansı Teşkilatı İslam Fıkıh AkÂdemisi, Kararlar ve Tavsiyeler, İslam Konferansı Teşkilatı İslam Fıkıh Akademisi Meclisinin İkinci Dönem Toplantısı, 1985, Karar Sayısı, 6, http://www.ciftehan.com/GerekliBilgiler/Din/Fikih/Cesitli%20Meseleler/Fikih%20AkÂdemisi%20Kararlari.htm (22.07.2021).

2.4. Akıl

Akıl, Arapça bir kelime olup çoğulu „ukûl‟ olarak kullanılmaktadır. Sözlükte, *menetmek, engellemek, alıkoymak, bağlamak, yasaklamak, tutmak, engel olmak, hapsetmek, sığınmak, korumak, anlamak, idrak, zekâ, düşünme, anlama, kavrama gücü, izan, tefekkür, mülahaza, fikir yürütme, hafıza kuvveti, istemek,*[276] *gibi anlamlara geldiği gibi, iyi ve kötüyü ayırt etme yeteneğidir.*[277] Aynı zamanda akıl kelimesi terim olarak varlığın gerçek boyutunu kavrayan, maddi bir varlık olmayan fakat maddeyi etkileyen bir cevher olarak tanımlanabilmektedir.[278]

Cevher olan akıl, duyu organları vasıtası ile edindiği bilgileri süzgecinden geçirerek, doğru ile yanlışı birbirinden ayırabilen, kavramlar oluşturup ardından kavramlar arasında bağlantı kurup çıkarım, kıyas yapabilme gibi birçok yeteneğe sahiptir. Asıl mühim olan ise bunların güzel, çirkin, helal veya haram olmalarını belirleyen Allah'tır.[279]

Aynı zamanda akıl, beynin aktif özelliği olmasının yanı sıra, Allah'ın koyduğu kanunları tek başına algılayamamakta vahyin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Vahyin verdiği bilgileri akıl süzgecinden geçirir ve onaylar. Sonuç olarak akıl ve vahiy birbirlerini tamamlayan hak olana götüren iki unsur olarak kabul edilmektedir.[280] Şeri hükümleri insanların yararına dayandıran ve dini birtakım sorunların sonuca ulamasında akıl unsuruna oldukça önem veren Ebu Hanife'nin bu denli akla önem vermesi Mâtürîdî'nin de bu alana kaymasında önemli rol oynamıştır. Akıl, gözüken evreni ve

---

[276] el-İsfehânî, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. El-Fadl b. Muhammed (ö.1109), *el-Müfredat Elfazi'l-Kur'an*, çev. Yusuf Türker, İstanbul, 2007, s. 1032; Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, https://sozluk.gov.tr/ (17.10.2021).

[277] Sipahi, "İstihsânın Gerçek Mahiyeti-I -Kitap Kapsamında Akılla Birlikte-", 2020: 30.

[278] el-Cürcânî, Alî İbn Muhammed (ö. 816/1413), *Kitabu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1988, s. 151-152.

[279] Ömer Nesefi, *İslam İnancının Temelleri Akaid*, haz; M. Seyyid Ahsen, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1995, s. 48; Platon, *Diyaloglar*, 43-45; Cürcani, *Kitabu't-ta'rifât*, 1988: 151-152; el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (ö. 333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, İSAM Yayınları, Ankara, 2002, s.26-27, 36; el-Üsmendî**,** Ebü'l-Feth Alâüddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hüseyn (ö. 552/1157 [?]), *Bezlü'n- Nazar fi'l-Usûl*, Mektebe Dâru't-Turâs, Kahire, 1992, s. 224; E. B Condıllac, *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine*, Çev. Miraç Katıcıoğlu, İstanbul, 1992 s.18-19; el-Mülk 67/10, el-Ahkaf 46/26.

[280] el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), *el-Fusûl fi'l-Usûl, Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye*, Kuveyt, 1994, C. 2, s. 203-238; el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 2002: 225-231; Çağlayan, "Bilgi Kaynağı Olarak Akıl", 2011: 244- 246; Harun Çağlayan, "Bilgi Kaynağı Olarak Akıl", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2011, s. 241; el-Cürcânî, *Kitabu't-Ta'rifât*, 1988: 151-152; el-İsfehânî, *el-Müfredat Elfazi'l Kur'an*, 2007: 1032-1033; Süleyman Hayri Bolay, *"Akıl", DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, C. II, ss. 238-242; Mehmet Tözluyurt, *Misak, Takdir ve Vahiy Bağlamında Allah İnsan İlişkisi*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2018, 223.

metafizik olayları ancak duyu organları ile edindiği bilgiler üzerinde fikir yürütmek kaydıyla algılayabilmektedir. Bu algılama sürecinde evrene ve metafizik olaylara bir kıymet addetmesi onu yaratılan diğer canlılardan ayırarak insanın üstünlüğü sıfatına ulaştırmaktadır. [281]

Akıl iki hususta değerlendirilmektedir. Birinci husus doğuştan mevcut olan akıl, ikinci husus ise sonradan yaşayarak, tecrübelerle ve öğretilerle kazanılan akıldır. Doğuştan mevcut olan akıl garîzî, sonradan kazanılan akıl ise tecrübi olarak isimlendirilmiştir. Doğuştan akıl ile peygamberin elçiliğinin doğruluğu tespit edilir. Bu sebeple Allah, kendisinden ve peygamberin varlığına tereddüt edenleri akla yönlendirmiştir.[282] Allah'ın imtihan edip, sorumluluk yükleyeceği, sorumlu tutacağı kullarının tabiatına koyduğu garizi akıldır ve teklif garîzi akıl sahiplerine yapılmıştır. Çünkü Allah'ın talebini anlaması için doğuştan akıla ihtiyaç duyulmaktadır. Ve garîzî akıl insanda eksiksiz bir şekilde var olduğunda akıllı insan olarak nitelenmekte ve tecrübî aklın oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Mesmu (tecrübi) akıl ise garîzî aklın yaşadıklarıdır ve bir sınırı bulunmamaktadır. Ne kadar çok kullanılırsa o kadar çok çoğalmaktadır. [283]

Akıl, zekâ, ruh, beyin, kalp, vicdan ve duyuların olaya müdahalesiyle işlevsellik kazanmaktadır. Bu sebeple akıl, hem maddi organlarla hem soyut kavramlarla bütüncül bir faaliyet sergilemektedir. İmam Ebû Hanife ve Pezdevî gibi kimi İslam âlimine göre aklın yeri beyindir. Hekimlerde aynı görüşte olmakla birlikte aklın, beynin bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmektedirler. Doktor Kalinos'a göre idrak ve anlama olguları beyinde gerçekleşir. Bu olgular akıl fonksiyonu olduğundan dolayı otomatik olarak aklın beyinde olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kelamcılar ise aklın yerinin kalp ayrıca onlara göre akıl kalbin bir fonksiyonu olduğunu iddia etmişlerdir.[284]

---

[281] İsmail Şık, vd., *Kelâm 1 Kelâm Tarihi/Kelâm Okulları,* Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 198-199; Sönmez Kutlu, "Mâtürîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, 2009, s. 9-10; Mâtürîdî, *Kitâbü't Tevhîd,* 2002: 14, 216-217; Çağlayan, "Bilgi Kaynağı Olarak Akıl", 2011: 260-261.

[282] Asım Cüneyd Köksal, "Hanefi Fıkıh Düşüncesinde Akıl Kavramı ve Dört Mertebeli Akıl Anlayışı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergis*i", S. 40, 2011, s. 7.

[283] el-Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Basrî (450/1058). *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, 1995: 13, 25-30.

[284] el-Pezdevî Ebü'l-Yüsr Muhammed (ö. 493/1100), *Usûlü'd-Dîn*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1963, s. 206; Sipahi, "İstihsânın Gerçek Mahiyeti-I -Kitap Kapsamında Akılla Birlikte-", 2020: 30; Mehmet Baktır, *İslam Düşüncesinde Akıl*, Turkuaz Hızlı Matbaa, Sivas, 2013, s. 69; Bu konuda Kelamcılar görüşlerini desteklemek için delil olarak ileri sürdükleri ayetler: el-Mâide 5/41; en-

Kalp ile akıl ayrı ayrı unsurlar değillerdir. Kalp kavramı ile düşünmek, akıl yürütmek ve anlamak amaçlanmaktadır. Bu sebeple insanın merkezinin kalp olması, aklın devre dışı bırakılması anlamına gelmez. Çünkü kalp sadece duyuların kaynağı değil, duygu ve aklın birlikte hüküm verdiği insani değerlerin merkezidir. Aklın mahiyeti ve işleyişi hakkında bu denli görüşlerin olmasının nedeni, aklın somut bir varlık olmayıp soyut bir varlık olmasından kaynaklıdır. [285]

Sonuç olarak insan, en güzel kıvamda ve mükerrem olarak yaratılmış, akıl, irade, fıtrat, ruh ile yükseltilmiş varlıktır. İnsana lütfedilen bu nitelikler onu iyi kötü arasında seçim yapabilecek ve teklife muhatap olacak mertebeye yükseltmiştir. Akıl, sadece insana verilen bir özellik olup kişiliğinin oluşmasında, etkili olan en önemli unsurdur. Onun diğer varlıklara karşı üstünlüğü sağlayan akıl insanın şahsiyetini değiştiren en büyük güçtür. Akıl sahibi olmayan kimse için sorumluluk ve hesap bulunmamaktadır. Zira akıl ehliyetle bağlantılıdır ve ehliyetin temeli aklın olgunlaşması ve temyiz kudretinin varlığıdır. İnsan önce vücub ehliyeti, sonra eda ve son olarak buluğa ermesiyle adım adım akli olgunluk aşamasına ulaşmaktadır. Bu aşamadan sonra artık insan tüm ser‟i emir ve yasaklara ehil olmakta ve yapıp yapmadıklarından sorumlu tutularak tercihlerine hukuki sonuç yüklenecektir.[286]

Bunun yanı sıra yapay zekâ mükellef olan insanlar gibi Şari tarafından yöneltilen hitabı anlayabilecek ve Şariin istediği fiili yerine getirebilecek güçte değildir. Çünkü anlama ve idrak akıl ile gerçekleşmektedir. Zira akıl soyut bir kavramdır ve yalnızca insanlara özel olarak verilmiştir. Bu sebeple İnsan sinir sisteminin kopyalanması neticesinde kendi varlığının farkına varan yapay zekâ tasarımlarının oluşturulma ihtimali söz konusu olsa da yapay zekânın bilinç sahibi olması ve insanın akıl seviyesine ulaşması imkansız gözükmektedir. Zira yapay zekâ insanlar tarafından üretilen, algoritmalardan oluşan, yazılımcının kodlamasıyla faliyete geçen sistemlerdir.

Nahl 16/106; el-A‟râf 7/179; el-Kâf 50/37; el-Hac 22/46. Ayrıca konu ile ilgili bkz. el-Mâverdî, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, 1995: 25-30

[285] Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2001, s. 266; el-Mâverdî, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, 1995: 25-30.

[286] el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l Kur'âni'l-Azîm ve's Seb'i'l-Mesânî*, 1997: 171.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAPAY ZEKÂ'NIN İSLAM CEZA HUKUKU AÇISINDAN İNCELENMESİ

İnsanın kişiliğinin oluşumunun temel kaynağı olan akıl, cezai sorumluluğun da en önemli faktörüdür. Zira akıl sahibi olmayan kişi ve varlıklar için sorumluluk ve cezai ehliyet oluşmamakta, insan, akıl ve bedene ait özelliklerinin gücü ölçüsünde cezaya muhatap olmaktadır.

Teknolojinin hayatımıza hâkim olmaya başlamasıyla birlikte suç unsurlarında değişiklikler oluşmaya başlamakta ve 2022'den sonraki süreçte her bireyin kendisine ait yapay zekâlı robotunun olabileceği ön görülmektedir.[287] Yapay zekâ sistemine bağlı robot, araç vb.. kendi kendine otonom olarak ya da sahibinin gözetiminde hareket edebilmektedir. Yüklenen program ve yazılımlar aracılığıyla sahibinin gözetiminde hareket etseler bile zamanla var olan verilerden yola çıkarak derin öğrenme metodu ile öğrenip, SYZ seviyesine ulaşarak kendi kendine davranış geliştirebilmektedir.[288] Dolayısıyla ister otonom ister sahibinin gözetiminde hareket etsin iki durumda da zarara sebebiyet verebilmekte ve verdiği zararlara ilişkin cezai sorumluluğa muhatap olup olamayacağı ya da sahibinin, kullanıcının, üreticinin ve programcının kusur ve kusursuz sorumluluk bağlamında hangisine göre değerlendirilmesi gerektiğini inceleyeceğiz.

1. YAPAY ZEKÂNIN ÇAĞDAŞ KANUNLARDAKİ DURUMU

Yapay zekâ sorunu yalnızca fıkhın uygulandığı Arabistan bölgesinde değil, çağdaş hukukun hâkim olduğu bölgelerde de incelenmesi gereken sosyal, hukuki, ahlaki, cezai bir sorundur. Zira henüz hiçbir hukuk sisteminde yapay zekâ ile ilgili madde olmamasının yanı sıra yapay zekâ sistemlerinin yurt dışından ithal edilmesi ve programlarının yurt dışında yüklenmesi dolayısıyla herhangi bir yerde işlediği zararda neye göre, hangi statüye göre hüküm verileceği, zararların nasıl karşılanması gerektiği, dünya hukukunda hangi statüde yargılanması gerektiği gibi sorunlar yapay zekânın çağdaş kanunlardaki durumunu incelememize sebep olmuştur.

---

[287] Yüksel, "Robot Hukuku", 2017: 85-112; Batuhan Başkurt, "Keskin Kılıç: Yapay Zekâ", *Ankara Teknoloji Geliştirme Bölgesi Kurucu ve İşletici A. Ş.* S. 13, s. 7.

[288] Cannur Ercan, "Robotların Fiillerinden Doğan Hukukî Sorumluluk, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hallerinde Çözüm Önerileri", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 40, 2019, s. 35.

Fakat yapay zekâ ile ilgili alınan beşeri kararların İslami emirlerle çelişmemesi gerekmektedir. Konuyu İslam hukukuna göre detaylandırmadan önce daha iyi anlaşılması için meselenin çağdaş dünya kanunlarındaki durumunu da incelememiz gerekmektedir. Zira bu mesele salt hukuk açısından meselenin değerlendirme biçimini ortaya koyacaktır. Bu sebeple meseleyi burada öncelikle ahlaki (etik) açıdan inceleyip, sonra meselenin İslam hukuku açısından değerlendirdiğimiz kısma geçiş yapılacaktır.

1.1. Yapay Zekânın Etik Sorunu

Teknolojinin hızla ilerlemesiyle beraber yapay zekânın gelişimi SYZ seviyesine ulaşarak insan zekâsını geçebilecek potansiyele erişmiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak yapay zekânın hayatımızın her alanına etki etmesiyle yapay zekâlı varlıkların kritik karar aşamasında neye göre tercih edeceği, ahlaki özelliklerin yüklenip yüklenemeyeceği gibi yapay zekânın etik boyutu tartışılmaktadır.[289] Tanımlamak gerekirse etik, *"insan davranışlarına ilişkin eylemlerin doğru-yanlış, iyi-kötü olmasına dair değerlerle uğraşmasının yanında bireyin hayatını şekillendiren somut bir ahlaki hayatı ele alıp tartışan değerlerle, bu olguya yönelen ve eylemin teorik yapısı üzerinde duran bir disiplindir."*[290]

Yapay zekâ sistemlerinin kullanımının artmasıyla beraber verdiği zararlar da artmaya başlamaktadır. Zararlardan bahsedecek olursak yapay zekâ sistemleri kullanımına bağlı olarak insanların görüntülerini, seslerini belleklerine alıp kaydedebilmelerine bulut vb. veri tabanlarına aktarabilmelerine, hackerlar tarafından, yapay zekânın bulunduğu evdeki insanların zarara uğratılabileceği vb. sorunlar büyük tehlike oluşturmaktadır. Birçok suç gibi bilişim suçlarının da yapay zekâ tarafından veya aracılığıyla işlenmesi, kişilik haklarının ihlal edilmesi mümkündür. Önemli tedbirler alınarak bu bilgilerin muhafaza edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda insanın vücut bütünlüğü, yaşamı, özel hayatı, onuru, haysiyeti, kişisel verileri gibi özelliklerine, mal varlığına zarar vermesi muhtemel sonuçlardandır. Bunların getirisi olarak

---

[289] Caşın vd., "Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu," 2021: 21; Ayrıca bkz. Ercan, "Robotların Fiillerinden Doğan Hukukî Sorumluluk, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hallerinde Çözüm Önerileri" 2019, s. 27-35.

[290] Gizem Öztürk Dilek, "Yapay Zekânın Etik Gerçekliği", *AUSBD*, C. 2, S. 4, 2019, s. 48; M. Ryan Calo, *Robots and Privacy,* Robot Ethics: The Ethical and Social Implications of Robotics, Editörler, Patrick Lin, George Bekey ve Keith Abney, *Cambridge: MIT Press*, 2010, s. 2.

mahremiyet yok olmakta insanlar maddi ve manevi zarar gördüğü için güvenlik ve gizlilik problemleri oluşmaktadır.[291]

Yapay zekânın tamamen otonom olduğu durumlarda, ona insanlara zarar verebilecek emirlerin verilmesi, iyi-kötü, doğru- yanlış kavramlarını ayırt edip edemeyeceğine ilişkin varsayımlar yapay zekâ etiğini oluşturmaktadır.[292] Aynı zamanda yapay zekâ sistemlerinin insanlardan daha zeki olmaları ve kendilerinden daha zeki sistemleri üretebilmeleri durumunda insanları bu sistemlerin gerisinde kalabilir ve dünyaya hâkim olabilirler. Bilim insanlarının bu gerçekleri gözler önüne serip bu ve buna benzer problemlerin çözümü ve makine bedenin ahlaksal statüde tutabilmesi için insan etiğine benzer, etik kuralların temeli olan iyi, kötü, sorumluluk ve irade gibi birçok soyut ahlaki öğretinin de yapay zekâ sistemlerine yüklenmesi gerekmektedir. Edilmediğinde insan ırkı ve diğer canlı varlıklar için büyük tehlike oluşmaktadır. [293]

Philippo Foot bu hususla alakalı şu soruyu sormaktadır; bir tren raylarda gitmektedir. İleride ise bir makas var. Makasın bir yanında dört kişi raylara yatırılarak bağlanmış ve ölüme terk edilmiş. Diğer yanında ise bir kişi aynı şekilde hasmı tarafından yatırılarak bağlanmış o da üzerinden geçecek treni bekliyor. Eğer makası değiştirmezseniz o tren dört kişinin üzerinden geçecek. Yani oradaki insanlarda hangilerinin öleceği, başka bir deyişle kaç insanın öleceği tamamen sizin elinizdedir. Treni durdurma ve o kişileri çözecek vaktiniz yok. Ancak ve ancak makası kontrol edebiliyorsunuz. Bu makası değiştirerek ölü sayısını bire düşürür müydünüz? Yoksa sistemi olduğu gibi bırakır ve dört kişinin ölümüne seyircimi kalırdınız? Biz insanlar kritik karar aşamasında makası değiştirmeyi tercih ederiz. Makası değiştirecek olmamız

---

[291] Akbilek, "Teknolojinin Pandora Kutusu: Robotların Hukukî Kişilikleri ve Hukuki Sorumlulukları", *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2017: 213-239; Ercan, Robotların Fiillerinden Doğan Hukukî Sorumluluk, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hallerinde Çözüm Önerileri, 2019: 27-35; Cemil Güner, "Yapay Zekânın Verdiği Zarardan Doğan Sözleşme Dışı Sorumluluğa Uygulanacak Hukuk", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S.15, 2020, s.235; Bkz, Caşın vd., "Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu," 2021: 15-60; Bkz, Calo, *Robots and Privacy,* 2010: 2.

[292] Robert J. Sawyer, "Robot Ethics", *Article in Science*, C.318, 2007, s.1037; Isaac Asimov, *Ben, Robot*, Çev. Ekin Odabaş, İthaki Yayınları, İstanbul, 2006, s.15.

[293] Çelebi ve İnal, "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", 2019: 661 Tevfik Uyar, "İnsanlaşan Makineler ve Yapay Zekâ- Ya Yapay Ahlâk*", İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları*, S. 75, 2017, s. 18; Michio, *Geleceğin Fiziği*, 2016: 28, 132.

etik bağlamda insanın vermesi gereken bir karar olarak kabul edilmektedir.[294] Yapay zekânın kritik karar aşamasında irade ve karar verme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Profesör Teferson‟un dediği gibi yapay zekâ sistemlerinin idrak, anlama özelliği aktif olmadıkça insan beyni ile aynı seviye kabul edilemez. Aktif olduğunu kabul etsek bile insanın doğal iradesi gibi olmayacaktır.[295]

Yapay zekâya sahip robotların bir suçun faili veya mağduru olabilecekleri ihtimali ilk olarak Isaac Asimov tarafından günümüzden yaklaşık 70 yıl önce ortaya atılmıştır. Öne sürdüğü kurallar:

1- Yapay zekâlı robotun insana zarar vermeyeceği ve verdirmeyeceği.

2- Birinci kurala aykırı olmamak kaydıyla verilen emirlere itaat.

3- Birinci ve ikinci madde ile çelişmediği sürece kendi varlığını koruma.[296]

Asimov bu maddeleri ile yapay zekânın iyi, doğru ve yanlış kavramlarını bilecek şekilde programlandığı takdirde insanlara zarar vermeyeceğini ifade etmektedir. Isaac Asimov gibi düşünen bazı düşünürlerde yapay zekâlı robota yüklenecek olan yazılımlar ile insanlığa zarar vermeyen iyi niyetli yapay zekâ sistemlerinin üretileceği, fakat insan üretimi oldukları için insanın emrinde olacakları düşünülse de istenilen sonucun elde edilemeyeceğini ifade etmektedirler. Örneğin; 1979 yılında Michigan‟da bir dava görülmüş ve bu davada bir robot tarafından öldürülen insan için ailesine tazminat ödeneceği kararı verilmiştir.[297] Yapay zekânın bilinçli bir insanı öldürmesi sonucu sorumlu tutulması etik tartışmaların giderek artmasını sağlamakta ve çözüm olarak ahlaki değerlerin yüklendiği yapay zekâlı makinelerin üretilmesi gerekmektedir.

Bu sefer de doğal etiğe ait iyi, kötü, mutluluk, özgürlük, sorumluluk yapay zekâ sistemlerine entegre edilebilir mi sorusu karşımıza çıkmaktadır. Üç çeşit yaklaşım bulunmaktadır.

---

[294] Uyar, "İnsanlaşan Makineler ve Yapay Zekâ- Ya Yapay Ahlâk*",* 2017: 19; Bernd Heınrıch, "Otonom Araç Sürmekte Olası Cezalandırılabilirlik Riskleri", çev. Yener Ünver, *Hukuk Köprüsü*, S. 16, 2019, s. 23-25.

[295] Alan Turing, *Bilgiişlem Makineleri ve Zekâ- Aklın Gözü*, Edit. Daniel Dennet ve Douglas Hofstadter, çev. Füsun Doruker, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2017, s.65; Ayrıca bkz. s. 72-74.

[296] Pagallo, *The Laws of Robots, Law*, 2013: 23; https://www.brookings.edu/opinions/isaac-asimovs-laws-of-robotics-are-wrong/ (17.08.2021).

[297] Çelebi ve İnal, "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", 2019: 652-661; Pagallo, *The Laws of Robots, Law*, 2013: 23; Michio, *Geleceğin Fiziği*, 2016: 137; Sawyer, Robot Ethics, 2007: 1037.

1. Normatif geleneksel etik kuralların yapay zekâ sistemlerine entegre edilmesi.
2. Kendi kendine doğru ve yanlış olanı bulmasını sağlamak
3. İkisini birleştiren, ilk olarak kurallar ile başlayıp zamanla kuralları kendine göre göre değiştirip kullanabilmelidir.[298]

25 Nisan 2018 tarihinde Avrupa Birliği Komisyonu yapay zekâyı sosyoekonomik yönden incelemiş, 2019-2020 yılında sunduğu bildirilerde güvenilir yapay zekâ için öneriler sunmuştur. Bu öneriler Avrupa Parlementosu tarafından kabul edilmiş ve sunulan bildiriler cezaî sorumluluk açısından değil etik, sorumluluk, mülkiyet hakları gibi hukuki sorumluluk açısından ele alınmıştır. Kabul edilen bildirilerde SYZ güvenilirliği ve etik seviye de işlevine devam edebilmesi için insanın denetiminin önemine işaret edilerek ilkelerin ihlali halinde SYZ"lerin kendi kendilerine öğrenme işlevlerine son verilerek tekrar insan kontrolünde olmaları gerektiğine işaret edilmiştir.[299] Bahsettiğimiz tüm kural, bildiriler etik açısından bir miktar faydalı olabilmekte fakat yapay zekâlı robotların hareketleri bağlamında yetersiz kalmaktadırlar. Bu sebeple 2004 yılında Birinci Uluslararası Roboetik Sempozyumu esnasında Gianmarco Veruggio, roboetik kavramını ortaya atarak robotların yapım ve kullanımına destek sağlamayı amaçlamıştır. Aynı yılda dünya Robot Deklarasyonu robotiklere özel etik kurallarını imzalamıştır.[300] Bahsettiğimiz bu ilke ve bildirilerin amacı SYZ lerin çoğalarak insanlarla bir arada yaşayacak olmaları sebebiyle sağlıklı, barışçıl bir ortamın temellerinin oluşturulmaya çalışılmasıdır.[301]

Buna karşılık bazı kişiler ahlak kavramı ve değerlerin yüklenebilecek kavramları olmadığını, dolayısıyla yapay zekâya entegre edilemeyeceğini ve roboetik kavramının bu hususta gereksiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazı kişiler aksini savunarak ahlaksal kuralları insanlardan daha iyi uygulayabileceklerini ifade etmişlerdir.[302] Bize göre ise,

---

[298] Handan Ağırman, "Etik Sürücüsüz Araç Mümkün müdür?", *III. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi*, ODTÜ, 2018, s. 16.

[299] https://gelecekbilimde.net/avrupa-parlamentosu-yapay-zekâ-icin-ilk-ab-kurallari-dizisine-onculuk-ediyor/ (17.08.2021).

[300] Avrupa Robotbilim Araştırma Ağı olan "The European Robotıcs Research Network" robot etiği ile ilgili gerekli olan prensipleri insan haysiyeti, mahremiyet ve gizlilik, sosyal alana uyum, doğaya karşı saygı, ırkçılık yapmayan, eşitliğe önem veren vb. olarak ifade etmektedir. https://cordis.europa.eu/project/id/289092/reporting (11.02.2021).

[301] Gianmarco Veruggio, *The birth of roboethics*, IEEE International Conference on Robotics and Automation, Workshop on Roboethics, Barcelona, 2005, s. 1-4.

[302] Ersoy, *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk*, s. 146.

yapay zekâ sistemlerinin insana özgü olan bazı özelliklere sahip olamayacaklarını, bu sebeple ahlaki kodların yüklenemeyeceği ve ahlaki açıdan sorumlulukların olmayacağı kanaatindeyiz. Bu sebeple etik açıdan düşünüldüğünde yapay zekâlı robotlar bir suç işlediğinde bu suçtan kendileri değil, programcısı, üreticisi, tasarımcısı ve kullanıcısı sorumlu tutulmalıdır.

Bazı düşünürler etik kavramını akıl veya bilince, bazıları duyumlara, bazıları da her ikisine dayandırmışlardır. Dolayısıyla ahlak statüsünü belirleyen hususların özellikleri tam anlamıyla belirlenememektedir. Etiği akıl ve duyum bağlamında ele aldığımızda akıl, en üstün zekâya bağlı bir güç olarak karşımıza çıkmakla birlikte duyum acı ile ilgili fiziksel bir güç olarak ele alınmaktadır. Hayvanlarda da acı ile ilgili fiziksel bir güç bulunduğundan duyumsal güç kısmına hayvanlar da dâhil edilebilir. Dolayısıyla hayvanlarında etiksel statüye sahip olduklarını unutmamalı hayvanlara yaklaşımımızı etiksel kurallara göre belirlemeliyiz. Bahsettiğimiz bu özelliklerin yapay zekâ sistemlerinde olduğunu, yapay zekâ sistemlerinin insan zekâ ve bilincine ulaştığını veya geçtiğini, yalnızca yaratılış ve özleri gereği birbirlerinden farklı olduğunu, bununla birlikte duyusal özelliklerin de insan seviyesine ulaştığını varsaydığımız zaman yapay zekânın kendisi hukuken kişilik kazanacağı gibi, duyusal özellikleri de insan seviyesine ulaştığında insan ile aynı veya benzer nitelikte etiksel statüye sahip olması beklenmektedir.[303]

Buna karşılık yapay zekâ sistemleri insanın zekâ, bilinç ve duyusal özelliklerini elde etse bile yapay zekânın zekâsı, bilinci, duyumu yazılımsal bilinç ve duyumdan ibarettir ve insanın sahip olduğu yaratılış üstünlüklerine sahip değildir. İnsan ona ne yüklerse veya neyi programlarsa ona göre davranış göstermektedir. Aynı zamanda insan bu sistemlerdeki yazılımları silebilir veya sonlandırabilmektedir. Zira en yüksek zekâ ve bilinç insana ait olduğundan en yüksek etik statünün de sahibi insandır. Daha da ileriye gidecek olursak yapay zekâ hangi seviyede zekâya sahip olursa olsun insanın doğal zekâsı taklit edilmeye çalışılarak üretilmeye çalışılmış bir sistemdir. Bu veriler ışığında yapay zekânın etik bir statüsünün bulunmadığı kabul edilmekle birlikte Kaku'nun da deyimiyle; yapay zekânın insan aklına ulaşabilmesi veya karşılaştığı bir problemi kendi

[303] Ö. Faruk Çelebi, "Yapay Zekâ ve Etik", *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2017, s. 7-8; Ayrıca bkz. Veruggio, *The birth of roboethics*, 2005: 1-4; Çelebi ve İnal, "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", 2019: 652-661.

iradesiyle sonuca ulaştırabilmesi uzun yıllar sürecek çalışmaların sonucu olarak görülmektedir.[304]

Zaman ilerledikçe yapay zekâ çalışmalarında her geçen gün ilerleme kaydedilmektedir. Örneğin; yetmiş yıl öncesine kadar Deep Blue, Sofia gibi yapay zekâ sistemleri mevcut değildi. Bugün ise Sofia"ya kişililik verilmesi yapay zekâ çalışmalarında gelinen boyutu göstermektedir. Fakat ne kadar ilerleme kaydetmiş olursalar olsunlar Kasparovu yenen Deep Blue örneğinde olduğu gibi yapay zekâ sistemleri başarılarından dolayı mutluluk, başarısız olmalarından dolayı hüzün hissetmezler. Yalnızca yüklenen yazılım gereği verilen görevleri yerine getirmektedirler.[305] Bununla birlikte yapay zekâ ve insanın zekâ biçimleri de birbirinden farklıdır. Örneğin; etik bağlamda yapay zekâ adam yaralamanın veya öldürmenin kötü bir eylem olduğunu yüklenen yazılımlar ile bilebilmektedir. Yapay zekâ sistemlerine çalmanın yanlış bir şey olduğu yüklenmemişse, çalmanın kötü bir eylem olduğunu kendi kendine düşünemez. Lakin insan kendi tecrübi vasıflarıyla adam öldürmenin, yaralamanın veya birinin eşyasını çalmanın yanlış bir eylem olduğunu bilebilmektedir. Çünkü insanın zekâsı doğal bir zekâ olduğundan, yapay zekâ insanın var olan tecrübesine her zaman muhtaç olmaktadır.[306] Yapay etik bağlamında yapay zekâ iyi ve kötü olanı ayırt edip çalmanın yanlış bir eylem olduğunu bilebilir. Fakat bir şeyi çalarken vazgeçmesi yapay zekâdan beklenemez. Çünkü yapay zekâ sistemi tutarlı sistemdir. Ne kadar etiksel statü yüklenirse yüklensin, programa dayalı etiksel statüye göre davranış göstermektedir.[307] Aynı zamanda insanda mevcut olan mutluluk da yapay zekâ sistemlerine yüklenen mutluluk aynı seviyede olmayacaktır. Çünkü insan mutlu olduğu zamanlar da kötü bir haber aldığında anında değişip mutsuz olabilme içgüdüsüne sahiptir. Yapay zekâ ise hangi duygu yüklenmişse ona göre eğilim göstermekte, mutluyken aniden mutsuz olması beklenemez. Bilim tüm insanlığın ortak mirasıdır. Bu sebeple yapay zekâ sistemlerinin gerek üretiminde gerekse programlanma aşamasında tüm insanların ortak çıkarımlarına göre üretilmeli ve programlanmalıdırlar. Günümüz şartlarında hatta gelecekte bu iş birliği mümkün gözükmediğinden her

[304] Novruz Allahverdi, *Uzman Sistemler: Bir Yapay Zekâ Uygulaması,* Atlas, İstanbul, 2002, s. 25; Çelebi, "Yapay Zekâ ve Etik", 2017: 7; Mıchıo, *Geleceğin Fiziği*, 2016: 88.
[305] https://www.sas.com/tr_tr/insights/analytics/yapay-zekâ-nedir.html (14.02.2021)
[306] Allahverdi, *Uzman Sistemler: Bir Yapay Zekâ Uygulaması,* 2002: 25.
[307] Çelebi ve İnal, "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", 2019: 660.

devletin kendi yapay zekâ sistemlerini üreterek kendi dini değerlerine göre programlayabilmelidirler.[308]

Bireysel ve toplumsal değerler kişiliğin gelişmesi açısından önemini korumaktadır. Bireysel ve toplumsal değerler görmezden gelindiği takdir de kişiliğin görmezden gelinmesine ve ahlaki değerlerin yok olmasına sebep olabilmektedir. Yapay zekânın ortaya çıkardığı karışıklık ortamında dini değerlerin devam ettirilmesi sağlanmalıdır. Özellikle yapay zekânın otonom ürettiği zararlara karşılık din dili güncellenerek çözüm üretilmelidir. Zira İslam alimleri değişen ve yeniden oluşan sınırsız hadiseleri hükme kavuşturmak için içtihadın devamlı bir gereklilik olduğunu ifade etmektedirler.[309]

Etiksel statü bağlamında yapay zekâ sistemlerinin getirdiği sorunlardan biri de işsizliktir. Yapay zekâlar insanların yerini almakta ve insanların işsizliği sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin maliyetinin az olması tercih edilebilme nedenlerinin en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır.[310] Etiksel açıdan tartışılan başka bir konu yapay zekâlı robotların insanlarla veya kendi kendileriyle evlenmelerinin serbest olup-olmamasıdır. Veron‟un hazırlayıcısı olduğu „Futurama‟ adlı dizide, robotların insanlarla evlenmesinin mümkün olmadığını çünkü insanların ömrünün kısıtlı olduğu işlenmiştir.[311] Aynı zamanda eşcinsellik gibi sapmaların yapay zekâ sistemlerine kodlanması ile hayatın her alanında çoğalmalarına ve normalleşmelerine olanak sağlanacaktır. Bu sebeple yapay zekâ dili oluşturulurken dinlerin, geleneklerin getirileri dikkate alınmalı ve yapay zekâya sistemleri bu doğrultuda programlanmalıdır.[312]

Son olarak yapay zekâ sistemlerin, parmak izi bırakmaması, özel hayat ile ilgili bilgileri internet üzerinde yayınlayabilmesi, kameralardan gizlenebilmesi vb.. özellikler suç işlemesini kolaylaştırabilmektedir. Aynı zamanda yapay zekâya birçok özelliğin yüklenmesi, hani amaçla üretildiğinin unutulmasına, bunun sonucu olarak da yapay zekânın birbirleriyle ve insanlarla olan münasebetleri gibi hukuki problemleri meydana

---

[308] Kafalı, "Yapay Zekâ Toplum ve Dinin Geleceği", 2019: 164, 169.

[309] Nurten Gökalp," Kişi Olmanın Değeri ve Değerlerin Kişi Olmadaki Yeri", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.12, S.27, 2014; s. 123-129; Kafalı, "Yapay Zekâ Toplum ve Dinin Geleceği", 2019: 169; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 140.

[310] Utku Köse, "Güvenli Yapay Zekâ Sistemleri İçin İnsan Denetimli Bir Model Geliştirilmesi", *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, C.6, S.1, 2018, s. 96; Allahverdi, *Uzman Sistemler: Bir Yapay Zekâ Uygulaması,* 2002: 19.

[311] https://onedio.com/haber/final-yapan-en-kaliteli-50-yabanci-dizi-551148 (11.02.2021)

[312] Kafalı, "Yapay Zekâ Toplum Ve Dinin Geleceği", 2019: 165.

getirecektir. Tabi olarak oluşan zararların kime ait olacağı ve çıkan problemlerin çözümü için yasal düzenlemelerin yapılması zorunluluğu ortaya çıkacaktır. [313]

1.2. Haksız Fiil Kapsamında Yapay Zekânın Sorumluluğu

Haksız fiil kapsamında yapay zekânın ortaya çıkardığı zararların tazmini bağlamında sorumluluğun hukuki niteliğinin ve buna bağlı olarak sorumluluk süjesinin belirlenmesi zarureti ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda sorumluluk hukukuna bağlı olarak, oluşan zararın haksız fiil kapsamında kime ait olacağı da belirlenmelidir. Dahası ise oluşan zararın kusur sorumluluğu ve kusursuz sorumluluk bağlamında hangisine göre değerlendirileceği ayrıca ortaya konulmalıdır. Yapay zekânın verdiği zarardan kendisinin, onu üreten, programlayan, kullanan kişilerin hangisinin sorumlu tutulacağı da bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fakat henüz karşılaştırmalı hukuk sistemleri ve Türk pozitif hukukunda yapay zekânın vermiş olduğu zararlardan doğan sorumluluğa ait bir hüküm mevcut değildir. Avrupa Parlamentosu Hukuk işleri komisyonu tarafından 27.01.2017 tarihinde Robotik hakkında Medeni Hukuk Kuralları Tavsiye Raporu kabul edilmiştir. Bu raporda yapay zekânın otonom olarak karar aldığı durumlarda verdiği zararlara ilişkin geleneksel kurallar, hukuki sorumluluğun oluşmasında yetersiz olduğu ifade edilmiştir.[314] Aynı zamanda Türk hukukunda henüz yapay zekâ ile ilgili bir problem meydana gelmediği için yapay zekânın hukuki sorumluluğu bağlamında bir kanun mevcut olmamakla birlikte Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü insansız hava araçlarıyla ilgili talimat metni oluşturmuştur.[315]

Talimatın hazırlanma amacı, Türk Hava Sahasında uçacak İHA, bu sistemlerin ithal edilmesi, satılması, işletilmesi, uçuş izni, personeli, pilotları, hava trafiğini sağlayacak sistemi, vb. usul ve esasları belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Talimatta İHA işletmecisi veya sahibi olan gerçek veya tüzel şahısların sorumlu olacakları maddelere de yer verilmiştir. Özel uçuş izni verilen İHA kayıtları tutulur. Kayıtlar için gerekli şartlar ikinci bölüm beş- altı- yedinci maddede ayrıntılı olarak ifade

[313] Yüksel, "Robot Hukuku", 2017: 105; Ayrıca Bkz. Pagallo, *The Laws of Robots, Law*, 2013: 35-40.

[314] Güner, "Yapay Zekânın Verdiği Zarardan Doğan Sözleşme Dışı Sorumluluğa Uygulanacak Hukuk", 2020: 236; Akbilek, "Teknolojinin Pandora Kutusu: Robotların Hukukî Kişilikleri ve Hukuki Sorumlulukları", 2017: 213-239; Ercan, Robotların Fiillerinden Doğan Hukukî Sorumluluk, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hallerinde Çözüm Önerileri, 2019: 27-35

[315] Maddeler için bkz. http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/ talimatlar /SHTIHA_WEB.pdf (11.02.2021).

edilmektedir. Bu maddeler güvenliğin ve gizliliğin korunması için eksiksiz yerine getirilmelidir. "Tüm İHA ve sistemlerinin işleticileri/sahipleri üçüncü şahıslara verecekleri zararlardan sorumludur" (m.10(1).[316] Bu madde ile sivil insanların haklarının güvence altına alınması amaçlanmaktadır. Güvenlik ve gizliliğin ihlalinde İHA'nı işleten, yöneten tüm personel sorumlu olacaktır. Aksi halde gizlilik ve güvenlik ihlali ile etik olmayan problemler meydana çıkacaktır. Bununla birlikte yapay zekânın her geçen gün hayatımıza dâhil olabileceğini düşünürsek hukuki düzenlemelerin yapılması kaçınılmazdır. Ayrıca yapay zekânın sorumluluğuna ilişkin milletler arası sözleşmenin yapılmasının çok daha iyi bir tedbir olacağı düşünülmektedir.[317]

Yapay zekâ otonom olarak işlediği fiilleriyle bir kişinin malına veya şahsına zarar verdiyse, öncelikle haksız fiilden doğan borç sorumluluğunda incelenmelidir. Oluşabilecek zararlara karşılık meydana gelen haksız fiil sorumluluğunun, kusur ya da kusursuz sorumluluktan hangisi ile değerlendirileceğinin belirlenmesi için yapay zekânın hukuki statüsünün belirlenip, haksız fiil ehliyetinin olup olmadığına karar verilmelidir.[318] Kişilik hak ehliyeti ile alakalıdır, haklara ve borçlara ehil olan varlıkları ifade etmektedir.[319] Dolayısıyla hak ehliyeti bulunmayan, haklara ve borçlara ehil olamayan kişi statüsünde değerlendirilemez. Zira yapay zekâ ister otonom ister birine bağlı hareket etsin hak ve borç ehliyetine sahip olmadığı düşünüldüğünde kişiliğinin olmadığı ve bunun sonucu olarak da sorumluluğunun oluşmadığı ifade edilmektedir.[320]

Fakat her ne kadar yapay zekâ kişi olarak kabul edilmediği için, verdiği zarardan dolayı sorumluluğu doğmasa da, zararın tazmin edilmesi var olan bir ihtiyaçtır. Hukuk sistemlerinde olduğu gibi, Türk hukuk sistemlerinde de kusurlu sorumluluk bir yana, kusuru olmadan sorumluluğunun oluştuğu bazı durumlar mevcuttur. Örneğin; "*Adam çalıştıran, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlüdür. Adam çalıştıran, çalışanını seçerken, işiyle ilgili talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken, zararın doğmasını engellemek için gerekli*

[316] Maddeler için bkz. http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/ talimatlar/ SHTIHA_WEB.pdf (11.02.2021).
[317] Semih Yünlü, Current Developments On Artificial Intelligence And Liability For Robot Caused Damages, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVI, S.1, 2019, s. 196.
[318] Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", 2019: 50.
[319] Köse, "İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik", 2018: 222.
[320] Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukukî Sorumluluk", 2019: 44; Bkz. Akbilek, "Teknolojinin Pandora Kutusu: Robotların Hukukî Kişilikleri ve Hukukî Sorumlulukları", 2017: 213-239.

özeni gösterdiğini ispat ederse, sorumlu olmaz. Bir işletmede adam çalıştıran, işletmenin çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu ispat etmedikçe, o işletmenin faaliyetleri dolayısıyla sebep olunan zararı gidermekle yükümlüdür"(madde 66).[321] Bu maddeye dayanarak yapay zekâyı üreten, satan, programlayan ve kullanan kişilerin kusursuz sorumluluk kapsamında kabul edilmesi fikri mevcuttur.[322] Aynı zamanda "*Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur*"[323] maddesinde işletmenin tehlikesi söz konusu olmakla birlikte bir ürün veya eşyanın tehlikeli olmasından söz edilmemiştir. Buna dayanarak tehlike arz eden işletmenin kullandığı yapay zekânın verdiği zarar ile tehlike arz etmeyen işletmenin kullandığı yapay zekânın verdiği zararın da tehlike sorumluluğu içerisinde değerlendirilip, kullanan, programlayan, işleten kişilerin sorumluluğuna başvurulmalıdır. Fakat yapay zekânın verdiği zararın tehlike sorumluluğu içinde kabul edilmediği düşünülürse, yapay zekâ kullanıcısının olağan sebep sorumluluğu kapsamında sorumlu tutulması gerekmektedir. Zira olağan sebep sorumluluğunda işletmelerin faaliyetlerinde tehlike şart koşulmaksızın kanun koyucu ihlal vasfını kusurlu sorumluluk olarak yeterli görmüştür.[324] Örneğin; ciddi derecede tehlikeli faaliyet gösteren havai fişek firmasında kullanılan yapay zekâlı robot, birlikte çalıştığı insana zarar vermesi tehlike sorumluluğunda değerlendirilmeli, aynı zamanda yapay zekâya sahip dronenun düşmesi ile verdiği zarar, sahibinin ihlali gerekçesiyle olağan sebep sorumluluğu kapsamında değerlendirilmelidir. Yani her iki hususta da "kusursuz sorumluluk" devreye girmelidir. Buna karşılık yapay zekâyı işleten, kullanan kişinin yapay zekânın bakım ve onarımını ihlal etmesi ile doğan sorumluluk "kusur sorumluluğu" kapsamında değerlendirilmelidir.[325]

Aynı zamanda yapay zekânın verdiği zararın sebebi üretim veya kullanım hatalarından kaynaklanabilmektedir. Bu sebeple yapay zekânın verdiği zararlar hem

---

[321] Türk Borçlar Kanunu, Kanun No. 6098, Madde 66, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm (20.02.2021).

[322] Güner, Yapay Zekânın Verdiği Zarardan Doğan Sözleşme Dışı Sorumluluğa Uygulanacak Hukuk, 2020: 238.

[323] Türk Borçlar Kanunu, Kanun No. 6098, Madde 71, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm (20.02.2021).

[324] Cevdet Yavuz, "Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na Göre Kusursuz Sorumluluk Halleri ve İlkeleri", *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 4, 2008, s. 40.

[325] Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", 2019: 50.

haksız fiil kapsamında hem sözleşme ihlali kapsamında değerlendirilmelidir. Yapay zekâ üretilen bir mal olduğu için zarara sebep vermesi durumunda direkt üreticinin sözleşme dışı sorumluluğu meydana gelebilmektedir. Örneğin; uçağın yapay zekâ sistemli otomatik pilotu aldığı hatalı karar ile uçağın düşmesine ve yolcuların ölmesine sebep olduğu için hem haksız fiil sorumluluğu, hem taşıma sözleşmesinin ihlali ile oluşan sorumluluk meydana gelecektir. Uçağın düşmesi haksız bir fiil lakin yolcular sözleşmenin tarafıdırlar. Bu sebeple yapay zekâyı kullanan kişi veya işletenin, sözleşmenin ihlali kapsamında sözleşmeden doğan sorumluluğu ortaya çıkacaktır.[326] Aynı zamanda Amerika'da üretilen bir ürün kusurlu halde Türkiye'ye ihraç edilip bir kişi ürünü satın aldıktan sonra imalat hatası sebebiyle ürünün verdiği zararda da imalatçının sözleşme dışı sorumluluğuna gidilebilecektir. Bu sebeple yapay zekâ üretimini yapan ve zarar gören arasında doğrudan bir akit bulunmamasına rağmen kanun koyucu yabancı bir uyuşmazlık gördüğünde zarar gören MÖHUK[327] md.36 "*İmal edilen şeylerin sebep olduğu zarardan doğan sorumluluğa, zarar görenin seçimine göre, zarar verenin mutad meskeni veya işyeri hukuku ya da imal edilen şeyin iktisap edildiği ülke hukuku uygulanır. İktisap yeri hukukunun uygulanabilmesi için zarar verenin, mamulün o ülkeye rızası dışında sokulduğunu ispat edememiş olması gerekir"*[328] kapsamında zararını yapay zekâ üreticisinden direkt tazminine olanak tanınmaktadır. Çünkü yapay zekâ üretimini yapan firma yapay zekânın her aşamasına hâkim, bu sebeple oluşabilecek herhangi bir problem için denetim ve önlemlerini arttırması gerekmektedir. [329]

1.3. Yabancı Hukuk (MÖHUK)

Aynı zamanda Türk mahkemelerinde henüz yapay zekânın vermiş olduğu zarardan, kusursuz sorumluluk bağlamında yabancı unsurlu bir uyuşmazlık

---

[326] Yüksel, "Robot Hukuku", 2017: 29.

[327] MÖHUK; Milletlerarası özel hukuk, kişiler arasında mevcut bulunan sorunlarda hangi devletin hukuk kurallarının uygulanacağını belirler. Devletler bu hususta hiçbir hukuk sistemini göz ardı edemez. Uyuşmazlık genellikle yurt dışında ikamet eden vatandaşların sorunlarıyla ve yabancılarla alakalıdır. Ortaya çıkan sorunlara çözüm açısından devletler farklı hukuk sistemlerine sahiptirler ve yasa çatışması durumunda hangi yasanın ve hangi ülkenin mahkemesinin yetkili olduğunu belirlemektedir. Zeynep Derya Tarman, "Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun (MÖHUK)'daki Boşluk: Ada Uygulanacak Hukuk", *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, C. 66, S. 2, 2017, s. 462-463.

[328] Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071212-1.htm (18.02.2021)

[329] Ayşe Havutçu, *Türk Hukukunda Örtülü Bir Boşluk: Üreticinin Sorumluluğu*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 29-131; Güner, "Yapay Zekânın Verdiği Zarardan Doğan Sözleşme Dışı Sorumluluğa Uygulanacak Hukuk", 2020: 245-246

oluşmamıştır. Fakat hâkim, yabancı unsurlu bir uyuşmazlık tespit ettiğinde MÖHUK bağlama kurallarını uygulayarak yetkili hukuku tespit eder. MÖHUK'ta yapay zekânın verdiği zararlara ilişkin "özel sorumluluk" maddesi yoktur. Türk pozitif hukukunda da "özel bir sorumluluk" türü bulunmamaktadır. Bu sebeple yapay zekânın verdiği zarardan kaynaklı uyuşmazlığın "kusursuz sorumluluk" bağlamında değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

MÖHUK'da kusursuz sorumluluk mevcut olmamakla birlikte haksız fiil sonucu oluşan borç ile ilgili bağlama kuralları mevcuttur. Örneğin; md. 34 haksız fiil ilgili, md 35-38'de özel bağlama kurallarına yer verilmektedir.[330] Buna göre kişilik haklarının kitle iletişim araçlarıyla ihlal edilmesi md 35, imalatçının sözleşme dışı sorumlu olması md.36, hakız rekabet md 37, rekabetin engellenme sorumluluğu md 38, bunlar dışında kalan haksız fiiller md34 kapsamında değerlendirilmelidir.[331]

Haksız fiilin hukuka aykırı fiillerden doğmasının gerekliliği yanında, "sorumluluğun kusur" veya "kusursuz sorumluluk" şeklinde oluşması arasında bir fark bulunmamakta[332] her iki türde de aynı hukuk kuralları uygulanacaktır. Bundan dolayı yapay zekânın verdiği zarar kusursuz sorumluluk kapsamında tehlike sorumluluğu ya da olağan sebep sorumluluğu statüsünde değerlendirilse de MÖHUK md 34 ün haksız fiil statüsüne tabi olacaktır. Ancak kitle iletişim araçlarından dolayı kişilik haklarının yapay zekâ tarafından ihlali, Microsoft'un Tay isimli dijital asistanının tweet atarak ırkçı söylemlerde bulunması, alışveriş siteleri ve internet bankacılığında kullanılan yapay zekânın kaydedilen verileri ifşa etmesi özel haksız fiil statüsüne bağlı olarak MÖHUK md.35'in hükmüne tabi olacaktır.

Yapay zekâ sahibi, kullanan, işleten ve zarar gören kişi, haksız fiil oluştuktan sonra belli bir devletin hukuk kurallarının uygulanması noktasında anlaşabilirler. Haksız fiil kapsamında MÖHUK md. 34/1'de "*haksız fiilden doğan borçlar haksız fiilin işlendiği ülke hukukuna tabidir"* ifade edildiği gibi yapay zekânın vermiş olduğu zarar sonucu fiilin işlendiği yerin hukuk kurallarının uygulanması gerekmektedir. Fakat

---

[330] Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071212-1.htm (18.02.2021)

[331] Güner, "Yapay Zekânın Verdiği Zarardan Doğan Sözleşme Dışı Sorumluluğa Uygulanacak Hukuk", 2020: 245.

[332] Vahit Doğan, *Milletlerarası Özel Hukuk*, Savaş Yayınları, Ankara, 2019, s. 445.

haksız fiil ile verilen zararın farklı ülkelerde olması durumunda ise zararın gerçekleştiği ülkenin hukuk kurallarının alınması gerektiğini ifade edilmektedir. (md. 34/2)[333]

Sonuç olarak, haksız fiil sorumluluğunun oluşmasında zararın ana unsurlardan biri olması ve zararın tazmini bağlamında zararın işlendiği ülkenin hukukunun tercih edilmesi, bozulan kamu düzeninin yeniden inşası için önemi bir hususdur.[334] Son olarak oluşacak zarardan doğan hukuki sorumluluğu irdelemeden evvel yapay zekânın hukuki kişiliğinin olup olmadığı mevzusu üzerinde durulmalıdır.

1.4. Yapay Zekânın Sorumluluğuna İlişkin Hukuki Statü Önerileri

Bir önceki başlıkta anlatılanlar ışığında şu anda mevcut kanunlar mevcut teknolojilere cevap verebilecek seviyededir. Fakat her geçen gün gelişmeye devam eden yapay zekâ sistemlerinin kullanım alanlarının yaygınlaşması, yapay zekâ sistemlerinin birbirleriyle veya insanlarla girdiği etkileşimler neticesinde zarara sebep olma olasılıkları da aynı oranda artış göstermekte ve yapay zekâlı robotların işledikleri fiillere karşılık ne gibi hukuki ve cezai sorumluluğa tabi olacakları problemleri meydana gelmektedir.[335] Dolayısıyla hukukun bu süreçleri takip ederek ciddi tedbirlerin alınması gerekmektedir. Çünkü Yapay zekânın otonom karar ve eylemleriyle neden olduğu zararlardan kaynaklanan özel bir sorumluluk rejimi henüz ihdas edilmiş değildir. Bu sebeple Yapay zekânın otonom karar ve eylemleriyle verdiği zarardan sorumlu tutulabilmesi için mevcut kanunun yapay zekâya kişilik vermesi gerektiği yönünde öneriler bulunmaktadır.[336] Bu nedenle SYZ'nin, hukuki kişiliğinin olması ve bunun sonucu olarak da hak ve sorumluluklarının oluşması tasavvuru sıklıkla dile getirilmektedir.

Günümüzde yapay zekânın verdiği herhangi bir zararda sorumluluk üretici, programcı veya kullanıcıya ait olacakken, yapay zekânın otonomluğunun, öğrenme kapasitesinin artmasıyla üretici, programcı ve sahibinin sorumluluğunun ortadan

---

[333] https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071212-1.htm (18.02.2021).
[334] Doğan, *Milletlerarası Özel Hukuk*, 2019: 442;
[335] Caşın vd., "Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021: 32.
[336] Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", 2019: 44; Güner, "Yapay Zekânın Verdiği Zarardan Doğan Sözleşme Dışı Sorumluluğa Uygulanacak Hukuk", 2020: 236;

kalkması, sorumluluğun bizatihi yapay zekâya ait olması yani kendilerine özgü hukuki statü verilmesi yönünde çeşitli öneriler sunulmaktadır.[337]

Fakat hukuk insanlara özgü bir kavram olması sebebiyle yapay zekânın gerçek kişiliğine yönelik olumsuz yaklaşılmaktadır. Zira et ve kemik bütünlüğünde ana rahminden doğmayan varlık gerçek kişi statüsünde kabul edilememektedir.[338] Kişilik statüsünü reddedenlerin ilk dayanağı da yapay zekânın kişilik statüsüne ihtiyacının olmamasıdır. Aynı zamanda otonom hale gelen yapay zekâ sistemlerinin verdikleri zararlardan kaynaklanan hukuksal problemler, yapay zekâ sistemlerine kişilik verilerek çözüme ulaştırılmak mecburiyetinde değildir. Oluşan problemler, kullanım hatalarına bağlı olarak verilebilecek kısıtlı hak ve sorumlulukların oluşturulmasıyla veya sigorta uygulamalarının devreye sokulmasıyla önüne geçilebileceği ifade edilmektedir. Bu görüşü savunanlar yapay zekânın varlığını eşya olarak devam edebileceğini ifade etmektedirler.

1.4.1. Eşya Statüsü

Yapay zekânın eşya kalabileceğine ilişkin bu görüşe göre yapay zekâyı herhangi bir cihaz gibi birinin eşyası olarak varsaymak yapay zekâyı gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde kabul etmek demektir. Yapay zekâ eşya olarak kabul edildiğinde sorumluluk üreticiye, kullanıcıya, programcıya ve tasarımcıya ait olmaktadır**.**

Bu öneriye göre yapay zekâ hak süjesi olarak değil, hukukun kişi olarak kabul ettiği kişilerin mülkiyeti kapsamında bir obje olarak analiz edilmektedir. Fakat yapay zekânın zarar verme potansiyelinin bulunması klasik eşya hukuku kapsamında değerlendirilmesi, sorumluluk bağlamında yetersiz kalabileceğinin göstergesi olarak görülmektedir. Eşya statüsünü eleştiren fakat eşya statüsünden tam anlamınla uzaklaşamayan bazı kişiler yapay zekânın köle statüsünde değerlendirilmesinin savunmaktadır. [339]

---

[337] M. Ayyüce Kızrak, Başak Buluz, B. Ozan Özparlak vd, "Yapay Zekâ Çağında Hukuk", *İstanbul, Ankara ve İzmir Baroları Çalıştay Raporu*, 2019, s. 73; Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", 2019: 44.

[338] Evan J. Zimmerman, "Machıne Mınds Frontıers In Legal Personhood", *University of Chicago*, 2017, s. 21-22.

[339] Başak Bak, "Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, C. 9, S. 35, 2018, s. 217.

1.4.2. Köle Statüsü

Yapay zekâyı kişi statüsünde kabul etmeyenlerin dayandığı diğer görüş köleliktir. Yapay zekâ sistemlerine kölelik statüsüne benzer statü tanınması halinde hak sahibi olamaz ama sahibi için hak iktisap eden araç olabilir. Yapay zekâ sistemlerinin otonom hareket etmeleri yarar ve zarara yol açmaktadır. Bu sebeple hak ehliyeti olmayan yapay zekâ sistemlerinin fiil ehliyetine sahip olmaları gerekmektedir. Bu görüş ışığında yapay zekâ sistemlerinin köle olmadığı ama Roma hukukunda ifade edilen köleliğe benzer statünün yapay zekâ sistemlerine verilmesi uygun bir karar olarak ifade edilmektedir. [340]

Yapay zekâyı kişi statüsünden kabul etmeyenler kölelik statüsü ile yapay zekânın eşya statüsünde tutulmasını sağlamaktadır. Yapay zekânın kölelik statüsünde değerlendirilmesini kabul edenlere göre yapay zekâya ne kadar insanın özellikleri entegre edilmeye çalışılırsa çalışılsın hiçbir zaman insanın ait olduğu statüye yükselemeyecektir. Kölelik statüsünü benimsemelerindeki etken özellik yapay zekânın insan üretimi olması sebebiyle eşya olarak görülmesinden dolayıdır.

John Lock'a göre mülkiyet hakkı kapsamında her bireyin ürettiği eşyaya sahip olma hakkı mevcuttur. Fakat yapay zekâ sistemlerine kölelik statüsü verilmesi ciddi itirazları beraberinde getirmektedir. Çünkü uzun mücadeleler sonucu kaldırılan köleliğin geri getirilmesi ve kölelik statüsünün artık var olmaması yönüyle bu değerlendirme kabul görmemektedir.[341]

Yapay zekânın kişiliğini kabul edenler gerekçe olarak eşitlik ilkesine dayanmışlardır ve aynı özellik, aynı kapasiteye sahip insanların eşit olmalarından hareketle insan ile aynı özellik ve kapasiteye sahip yapay zekânın da insan kategorisinde ele alınıp, kişi olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda gün geçtikçe otonom hale gelen ve insanlarla etkileşime giren yapay zekânın hukuksal açıdan

[340] Sivrikaya, "Sophia Kişi midir?", 2019: 1260, 1261; Gülnihal Bozkurt, "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1, 1981, s. 94.

[341] Kılıçarslan, "Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar", 2019: 378; Bak, "Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk", 2018: 219.

tanınması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu sebeple bir takım kişilik statü önerileri sunmaktadırlar.[342]

1.4.3. Tüzel Kişi Statüsü

Eşya ve köle statüsünü kabul etmeyenler, yapay zekânın özellikleri itibariyle kişi olarak değerlendirilmesini lakin bilişsel ve algoritmik nedenlerle gerçek kişi statüsünde değil, tüzel kişi statüsünde değerlendirilmesi gerektiğinin savunmaktadırlar.[343] Çünkü bu görüşe göre, yapay zekânın meydana getirdiği hukuki sorunların çözümü bu varlıklara kişilik tanınmasıyla giderilecektir.

Yapay zekâ bilişsel algoritmalardan oluştuğu için gerçek kişi statüsünde değerlendirilemez. Fakat tamamen özerklik elde eden yapay zekâ birçok hukuki probleme yol açacağı için görmezden gelinmemesi aksine hukuki bir statünün verilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Hukuk sadece insanlara değil belirli bir amaca yönelmiş kişi ve mal toplulukları kapsamında kabul edilen tüzel kişilere de hukuksal kişilik statüsü vermiştir. Bu bakımdan yapay zekâ sistemlerine şirketler gibi özel statü verilebileceği savunulmaktadır.[344]

Bu görüş sahiplerinin gerekçesi yapay zekâ ile onu üreten, programlayan veya kullanan arasında dernek kurumuna benzer bir münasebetin olmasıdır. Fakat dernek kurumunda ortak bir amaç olması, yapay zekâ ile onu üreten veya kullanan arasında ortak bir amacın bulunmaması dernek örneğini geçersiz saymaktadır. Dahası yapay zekâyı tüzel kişilik statüsünde değerlendirmek, bizzat yapay zekâya açılacak davada temsil meselesi de gündeme gelecektir. Yapay zekâya kişilik statüsünün verilmesi yerine, sorumluluk kapsamında yapay zekâyı üreten, programlayan, kullananın sorumlu tutulması makul bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır.[345] Yapay zekâ her ne kadar insana özgü özelliklere yakın bir konumda olsa da hukuk sistemlerinin kişilik

---

[342] Kılıçarslan, "Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar", 2019: 379; Caşın, "Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021: 33.

[343] Emre Bayramlıoğlu, *Akıllı Yazılımlar ve Hukuki Statüsü: Yapay Zekâ ve Kişilik Üzerine Bir Deneme*, Uğur Alacakaptan'a Armağan, İstanbul, 2008, s. 139. Bak, "Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk", 2018: 219.

[344] Bozkurt Yüksel vd., *Futurist Hukuk*, 2018: 18-20.

[345] Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", 2019: 45.

bahşettiği hak süjeleri tarafından gerçek ve tüzel kişiliklerin kabul edilmemesi insan olmayan süjeler için yeni kişilik önerilerini ortaya çıkarmaktadır.[346]

1.4.4. İnsan Olmayan Kişi Statüsü

İnsan olmayan kişi statüsü bu bağlamda değerlendirilip gerekçe olarak ise yapay zekâ ne kadar insani özelliklere sahip olsa da özünde insan değildir ve gerçek kişilere özgü statülerinin haricinde bir statü ile değerlendirilmeli ve hak öznesi olmalıdır.

İnsan olmadığı halde gerçek kişilerin var olan haklarından bu varlıkların yararlanılması arzu edilmiştir. Örneğin; Whanganui nehri Maori halkı tarafından kutsal atfedilmiş ve çıkartılan yasayla 2017 yılında kanun tarafından kişi olarak kabul edilmiştir.[347] Çıkartılan bu yasa ile Whaganui nehri, bölgede yaşayan Maorilerin atası olarak kabul edilmiş ve kanunla kişilik verilen Whaganui nehrinin yasal temsilcisi Maoriler olarak kabul edilmiştir.[348] Aynı şekilde Hindistan"da ki Ganj nehride mevcut hukuk tarafından kişi olarak kabul edilmiştir. Tapınak Vakıfları ise Tanrıların yasal temsilcisi olarak işlev yaparak toplumda edindikleri manevi değer ile özel statüler kazanmaktadırlar. Fakat bu statüde de yararlanan insan olduğu ve insanlar tarafından temsil edildiği için tüzel kişilik ile benzerlik göstermektedir. Tüzel kişilik ile benzerlik göstermediği duruma örnek olarak 1986 yılında Almanya"da doğan 1995"te Buenos Aries"teki hayvanat bahçesine satılan Orangutan Sandra Kararı gösterilebilir. Hayvan hakları savunucuları Sandra"nın yasaya aykırı şekilde tutulduğunu, hayvanların hissetme kabiliyetlerinin olduğunu, yaşama ve eziyetten korunma, kendi çıkarlarını koruma gibi haklardan faydalanması gerektiğini iddia ederek hukuki yola başvurmuştu.[349] Buenos Aires Mahkemesi bu iddiayı reddederek Orangutan Sandra"ya insan olmayan kişi statüsü vererek zihin ve fiziki yapısına uygun yaşam yerine

---

[346] Bak, "Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk", 2018: 216.

[347] Yasa için bknz, Te Awa Tupua (Whanganui Nehri Uzlaşma İddiası) Yasası 2017, https://www.legislation.govt.nz/act/public/2017/0007/latest/whole.html (08.03.2021).

[348] Sivrikaya, "Sophia Kişi midir?", 2019, s. 1257.

[349] ASOCIACION DE FUNCIONARIOS Y ABOGADOS POR LOS DERECHOS DE LOS ANIMALES Y OTROS CONTRA GCBA SOBRE AMPARO, EXPTE. A2174-2015/0, HTTPS://WWW.ANİMALLAW.İNFO/SİTES/DEFAULT/FİLES/SANDRA_%E2%80%9CASOCIACION%20DE%20FUNCIONARIOS%20Y%20ABOGADOS%20POR%20LOS%20DERECHOS%20DE%20LOS%20ANIMALES%20Y%20OTROS%20CONTRA%20GCBA%20SOBRE%20AMPARO%E2%80%9D.PDF (09.03.2021)

konulması kararı vermiştir.[350] Orangutan Sandra Mahkeme tarafından kişi seviyesine çıkartılmaktadır.

Buna benzer bir dava Habeas Corpus tarafından New York Yüksek Mahkemesi‟nde görülen Tommy ve Kiko isimli iki şempanzenin serbest bırakılması için açılmıştır. Fakat New York Mahkemesi Habeas Corpus‟un isteğinin reddeder. İnsan olmayan Kişiler Hareketi, Tommy ve Kiko‟yu kişi olarak kabul etmektedir. [351]

Daha önce bahsettiğimiz kişi olarak kabul edilen nehirler, insana olan faydalarından dolayı kişilik statüsü elde ederlerken, akıllı maymun olarak ifade ettikleri Sandra ise acı hissedebildiği için koruma altına alınmıştır. Çünkü insanın hayvanlara özel olarak tanıdığı hakların temeli acıdır.[352] İnsanda acı hissedebilen bir varlık olduğu için hukuk tarafından korunma ihtiyacı zaruri olmakla birlikte acıdan uzaklaşıp mutluluğa yönelmek insan fıtratındandır.

Sophia ile Sandra‟yı kıyas etmek gerekirse Sophia yapay insan görünümünde olup yapay zekâya sahip olsa da acı hissetmediği için korunma ihtiyacı yoktur. Bu sebeple yaşama ve eziyetten imtina gibi haklardan yararlanması ve insan olmayan kişi statüsünde dahi değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Son olarak bahsedeceğimiz, insanlar tarafından yapay zekânın gerçek ve tüzel kişiliklerin kabul edilmemesi ile ortaya çıkan elektronik kişi statüsü istediğimiz özellikleri karşılayamasa da en makul ve gerçeğe en yakın olarak gözükmektedir.

1.4.5. Elektronik Kişi Statüsü

27 Ocak 2017 yılında Avrupa Parlementosu Hukuk İşleri Komisyonu, yayınladığı Robotikler Hakkında Medeni Hukuk Kuralları Tavsiye Raporunun genel ilkeler bölümünde, robotların özerkliğini ifade ettikten sonra yapay zekâ sistemlerine bağlı sorumlulukların, mevcut yasalar ile mi yoksa kendine özgü bir statü oluşturularak

---

[350] Karar için bknz, ASOCIACION DE FUNCIONARIOS Y ABOGADOS POR LOS DERECHOS DE LOS ANIMALES Y OTROS CONTRA GCBA SOBRE AMPARO, EXPTE. A2174-2015/0, https://www.animallaw.info/sites/default/files/Sandra_%E2%80%9CASOCIACION%20DE%20FUNCIONARIOS%20Y%20ABOGADOS%20POR%20LOS%20DERECHOS%20DE%20LOS%20ANIMALES%20Y%20OTROS%20CONTRA%20GCBA%20SOBRE%20AMPARO%E2%80%9D.pdf(09.03.2021);https://tr.euronews.com/2015/05/21/arjantin-de-orangutan-sandra-icin-durusma (09.03.2021);http://www.diken.com.tr/arjantinde-mahkeme-karariyla-ozgur-birakilan-orangutan-sandra-hayvan-barinagina-yerlestirilecegi-abdye-gonderildi/ (09.03.2021).

[351] İnsan Dışı Haklar Konusu Projesi, Inc. v Lavery, https://law.justia.com/cases/new-york/appellate-division-first-department/2017/150149-16-162358-15.html (10.03.2021).

[352] Sivrikaya, Sophia Kişi midir?, 2019: 1258.

mı çözülebileceğine ilişkin sorular bulunmaktadır. Bunun sonucunda ise mevcut hukuk düzenlemelerinin, yapay zekâ kendi kendine karar aldığı durumlarda yetersiz olacağı ifade edilmektedir. Aynı zamanda kendi kendine öğrenen, çevresiyle iletişime geçen yapay zekânın davranışlarının öngörülemeyecek hal alması ve yapay zekânın meydana getirdiği zararların şuan ki mevcut kurallarla sınırlı bir şekilde çözümlenebilecek olması, yapay zekâ hakkında etik kuralların yer aldığı yeni bir tüzüğe olan ihtiyacın gerekliliği ifade edilmektedir.[353] Komisyon mevcut ihtiyaçları değerlendirerek yapay zekâ sistemlerine gerçek ve tüzel kişi dışında yapay zekâ sistemlerinin bilişsel yapılarına uygun olan elektronik kişi statüsünün verilmesini, otonom kararlarıyla ilgili sorumluluklarının da elektronik kişi statüsü kapsamında değerlendirilmesini ve oluşan zararın kusursuz sorumluluk bağlamında çözülmesini önermektedir.[354]

Önergede tüm yapay zekâ sistemlerinin resmi sicile kayıt edilmesi, verdiği zararın tazmininde ise yapay zekâ sistemlerine özel oluşturulan maddi fonlara başvuru yapılması fikrini yayınlanmıştır.[355] Raporun en önemli özelliği ise, yapay zekâ sistemlerinin verdiği zararlardan dolayı oluşan zararın hukuki olarak bizatihi kendilerine yüklenmesidir.[356] Oluşan zararların fonlar aracılığıyla karşılanacak olması hukuki anlamda yeterli olarak görülse de ceza hukuku açısından "fâillik" kavramı karşılanmayacağından cezai sorumluluk problemi çözülemeyecektir.[357] Tüm bu öneriler ışığında diyebiliriz ki yapay zekâ sistemleri insan kontrolünden çıkmamalıdır. Bunun için gerekli tedbirler alınmalıdır. Çünkü hiçbir statü cezai sorumluluk açısından doyurucu bir çözüme ulaştırmayacaktır. Ayrıca belirtmeliyiz ki 25 Nisan 2018 tarihinde Avrupa Birliği Komisyonlarınca sunulan ve kabul edilen bildiride de belirtildiği üzere SYZ'nın güvenilir ve etik olarak işlerine devam edebilmesi için insan denetiminde

[353] Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", 2019: 46. Rapor için bkz https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU%282016 %29571379_EN.pdf (07.03.2021); Güner, "Yapay Zekânın Verdiği Zarardan Doğan Sözleşme Dışı Sorumluluğa Uygulanacak Hukuk", 2020: 236; Bozkurt Yüksel vd., *Futurist Hukuk*, 2018: 22.

[354] Güner, "Yapay Zekânın Verdiği Zarardan Doğan Sözleşme Dışı Sorumluluğa Uygulanacak Hukuk", 2020: 236; Bozkurt Yüksel vd., *Futurist Hukuk*, 2018: 22.

[355] Ersoy, *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk*, 2017: 89.

[356] Bak, "Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk", 2018: 224.

[357] Caşın, "Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021: 34.

kalmaya devam etmesi gerektiği ve ilkeleri ihlal eden SYZ'lerin kendi kendilerine öğrenme işlevleri sonlandırılıp insan kontrolüne geçmeleri gerektiği ifade edilmiştir.[358]

Yapay zekâ insan görünümlü robot olsa da, insan özellikleri aktarılsa da temelinde makinedir ve önemli olan görüntüsü değil içeriğini oluşturan algoritmaların işlevidir. Hukuktaki düzenlemeler yapay zekânın bu özellikleri göz önüne alınarak oluşturulmalıdır. Tüm bu yapay zekâ statülerine karşılık yapay zekâya kişilik veriliyorsa yapay zekânın nasıl cezalandırılacağını bilmesi gerektiğine dair programda yüklenmesi gerekmektedir. Fakat daha önce belirttiğimiz gibi bize göre en makul olan görüş yapay zekânın eşya statüsünde varlığının devam ettirilip insan kontrolünden çıkmaması gerektiği, çıktığı takdirde de "kusursuz sorumluluk" bağlamında üretici, programcı, tasarımcı ve kullanıcı sorumlu tutulacağı yönündedir.

2. İSLAM CEZA HUKUKUNDA YAPAY ZEKÂNIN DEĞER SORUNU

Hukuk düzeninin en temel işlevi, adaleti tesis etme, toplumsal yapıyı koruma ve sosyal yaşam ihtiyaçlarının sağlanması olarak kabul edilmiştir. Fakat her hukuk düzeninin uygulaması farklıdır ve bunun sonucu olarak gerçekleştirilmesi ya da korunması istenilen değerler de farklılık göstermektedir.[359] Diğer bir ifadeyle gerçekleştirilmesi veya korunması istenilen değerler, hukuk yapısına kimlik kazandırmakta ve o hukuk düzenini diğer hukuk düzenlerinden farklı kılmaktadır. Değer ve değer yargısı kavramları ahlak felsefesi ve İslam hukukunun en temel kavramlarındandır.

2.1. Ahlak Felsefesi ve Değer

Ahlak felsefesinde değer kavramı çeşitli anlamda kullanılmıştır. Değerin neliği ile ilgilenen kuramlar metanormatif, olması gereken davranışın ne olduğu ile ilgilenen kuramlar normatif olarak ifade edilmektedir.[360]

---

[358] https://gelecekbilimde.net/avrupa-parlamentosu-yapay-zekâ-icin-ilk-ab-kurallari-dizisine-onculuk-ediyor/ (17.08.2021).

[359] S. Vakkas Gözlügöl, "Uluslararası Hukuk Boyutuyla Hukukun Üstünlüğü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, 2013, s. 1424.

[360] Nimet Özgül Ünsal Köse, *Bilişim Meslek Etiği*, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, s. 5-6; Ünal Yerlikaya, *Hukuk-Değer İlişkisi Açısından İslam Ceza Hukuku Normları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2012, s. 9; Ayrıca bkz. Gökalp, "Kişi Olmanın Değeri ve Değerlerin Kişi Olmadaki Yeri", 2014; 123-129.

Metanormatif değer kuramları, değerin neler olduğunu, önemini, değerlerin doğru yanlış olarak neye göre ayrılacağını belirleyen doğalcı (tecrübe ile belirleneceğini ifade eden), metafizik (tanrının emir ve yasaklarıyla belirlenen) ve sezgici (sezgi yoluyla belirlenebileceğini ifade eden) kuramlar olarak üç kısma ayrılmaktadır. Yani özet olarak değerleri belirleyen doğalcı, metafizik ve sezgici değer kuramı kavramlarıdır. Bu kavramları kabul etmeyen diğer görüşe göre değerler, insanların onlara yükledikleri anlamlara göre belirlenebileceğini öne sürmektedirler. [361]

Normatif değer kuramları ise, olması gereken davranışları ifade eden, neyin doğru neyin yanlış olduğunu içeren, iyi ve kötü davranışın (etik kuralların) neye göre belirlendiğini ele almaktadır. Dinde bu hususta ahlaka normatif olarak yaklaşmakta ve çoğunlukla Allah tarafından koyulan bu kurallara uyulması gerektiği istenmektedir. [362]

Buna karşılık İmmanuel Kant (1724-1804)'a göre davranışlar ne teolojik olarak ne başka bir şeye bağlı olarak belirlenemeyeceğini bizzat insanı diğer canlılardan ayıran akıl vasıtasıyla belirlenebileceğini öne sürmektedir.[363] Bu yaklaşıma göre insan sadece akıl olarak değil, duygusal olarak da diğer varlıklardan ayrılır. Yani değerlerin büyük çoğunluğu, duygusallığın değerlendirici özelliğinden kaynaklanmaktadır. Zira sevgi, nefret, tercih, karar gibi davranışlar yalnızca insana özgüdür. Daha açık bir ifadeyle insanlar değer duyguları ile değerleri gerçekleştirme veya eylemlerini onlara göre yapmaya çalışmaktadır.

İnsanın işlediği bir fiilin değeri kimilerine göre metafiziksel, kimilerine göre sezgici, kimilerine göre doğalcı değer kuramı ile, kimilerine göre akıl ile bilinebilmektedir. Son olarak ise kimilerine göre insanların davranışlara yüklediği anlamlara göre belirlenmektedir.

---

[361] Adnan Onart, "Ahlak Felsefesinde Doğalcılık Nedir? Ne Değildir?", *Dergipark*, S. 20, 1976, s. 83; Filiz Bayoğlu, *Meta-Etik ve Wıllıam Davıd Ross'un Deontolojik Sezgici Ahlak Kuramı*, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2013, s. 18, 21; İsmail Köz, "Sezginin Bilgideki Yeri ve Önemi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, 2005, s. 24-25; M. Furkan Soltekin, "Hobbes ve Kuçuradi'de Bir Kişinin Değeri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 46, 2019, s. 101.

[362] Harun Tepe, *Etik ve Meta-Etik*, Türk Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 19; Alfred Jules Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, trc. Vehbi Hacıkadiroğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 82; Mehmet Aydın, *Ahlak Felsefesi Ders Notları*, Ankara, 1976, s. 143.

[363] Hasan Tanrıverdi, "Immanuel Kant'ın İman Anlayışı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2012, s. 184; Donald Walhout, "Objectivity and Value", *The Journal of Philosophy*, C. 50, S. 10, 1953, s. 292.

2.2. İslam Hukukunda Değer

Değer, maslahatı getiren mefsedeti def eden, faydalı ya da zararlı, iyi veya kötü vb. beşeri davranışların özelliklerini ortaya koyan kelimelerin anlam bakımından hepsini içine alan bir kavramdır. Ancak burada bir davranışın değeri maslahat veya mefsedeti meydana çıkaran özelliği vurgulanmaktadır

Fıkıh usulünde normatif değer yargısı ifadesiyle hükme konu olan bir eylemin hukuki değerini ortaya koyan yargı kastedilmekte hükme konu olan eylemlerin değeri ise "husn" ve "kubh" kelimeleriyle ifade edilmektedir. Yani bir davranışa değer izafe etmek, o davranışa şer'î hüküm bağlanması anlamına gelmektedir.[364]

Tüm usul bilginleri değer kavramından övgü ve yergiyi yani sevap ve cezayı gerektiren özelliği (vasfı) şeklinde anlamışlardır. Söz konusu vasıf hükme konu olan davranışların zâti vasfı mı yoksa davranışa bağlanan şer'i hüküm ile ortaya çıkan vasıf mı şeklinde usûl bilginleri tarafından ortaya koyulan farklı yaklaşımlar mevcuttur.[365] Iraklı Hanefi usûlcülere göre, kimi davranışlar hasen kimileri ise kabih olarak yaratılmıştır. Ancak husn ve kubh vasıfları bazı durumlarda akıl, bazı durumlarda şer'i bildirim ile bilinmektedir.[366] Zira şerî hükümlerin sevk ediliş amacı maslahatın sağlanması, mefsedetin yok edilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Diğer görüş sahiplerine göre ise, hükme konu olan bütün davranışlar bakımından şer'î hüküm, değer inşa edici özelliğe haizdir. Çünkü bir davranışın övgü veya yergiyi yani sevap ve cezayı gerekli kılan özelliği sadece davranışa bağlanan şer'î hüküm ile sabit olmaktadır.[367]

Kısaca ifade etmek gerekirse usulcülerin terminolojisinde husn ve kubh kavramları beşeri davranışları değerlendirirken, insanın yaratılışına uygunluğu, amacına uygunluğu, olgunluk ya da noksanlık özelliğine vakıf olma, övgü ve yergiyi yani sevap ve cezayı, mefsedete sahip olup olmama gibi çeşitli değerlendirme ölçütleri esas alınmaktadır.

---

[364] Yerlikaya, *Hukuk-Değer İlişkisi Açısından İslam Ceza Hukuku Normları*, 2012: 20-31.Fatih Başelma, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Nehiy Hükümlerinin Hüsün-Kubuh Açısından Değerlendirilmesi*, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 102.

[365] Yerlikaya, *Hukuk-Değer İlişkisi Açısından İslam Ceza Hukuku Normları*, 2012: 24.

[366] el-Cessâs, 1994: 203-238.

[367] es-Serahsî, Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed (ö. 483/1090), *Usûlu's-Serahsî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, C. 1, s. 60.

Son olarak hükme konu olan davranışların övgü ya da yergiyi yani sevap ya da cezayı gerekli kılan husn ve kubh, ister şer‘î hüküm ile sabit olduğu ister davranışların zâti özelliği olarak kabul edilsin, her halükarda husn ve kubh ile maslahat ve mefsedet arasında direkt bağlantı kurulmaktadır. Buna bağlı olarak hasen davranış yoluyla maslahat ve fayda ortaya çıkmakta, kabih davranış yoluyla ise mefsedet ve zarar ortaya çıkmaktadır.

İnsan davranışlarına maslahat ve mefsedete göre değer izafe edileceğinin yanı sıra yapay zekâ ise kritik karar aşamasından yaptığı tercih mefsedete sebebiyet verdiğinde değer izafe edilmesi o davranışa şer‘î hüküm bağlanması anlamına geldiği için davranışa değer izafe edilemez. Çünkü yapay zekânın bilinci olmadığı için yapılan tercih bilinçli bir tercih değildir. Hasen ve kabih davranışların bazı durumlarda akıl bazı durumlarda şer‘î bildirim ile bilinebildiğini ifade etmiştik. Bu bağlamda akıl gizli bir durumdur. Yapay zekâ sistemlerinin aklî özelliği bulunmadığı gibi kendi kendine iyi ve kötü davranışı ayırt edecek temyiz gücü de bulunmamaktadır. Temyiz gücüne sahip olmayanın cezai ehliyete de tabi tutulamayacağından hareketle yapay zekâ sistemlerinin davranışlarına değer izafe edilemez ve sorumlu tutulamazlar. Bununla birlikte şer‘î bildirimleri idrak edecek, algılayacak kapasitede olmadığı için Şarî‘n talebini, tahyirini ve vad‘inin taalluk ettiği fiili gerçekleştiremez.

Asimov‘un öne sürdüğü maddelerde yapay zekâya iyi-kötü, doğru-yanlış kavramlarının programlanabileceğini bu sayede insanlara zarar vermeyeceği daha önce aktarılmıştı. Aynı zamanda yapay etiğin yapay zekâya yüklenmesi ile alakalı da yaklaşımlar, öneriler bulunmaktadır. Kimilerine göre normatif geleneksel kuralların yapay zekâ sistemine entegre edilmesi, kimilerine göre kendi kendilerine doğru ve yanlışı bulmaları, kimilerine göre ise, ilk etapta kurallar ile başlayıp, zamanla kendilerine göre kuralları değiştirip kullanmak ön plandadır. 25 Nisan 2018 tarihinde Avrupa Birliği Komisyonu bu hususta güvenilir yapay zekâ için öneriler sunmuştur. Avrupa Parlementosu tarafından kabul edilen bildirilerde SYZ güvenilirliği ve etik seviyede işlevine devam edebilmesi için insanın denetiminin önemine işaret edilerek ilkelerin ihlali halinde SYZ‘lerin kendi kendilerine öğrenme işlevlerine son verilerek tekrar insan kontrolünde olmaları gerektiğine işaret edilmiştir. Çünkü ne kadar bu kavramlar yüklenirse yüklensin insan üretimi oldukları için etik sorumluluğun dışına çıkabileceği birçok zarara sebebiyet vereceği ifade edilmiştir.

Aynı zamanda insanın tecrübi vasfından da bahsedebiliriz. İnsan, şer‟î bildirimler yanında tecrübe ederek bir eylemin iyi ve kötü olduğunu bilebilmektedir. Fakat yapay zekânın mevcut zekâsı insan üretimi ve yapay olduğundan algoritmalarına yüklenmeyen hiçbirşeyi kendi kendine düşünemediği için insanın tecrübesine her zaman muhtaçtır. Ve yapay zekâya çalma davranışı yüklenmediğinde çalma eylemini gerçekleştirirken bunun kötü bir eylem olduğunu düşünüp vazgeçmeyebilir. Çünkü ne kadar etik statü yüklenirse yüklensin, programa dayalı etik statüye göre davranış göstermektedir.

Zira ahlak ve değerlerin yüklenebilecek kavramlar olmadığını ileri sürenler yanında bize göre de bu kavramlar insana özgü kavramlardır ve yapay zekâ sistemlerine bu kavramlar yüklenemeyeceği ve işledikleri fiillere değer izafe edilemeyeceği kanaatindeyiz. Bu sebeple yapay zekâ bir suç işlediğinde suçtan kendileri değil kullanıcı, programcı ve üretici sorumlu tutulmalıdır.

2.3. İslam Hukuk Normu ve Beşeri Davranışa Olan Etkileri

Yunanca‟dan Latince‟ye geçmiş olan norm kelimesi, tüm insani ilişkilerde uyulması gereken kural, ideal ölçü anlamına gelmektedir.[368] Hukuk normlarının konusu, genel itibariyle yalnızca hak-yükümlülük ilişkisi biçiminde ortaya çıkan iradî-beşeri davranışları oluşturmakla birlikte fıkıh, hak-yükümlülük bağlantısı olsun olmasın, beşeri davranış (amel) kısmına giren bütün davranışları düzenlemektedir. [369] Zira amelîlik vasfının fıkıh normunun temel özelliği olmakla birlikte mükellef bir kişinin iradi tüm fiilleri amel kavramına dâhil edilmektedir.

İnsanın davranışlarının nasıl meydana geldiğine dair bazı idealleri temsil eden sosyal davranış normları, olan davranışları değil olması gereken davranışları baz almaktadır. Yani muhataptan belli bir şekilde davranış sergilemelerini talep etmektedirler.[370] Sosyal davranış normlarının iki temel unsuru bulunmaktadır; normun konusu olan davranış ve olması gerekeni ifade eden normatifliktir.

---

[368] Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993, s. 274; Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr (01.09.2021).

[369] Talip Türcan, *İslam Hukuk Biliminde Hukuk Normu Kavramsal Analiz ve Geçerlilik Sorunu,* Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003, s. 64-65; Şaban*, İslam Hukuk İlminin Esasları*, 2018: 33.

[370] Erol Eroğlu, “Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2015, S. 50, ss. 306-307.

Fıkıhta şerʿî amelî hükümler tanımındaki amelî kelimesiyle şerʿî hükümlerin konusu olan beşeri davranışlar ifade edilmektedir. Normlar, tüm davranışlarla değil, ihtiyari/iradi davranışlarla alakalıdır.[371] Yani normlar, insanların iradelerini ideal olana göre kullanmalarını diğer bir ifadeyle insanların iradelerine yön vermeyi amaçlamaktadır.[372] Bir olay hakkında karar veremeyen canlı veya cansız varlıklar kendileri hakkında önceden ya da o an verilen karara göre işleyiş gösterirler. Yapay zekâda irade olmadığından davranışlarını yüklenen yazılım ve komutlara göre yapmaktadır. Kendi kendine hareket ediyor gözükseler de nedenini belirleyen insandır.

Gerek Asimov, gerek Avrupa Robotbilim bildirileri gerekse normatif geleneksel kuralların yapay zekâ sistemlerine entegre edilmesi gibi yapay zekâ ile ilgili çeşitli normlar, bildiriler ortaya koyulmuştur. Fakat ortaya çıkan netice hiçbirisinin yeterli olmayacağı, ne kadar normatif kurallar yüklenirse yüklensin, insan üretimi ve yazılımdan ibaret olduğu için insanın sahip olduğu yaratılış üstünlüğüne sahip olamayacaktır. Karşılaştığı kritik olayda bilinçli ve etiksel çerçevede karar veremeyecek olması iradesinin olmadığını ve normların insanlara özgü olduğunu bu sebeple yapay zekâ sistemlerinin insanın denetiminde varlığını devam ettirip oluşan zararlarda kullanıcı, programcı ve üretici sorumlu tutulmalıdır.

Normatif değer yargıları, gelecekle alakalı olarak olanı değil olması gereken davranışı temsil etmektedirler. Aynı zamanda sosyal davranış normları toplumda hazır bulunan normlardır. Beşeri davranış normları din, ahlak, örf, adet ve hukuk kurallarından meydana gelmektedir.[373] Yapay zekâ davranışlarında ne toplumda hazır bulunan normlara göre ne de din ahlak örf ve adete göre değil yapay zekâ üreticisinin yüklediği yazılım ve programlara göre davranış göstermektedir.

Fıkıh usulcülerine göre, ister dini Allah ile kişi arasına, ister kişi ile toplum arasına indirgesinler, her beşeri davranış şerʿî değerlendirmeye tabi tutulup hüküm verilmektedir. Yani modern anlamda beşeri davranış normları ister hukuk, ister ahlak, ister örf-adet kuralı olarak kabul edilsin, özünde her davranış kuralı ilahi iradeye bağlı

---

[371] Anıl Çeçen, *Adalet Kavramı Adalet Kavramının Göreliliği Üzerine Bir Deneme*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 145.

[372] Luigi Bagolini, "Value Judgments in Ethics and in Law", *The Philosophical Quarterly,* C. 1, S. 5, 1951, s. 426-427.

[373] Walhout, "Objectivity and Value", 1953: 290. Eroğlu, "Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar", 2015: 300.

din kuralıdır.[374] Şeriatle yönetilen Suudi Arabistan‟ın kişilik verdiği Sophia‟nın davranışlarının ise şer‟î değerlendirmeye tabi tutulması olanaksızdır. Çünkü gerçek kişilik unsurlarını taşımayan, sevap-ceza sorumluluğu ve iradesi bulunmayan, acı hissetmeyen, algoritmalarda oluşan, şer‟î hitabı anlayacak potansiyel yapıda bulunmayan insan üretimi bir varlığın davranışları ilahi irade kapsamında değerlendirilememekte ve bu da insanoğluna sınırsız, kontrolsüz algoritmik bir alan açmaktadır.

Normlar belli hakların korunması ve belli bir değeri gerçekleştirmek amacı taşımaktadır. Bir davranışın yapılması ya da yapılmaması gibi yükümlülükler davranışlara bağlı değer yargılarıyla ilgilidir. Yani toplumu meydana getiren kişiler, toplumsal düzenin varlığı için, davranışlarını belli kural ve ölçülere göre sınırlandırılmaları gerekmektedir.[375] Normlar, insanların davranışlarına getirdikleri bu sınırlamaların ihlalinde, ortaya çıkan ceza ve yaptırımlar normların baskın olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Zira hukuk normunun diğer unsuru müeyyidedir. Müeyyide kuralların devamı ve sosyal hayatı düzenleyen bütün davranış normlarının ortak unsurudur. Örneğin, hukuk kuralı ihlal edildiğinde cebri yaptırım, ahlak kuralı ihlalinde uhrevi yaptırım, ahlak kuralı ihlalinde vicdani yaptırım vb. uygulamalar toplumsal düzen için baskı ve yükümlülük yükleyerek toplumsal düzen sağlanmaya çalışılmaktadır.[376] Buna karşılık yapay zekânın bizatihi kendisi ile alakalı henüz bir norm bulunmadığı gibi verdiği zarardan kusursuz sorumluluk bağlamında sahibinin, üreticisinin, yazılımcısının sorumlu tutulması esas olmalıdır.

3. İSLAM CEZA HUKUKUNDA YAPAY ZEKÂNIN CEZA EHLİYETİ VE CEZAÎ SORUMLULUĞU

Yapay zekânın işlediği suçlara karşılık cezaî sorumluluğun oluşabilme tartışmalarının temelinde “fâillik” kavramı vardır. Yapay zekâ sistemlerinin insanın ölümüne neden olduğu durumlarda cezaî sorumluluğun hangi şekilde belirlenebileceği tartışılmaktadır. Zararların giderilmesi yönünde özel fonların kurulması, sigortadan karşılanması gibi durumlar öne sürülmüştür. Ancak cezaî sorumluluk, kanunîlik ilkesi

[374] Türcan, *İslam Hukuk Biliminde Hukuk Normu Kavramsal Analiz ve Geçerlilik Sorunu*, 2003: 152.
[375] M. Şükrü Nar, “Kültürel Hukuk: Geleneksel Kontrol Mekanizmaları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 108, 2013, s. 273-274.
[376] Kemal Gözler, *Hukuka Giriş,* Ekin Kitabevi, Bursa, 2003, ss. 46-49.

ve kusur yeteneği açısından sorumluluğun yapay zekâya isnad edilmesi mümkün değildir.

İslam ceza hukuku kaynaklarında suç, cezaî yaptırım ile yasaklanan bir davranışın yapılması ya da yapılması istenilen bir davranışın terki ceza ise, suçun karşılığında uygulanacak olan suçlunun ıslahı ve suçtan sakındırma yaptırımlarıdır.[377] Aynı zamanda işlenen suçun yapılması yeterli olmamakta, iradi olarak kusurlu bir şekilde suçu işleme şartı aranmaktadır. Fâil ise, suçla korunan hukukî menfaatleri ihlal eden ya da ihmal davranışı ile zarar veren kişi olarak ifade edilmektedir.[378] Dolayısıyla suç ve ceza tanımından hareketle sadece gerçek kişiler suç fâili olabilir ve cezaî yaptırım uygulanabilir. Aynı zamanda İslam ceza hukukunda cezaların şahsiliği ilkesi, herhangi bir suç karşılığında uygulanacak olan cezanın sadece suçu işleyen fâile verilebileceği ifade edilmektedir.[379]

Cezalar da kanunîlik ilkesi gereği, ceza hukuku kurallarınca kabul edilmeyen cezanın hiç kimseye uygulanmayacağı ifade edilmektedir. Kanunsuz ceza olmaz ilkesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bir suçun ve cezanın suç sayılabilmesi için suç ve ceza hukuku kurallarında tanımlanmış olması gerekmektedir. Kanunda bulunmayan suç ve cezalar bakımından kimseye yaptırım uygulanmayacağı gibi kimse de sorumlu tutulmamaktadır.[380] Bu bakımdan suç ve cezanın başlıklarından olan kanunilik unsuru açısından yapay zekânın en başta hukuki statüsünün belirlendikten sonra suç ve cezanın tanımına girip girmemesi, ceza hukuku açısından konu edilebilir.

---

[377] el-Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Basrî (450/1058), *el-Ahkamu's-Sultaniyye,* çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 251-252; Abdülkadir Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* Çev. Ruhi Özcan ve Ali Şafak, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1990, C. 1, s. 69-70; Hüseyin Peker, "Suçlularda Dini Davranış", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, S. 4, 1990, s. 93; Adnan Koşum*, İslâm Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1999, s. 17-20; Ayrıca modern hukuk tarifi için bkz. Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2005, s. 61; Timur Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005, s. 196; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 163; [377] Muharrem Midilli, "Allah Hakkı ve Kul Hakkı Arasında Hanefi Ceza Hukukunun Kamusallığı", *KTÜİFD*, C. 4, S. 1, 2017, s. 67 vd.

[378] Nuri Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2019, s. 147, 148.

[379] Talip Türcan ve Ünal Yerlikaya, "Ceza Hukuku", *İslam Hukuku El Kitabı*, Ed. Talip Türcan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2019, s. 518.

[380] Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2005: 196; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 222; Yaşar Yiğit, "İslâm Ceza Hukukunda Kanunilik İlkesi ve Kanunu Bilmemenin Cezalara Etkisi", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 36, S. 1, 2000, s. 64; Ayrıca Bkz. Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* 1990: 111-113; Cevat Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, Gaye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 81.

İslam ceza hukukunda suçun kanunîlik unsurlarından olan zaman bakımından yapay zekâyı incelediğimizde mevcut kanunlar çerçevesinde yapay zekânın eşya statüsünde bulunması dolayısıyla cezaî ehliyetinin bulunmaması, verdiği zararlara ilişkin özel bir sorumluluk ve statünün bulunmayışı sebebiyle var olandan yola çıkarak sorumluluğun üretici, programcı ya da kullanıcıya ait olması gerekmektedir. Çünkü suça iştirakte illiyet, tesebbüb ve neticelendirme söz konusudur.

Suçun kanunîlik unsurlarından olan mekân bakımından yapay zekâyı incelediğimizde, yapay zekânın bugün suç işlemesinde Dârul İslam- Dârulmekân gibi bir mekân söz konusu olmadığı için bütün ülkelerin ortak devletlerarası anlaşmalarla yapay zekânın üreticisine, kullanıcısına ve programcısına ortak bir suç tanımı ve bu suça karşılık verilecek ceza yaptırımı uygulanması gerekmektedir. Aynı zamanda yapay zekânın sahibi ile zarar gören kişi, haksız fiil sonucu belli bir devletin hukuk kurallarına uyma noktasında ortak karar verebilirler. Haksız fiil kapsamında MÖHUK md.34/1"de "haksız fiilden doğan borçlar haksız fiilin işlendiği ülke hukukuna tabidir"[381] ifade edildiği gibi mülkîlik ilkesi gereği yapay zekânın zararı verdiği ülkenin hukuk kurallarının uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Haksız fiil ve verilen zarar farklı ülkelerde ise zararın verildiği mekânın kuralları uygulanması yönünde öneriler bulunmaktadır. Bozulan kamu düzeninin yeniden düzenlenmesi için zararın işlendiği ülkenin hukuk kurallarının uygulanmasının önemi vurgulanmaktadır.[382]

Son olarak suçun kanunîlik unsurlarından olan kişiler bakımından yapay zekâyı incelediğimizde, yapay zekâyı üreten, programlayan en önemlisi kullanan kişinin devlet başkanı, kadın, köle, millet, ırk fark etmeksizin ceza hukuku kurallarının herkese aynı şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu hususta belirtmeliyiz ki yapay zekâ ile ilgili ceza hukukunda suç ve ceza açısından bir kanun bulunmamaktadır. Ceza hukuku alanında önem arz eden bu hususlar açısından yapay zekâların kişiliği henüz tartışma aşamasında olduğundan cezalandırılmaları mümkün değildir. Aynı zamanda İslam hukukundaki cezaî sorumluluğun muhatabının gerçek kişiler olduğunu, bizzat insan olması gerektiğini dolayısıyla SYZ nin sorumluluğunun üreticiye, programcıya ve kullanıcıya ait olması hukuk güvenliğini, toplumsal düzeni sağlamada en önemli

[381] Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071212-1.htm (03.09.2021)
[382] Doğan, *Milletlerarası Özel Hukuk*, 2019: 442.

düşünce olmalıdır. Bu minvalde yapay zekânın cezaî sorumluluğuna ilişkin hukuki statü önerilerini göz önüne aldığımızda dar-zayıf yapay zekâ ile genel yapay zekânın hiçbir cezaî sorumluluğa sahip olmadığını tamamen eşya statüsünde değerlendirildiğini kabul etsek bile bunlarla meydana gelecek her bir suçun üretici, programcı ve kullanıcıya ait olması gerekmektedir. Kişilik verilmek istenilen SYZ nın ise işlediği fiillerden sorumlu tutulabilmesinin yanı sıra fiillerin de maddi ve manevi unsurun oluşup oluşmadığının incelenmesi sorumluluğun tespiti için önemlidir.

3.1. Maddi Unsur

Suçun maddi unsuruyla, suç teşkil eden davranışın açığa çıkmış olması kastedilmektedir. Yasaklanmış fiili yapma, yapılması gereken fiili yapmama şeklinde ortaya çıkmaktadır. Fiil kavramı hareket, netice ve illiyet bağının ortak unsurudur. Hareket kavramı, insanın iradesinin dışa yansımasıdır. Netice, dışa yansıttığı hareketin ortaya çıkardığı değişikliklerdir. İlliyet bağı ise, hareket ve netice arasındaki nedensellik bağı, yani hareketin neticeyi doğurma hususundaki etkinliğidir ve cezaî sorumluluğun oluşabilmesinin koşuludur.[383]

Bu sebeple suç unsuru zihinde tasarlama, hazırlık, teşebbüs ve netice olarak farklı aşamalardan meydana gelmektedir. Hareket aşamasına geçmemiş, düşünce aşamasında olan davranışlar suç olarak kabul edilmez. Aynı zamanda teşebbüs edilen fakat tamamlanamayan suçlara da taʿzîr cezası verilmektedir. Fail eğer kendi iradesiyle teşebbüs ettiği suçtan vazgeçiyorsa, vazgeçtiği ana kadar zarar vermediyse cezalandırılmaz.[384] Aynı zamanda ceza hukuku açısından hareket yeteneğine sadece gerçek kişiler sahip olmaktadır. Bu sebeple tüzel kişilerde de yönetenlerden bağımsız hareket ve kusur özelliklerinin olmamasıyla sınırlı sorumluluk verilmektedir.[385]

---

[383] Adnan Akalın, "İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2013, S. 10, s. 57; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2007: 164; Sulhi Dönmezer ve Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Beta Yayınevi, İstanbul, 1987, C. 1, s. 461; Uğur Alacakaptan, *Suçun Unsurları*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s. 39; Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, 2004: 58; Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 137-140.

[384] Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î*, 1990: 307-335; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2007: 165; M. Tahir Taner, *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1949, s. 259; Alacakaptan, *Suçun Unsurları*, 1975: 40.; Bkz. Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları,* 2004: 143.

[385] Hamide Zafer vd., *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta Basım Yayın, 2017, s. 231; Caşın, "Yapay Zekâ ve Roboların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021: 43.

Konuyu yapay zekâ açısından ele aldığımızda bir suça teşebbüs ettiğinde ondan vazgeçme gibi bir durum yapay zekâ için söz konusu değildir. Yapay zekâ sistemleri tutarlı sistemlerdir.[386] Yapay zekâ sistemleri herhangi bir suç işlediğinde işlenen suç ile netice arasındaki illiyet bağının neden sonuç ilişkisinin bilinmesi önemlidir. Zira yapay zekâ kullanıcısı herhangi bir suç eylemini işlemesi için kendi tasarrufunda bulunan yapay zekâyı suç unsuru (alet) olarak kullanmaktadır. Bunun sonucunda ise yapay zekâ kullanıcısı kusur sorumluluğu bağlamında cezaya muhatap olmaktadır. Sahibinin tasarrufunda değil tamamen kendi kendine işlediği suçta ise yapay zekânın iradesi söz konusu olmadığı için sahibine, üreticiye veya programcıya kusursuz sorumluluğu bağlamında cezaî kurallar uygulanmalıdır.

Günümüzde yapay zekânın verdiği herhangi bir zararda sorumluluk üretici, programcı veya kullanıcıya ait olacakken, yapay zekânın otonomluğunun, öğrenme kapasitesinin artmasıyla üretici, programcı ve sahibinin sorumluluğunun ortadan kalkması, sorumluluğun bizatihi yapay zekâya ait olması yani kendilerine özgü hukuki statü verilmesi yönünde çeşitli öneriler sunulmaktadır.[387] Fakat hukuk insanlara özgü olduğu için, et ve kemik bütünlüğünde ana rahminden doğmayan SYZ'lerin kişiliğine olumsuz yaklaşılmaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin verdiği zararlar, yapay zekâya kişilik statüsü verilerek çözüme ulaştırılmak zorunda olmamakla birlikte verdikleri zararlar, sigorta uygulamalarının devreye sokulmasıyla önüne geçilebileceği savunulmaktadır. Buda yapay zekânın eşya statüsünde varlığının devam edebileceğini göstermektedir. [388]

Gelecekte insanı aşacak SYZ'lerin çoğalmasıyla kendi kendilerine karar alıp insan dahlî olmadan işlemlerini yapabileceklerinden söz edilmektedir. Suçun maddi unsuru olan hareket yeteneğinin var olduğu kabul edilse bile hareket kavramının irade ile bağlantısı karşımıza engel olarak çıkacaktır. Yani hukuka aykırı davranışın kendi iradesiyle gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Hareket insanın iradesini dış dünyada açığa vurduğu her türlü davranış anlamındadır.[389] Aynı zamanda benimsenen hareket

[386] Çelebi ve İnal, "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", 2019: 660.
[387] Kızrak vd, "Yapay Zekâ Çağında Hukuku", 2019: 73.
[388] Zimmerman, "Machıne Mınds Frontıers In Legal Personhood", 2017: 21-22.
[389] Türcan ve Yerlikaya, *İslam HukukuEl Kitabı*, 2019: 513-514; Ayrıca Bkz. Yıldıray Sipahi, "İstihsânın Gerçek Mahiyeti –II –Sünnet Kapsamında Akılla Birlikte", *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2021,C.2, S. 2, ss. 50-51.

yeteneği iradeyle hareket edebilme demektir ve bunun getirisi olarak insan dışındaki varlıkların ceza hukuku açısından hareket özelliği bulunmamaktadır.[390]

Baktığımız açıdan hareket kavramı dış dünya da bir eylem oluşturmak için tek başına yeterli değildir. Hareketin iradenin sonucu olarak açığa çıkması ve belli bir amaca yönelik olması gerekmektedir. Bu sebeple insanda bulunan bilinç ve irade özgürlüğü kavramlarının yapay zekâlı varlıklara entegre edilmeden yapay zekâlı varlıkların hareket yeteneklerinin olduğundan bahsetmek mümkün gözükmeyecektir. Bilinç ve irade kavramı da somut bir nitelikte olmadıkları Allah tarafından soyut olarak insana özel yaratıldıkları için yapay zekâ sistemlerine aktarılması mümkün değildir. Bu da yapay zekâ varlıklarının hareket yeteneklerinin irade ve bilince bağlı olarak ortaya çıkmayacağının ve cezai sorumluluğa muhatap olamayacağının açıkça ifadesidir.

Gelecekte yapay zekâ için suçun faili olabilir denilecek kıvama ulaştığında, irade ile hareket edip etmedikleri daha uzun ve geniş çaplı tartışılacaktır. Yapay zekâlı sistemler bir insan tarafından programlanarak çalıştırıldığından dolayı, sınırlı bir irade özgürlüğüne sahip olduğu ifade edilebilir. Yani faaliyet alanı sınırlandığı için, bu sınırlar içerisinde serbestlik tanındığı için sınırlı iradi setbestlikten bahsedilebilir. Bu da tam anlamıyla insanda var olan iradi harekete göre daha dar kapsamlı olduğu için insanın iradesi ile kıyas edilememektedir.

3.2. Manevi Unsur

Suçun meydana gelmesi için maddi unsur ile beraber manevi unsurunda bulunması gereklidir. Maddi unsur genel itibariyle suçun dışa yansıyan biçimini ele alırken manevi unsur daha çok ruhsal boyutunu ele almaktadır. Manevi unsur bulunmadığı zaman suç olgusundan bahsedilemez.[391]

3.2.1. Kusur Yeteneği ve Yapay Zekâ

Kusur yeteneği (isnad/cezai ehliyet) kişinin yaptığı işin hukuka aykırı olduğunu bilerek ve sonuçlarını kavrayacak bir durumda olması ve bu sonucu isteyerek ve sonuçlarına razı olarak yapmasıdır.[392] Buna genel olarak suçun manevi unsuru veya

[390] Dönmezer ve Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1987: 368-446.
[391] Caşın, "Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021: 44; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*,2017: 168-170.
[392] Muhammed Ebu Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî/el-Cerîme*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1998, s. 341-342.

kusurluluk adı verilmektedir. Bu unsurun gerçekleşebilmesi için suçlunun cezai ehliyete sahip olması ve ehliyeti ortadan kaldıran veya azaltan bir sebebin bulunmaması ve hukuka aykırı fiili kusurlu olarak ve kendi iradesiyle yapması aranmaktadır. Kusurluluk bu hususta devreye girmektedir.[393]

Temyiz kudretine sahip, akıl ve baliğ olan kişi İslam ceza hukukuna göre kusur yeteneğine sahip olmaktadır. Biyolojik bir süreç olan ergenlik kişilerde farklı yaşlarda ortaya çıkabilmektedir. Ergenlik gerçekleştiğinde ise kişinin eda ehliyeti oluşmakta ve kusur yeteneğine sahip olmaktadır.[394] Eda ehliyetinin dayanağı akıl ve temyiz olduğundan teklifi hükümleri anlamanın yolu akli olgunluk ile vuku bulmaktadır. Zira akıl, Şariî tarafından yöneltilen hitabı anlamaya, yapılan işleri idrak etmeye, hayır ile şerri birbirinden ayırma görevi görmektedir.[395] Bundan dolayı sorumluluğun oluşması için akıl ve idrak zaruridir. Ancak bu şekilde işledikleri suçtan sorumlu tutulmaktadırlar. Fakat mümeyyiz küçük ve gayri mümeyyizler had suçları açısından kusur yetenekleri bulunmamasına rağmen, kul hakkını içeren suçlarda mali olarak sorumlu tutulurlar. [396] Mümeyyiz küçükler ve gayri mümeyyizler adam öldürme suçunda kısas uygulanmamakta diyet cezasına tabi tutulmaktadırlar. Kusur yetenekleri sınırlı olduğundan cezalar eğitmek ve öğretmek maksadıyla verilebilmektedir. Mümeyyiz küçükle taʿzîr suçlarından sorumlu tutulmakta mümeyyiz olmayanların ise taʿzîr suçlarına karşı kusur yetenekleri bulunmamaktadır.[397]

Suçun maddi unsurunda fail ile sonuç arasında illiyet bağının (sebep-sonuç) arandığı gibi, manevi unsurda da fiil ile kişinin iradesi arasında da kusurluluk bağlamında manevi bağın aranması gerekmektedir. Bu fiil ve kişinin iradesi arasındaki ilişki bazen kasıt, bazen de taksir şeklinde olabilmektedir. Bu bağlamda kusur kişinin iradesiyle, bilerek ve isteyerek suça yönelmesidir. İslam hukukunda kusur kasıt ve hata olarak ikiye ayrılmaktadır. Kasıt; fâilin suçu bilerek ve isteyerek iradesiyle işlemesidir.

---

[393] Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku,* s. 147, 148; Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları,* 2004: 62; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 171-173.

[394] Aydın, Türk Hukuk Tarihi, 2017: 169.

[395] Hüseyin Halef el-Cebûrî, *Avârıdu'l-Ehliyye İnde'l-Usûliyyîn*, Merkezü Buhûsiʿ- Dirâsil-İslâmiyye, Mekke, 1988, s. 73.

[396] Ebu İshak İbrâhîm b. Mûsâ el-Lahamî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed, Dâruʿl-Kütübiʿl-İlmiyye, Beyrut, C. 1, s. 136; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 164.

[397] Talip Türcan, *İslam Hukukuna Giriş*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2010, s. 252; Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* C. 2, 1990: 184.

Yani fâilin yaptığı suçun hukuk açısından yasak bir eylem olduğunu bilmesi buna rağmen istemiş olması yeterlidir. Hata ise; fâil niyeti olmadığı halde suç barındıran eylemi istememesi, yanılarak yapmasıdır.[398] Yani suçun meydana gelmesi için "kasıt" şart olmakta "hata" durumunda ise kanundan var olan duruma göre sorumluluğu oluşmaktadır. Kusur ifadesi aslında cezalandırılabilir olma durumunu ifade etmektedir. Failin eylemi gerçekleştireceği sırada bazı fizyolojik, psikolojik, biyolojik özelliklerinin sağlıklı olmasını gerektirir. Çünkü bu olaylar failin suç işleme iradesini önemli ölçüde etkiler. Fakat irade ile yapılan bir suç kusur yeteneği bulunmayan biri tarafından yapılmışsa faile cezai yaptırım uygulanmayacaktır. Yani diyebiliriz ki failin cezalandırılması failin eylemleri ile değil kusur yeteneği ile alakalıdır ve kusurluluğun temel özelliği kasıttır.[399]

Daha önce ifade ettiğimiz gibi "kasıt" 5237 TCK madde 21/1 de de aynı anlamdadır: "Kast suçun kanunî tanımındaki unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesidir."[400] Yani kasıtta aranacak özellikler; failin suçun unsurlarını bilmesi, neticeyi zihninde canlandırması ve neticenin canlandırdığı şekliyle gerçekleşmesini istemesidir.[401]

Kusurluluğun diğer türü hata ise TCK m.22/1"de "dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla bir davranışın suçun yasal tanımında gösterilen neticesi öngörülmeyerek gerçekleştirilmesi"[402] olarak ifade edilmiştir. Kısacası fail isteyerek suçu işlememesi halidir. Fakat suça iradi bir hareket ile sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda neticeyi öngörmesi gerekirken öngörmemesi dolayısıyla kusur yüklenmektedir. Kasıt ve hata arasında, hareketin iradi olması yönünde ortak yön bulunmakla birlikte, neticenin istenip istenmemesi açıcından fark bulunmaktadır.[403] Tıpkı kusur yeteneği bulunmayan kişilerde olduğu gibi yapay zekâ da özgür irade ile

---

[398] Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* C. 2, 1990: 31-47; Faruk Erem, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuk Genel Hükümler*, Sevinç Matbaası, Ankara 1971, I, 286 vd: Alacakaptan, *Suçun Unsurları*, 1975: 153; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2005: 196 vd.; Akalın, "İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları", 2013: 57; Türcan, *İslam Hukukuna Giriş*, Anadolu Üniversitesi, s. 253.

[399] Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* C. 2, 1990: 31-47; Zafer vd, *Türk Ceza Hukukuna Giriş,* 2017: 336-345.

[400] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf

[401] Erem, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuk Genel Hükümler*, 1971: 286 vd; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2005: 196 vd.

[402] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf

[403] Zafer vd, *Türk Ceza Hukukuna Giriş,* 2017: 359-360.

karar alıp hareket edebilme iradesine sahip değildir. Bu sebeple kusur yeteneği olmayan yapay zekâ bireyler aracılığıyla suç içeren eylemlerde alet olarak kullanılmaktadır. Yapay zekâ cezanın temeli olan acı hissini hissedemediğinden cezalandırılabilir bir iradeye de sahip değildir. Bu durumda suçun işlenmesine sebebiyet veren, üretici, programcı veya kullanıcı tespit edilip kast iradesi bulunan bu kişilerin cezai sorumluluğu oluşacaktır.[404] Şayet yapay zekâ kendi kendine suç işlediği durumda programlayıcı/yazılımcı, üretici ve kullanıcı ile yapay zekâlı varlığın işlediği suç arasında nedensellik bağının kesilebileceği ihtimali gündeme gelecektir.

Bu durumda yapay zekânın kusur sorumluluğunun bulunmamasıyla tıpkı mümeyyiz olmayan küçükler gibi değerlendirilip, işlediği suça karşılık üretenin, programcının ya da kullananın kusursuz sorumluluk bağlamında zararı giderme sorumluluğu bulunmaktadır. Aklın varlığı ise gizli bir durumdur ve emri anlayıp idrak edemeyen yapay zekâdan hükümleri yapmasını yerine istemek, cezai sorumluluğa muhatap kılmak yanlıştır. Çünkü akıl ve idrak yeteneği bulunmadığından mükellef tutulmamaktadırlar. Fakat suçun cezaî sorumluluğu oluşmasa bile malî olarak sonuçları devam etmektedir.[405] Yapay zekâ (özellikle SYZ‟ler) insan eliyle bilişşel algoritmalardan oluşmakta ve insanlar tarafından yüklenen yazılımlarla aktif hale gelmektedir. İnsanlar gibi ana rahminden doğup peyderpey aklın olgunlaşmasıyla ehliyet elde etmemektedir.

Suç işleme amacı olmasa dahi yapay zekâlı varlıkların kullanım ve üretimden kaynaklanan hata nedeniyle de suç oluşabilmektedir. Bu sebeple sorumluluk kullanıcı ve üreticiye ait olacaktır. Fakat kendini programlayan yapay zekâ sistemlerin çoğalması, otonom araçların yaptığı kazalar açısından kusurluluğun tespiti imkânsızlaşacaktır. Programın sorumlu tutulmasına yönelik iddialara karşılık ceza hukuku alanında programlar sorumlu tutulamamaktadır. Sorumlu olabilecek kişiler yazılımcılar, yazılımı kullanan üretici ya da satıcı olabilecektir. Aynı zamanda yapay zekâ yazılımının yaya ve birçok kişinin ölümüne sebebiyet verme açısından hangisini tercih edeceği önemlidir. Giderek olayın daha karmaşık hale gelmesi dolayısıyla ek olarak kanuni düzenlemeler, uluslararası anlaşmalarla bu karmaşıklıklar giderilmeye çalışılmalıdır.

---

[404] Caşın, “Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu”, 2021: 46.

[405] Çolak, “İslam Hukukunda Cezai Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü”, 2011: 109; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 172; Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* C. 2, 1990: 81.

Yapay zekâ kişi olarak kabul edilmese de, verdiği zararın tazmin edilmesi ihtiyaçtır. İhmal vasfı da kusurlu sorumluluk için yeterli görülmüştür. Yani yapay zekâyı işleten, kullanan kişinin yapay zekânın bakım ve onarımını ihlal etmesi ile doğan sorumluluk kusur sorumluluğu kapsamında değerlendirilmelidir.[406] Yapay zekâ sistemlerinin kritik bir olayda neye göre karar vereceği, iradesini hangi yönde kullanacağı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Tren raylarda ilerliyor. Bir rayda bir kişi diğer rayda 4 kişi bulunmaktadır. Kaç kişinin öleceği sizin elinizdedir. Makası değiştirir ölü sayısını bire mi düşürürdünüz. Sistemi bırakır dört kişinin ölümüne sebebiyet mi verirdiniz. İnsanlar makası değiştirmeyi tercih edecektir. Yapay zekâ ise burada iradesi bulunmadığı için insan gibi kıyaslama yaparak iki seçenekten en uygun en makul olanını seçemeyecektir.[407] Çünkü irade üretilebilen somut bir kavram değildir. Allah tarafından insan verilmiş soyut kavram olmakla birlikte seçim sonucunda ceza yaptırımı da bulunmaktadır. Aynı zamanda yapay zekâ iki veya üç seçenekten birini seçebilme yeteneğine sahip olsa bile Şari‟in talebinin, tahyirinin ve va‟dinin taalluk ettiği fiili gerçekleştiremez.

Sonuç olarak kişinin iradesi kasıt, hata ve teşebbüs ile suça yönelmektedir.[408] Bu hususta irade kavramı devreye girmektedir. İrade; yapılması ya da yapılmaması muhtemel olan en az iki şeyden birinin tercih etmesini gerektiren niteliktir. Kişi bu şeylerden birini tercih ettiği zaman irade gerçekleşir. Allah insana bu hususta doğruyu seçebilme iradesi vermiştir. İradesini doğru yönde kullanması içinde ona akıl ihsan etmiştir.[409] Programcıları yapay zekâlı varlıklar için sanal mantık oluşturmuşlardır ve bu sanal mantık âleminde programcı nasıl bir mantık ortaya koyduysa ona göre hareket etmektedirler. Kendi başlarına hareket ediyor gözükseler de bunun nedenini belirleyen insandır.[410]

[406] Yavuz, "Türk Borçlar Kanunu Tasarısına Göre Kusursuz Sorumluluk Halleri ve İlkeleri", 2008: s. 40; Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", 2019: 50.
[407] Turing, *Bilgiişlem Makineleri ve Zekâ-Aklın Gözü*, 2017: 65.
[408] Türcan ve Yerlikaya, *İslam HukukuEl Kitabı*, 2019: 517.
[409] Çağrıcı ve Hökelekli, *"İrade", DİA,* 2000: 380-384.
[410] Çevik, "Will It Be Possible for Artificial Intelligence Robots to Acquire Free Will and Believe in God?", 2017: 86.

3.2.2. Yapay Zekâya Sahip Varlıkların Cezaî Sorumluluklarının İncelenmesi

Bir önceki kısımda yapay zekâlı robotların cezaî sorumluluklarının hasıl olabilmesi için ilk olarak fâil konuma sahip olmaları, özgür iradeleriyle hareket edebilmeleri son olarak ise sebep oldukları netice dolayısıyla cezalandırılabilir bir iradeye sahip olması gerektiğine değinmiştik. Aynı zamanda İslam ceza hukukunda cezalandırmanın amacı, suçluyu te"dip ve ıslah etmektir.[411] Türk Ceza kanununda da ıslah düşüncesi 5237 sayılı TCK m.1"de "kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir"[412] şeklinde ifade edilmektedir. Burada yapay zekâ ile ilgili şu soru karşımıza çıkmaktadır. Yapay zekâya sahip varlıklar cezalandırıldığında bu onlar için caydırıcı bir etik oluşturacak mı? 15 yıl hapis cezası verilen yapay zekâ yaptığı suçtan pişman olacak mı? En önemlisi ise insanlar yapay zekâlı varlıkların aldığı bu cezaya karşılık tatmin olabilecekler mi?[413]

Ceza hukukunun var olma gerekçesi olan gerçek kişiler işlediği suç ve eylemlerden sorumlu tutulmalarının en açık ifadesi kusur yeteneklerinin bulunmasıdır.[414] Bununla birlikte ehliyetsiz kusur yeteneği bulunmayan kişiler için caydırıcılık ya da ıslah gibi durumların işe yaramayacağı sebebiyle bu kişilere kusur atfedilmemektedir.[415] Tüzel kişiler açısından bile tüzel kişileri yöneten kişiler cezaî sorumluluğa muhatap olmaktadır. Yapay zekâ ne kadar otonom olursa olsun cezaî ehliyete sahip olmamakta üretici, programlayıcı, kullanıcı sorumlu tutulmaktadır. Veya en açık ifadeyle sigorta fonları gibi yapay zekâ fonları kurulup buradan cezalar maddi olarak karşılanmalıdır.

Diğer hususta robotların fişlerinin çekilmesi ya da imha edilmeleri ceza alanı için ne kadar tatmin edici olduğu da gündemdedir. Yapılan araştırmalar neticesinde robotların hiçbir zaman insan gibi davranış gösteremeyeceği ortaya çıkmıştır. Fakat

---

411 Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 40; Toroslu, *Ceza Hukuku*, s. 265-266; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 165; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 174; Bkz. Midilli, "Allah Hakkı ve Kul Hakkı Arasında Hanefi Ceza Hukukunun Kamusallığı", 2017: 67 vd; Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,*, C. 2, 1990: 13-22.

412 https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf

413 Caşın, "Yapay Zekâ ve Roboların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021: 49.

414 Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku*, 2019: 147, 148.

415 Hamide Zafer vd., *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, 2017: 328.

gelecekte kendi kendilerine özgür iradeleriyle hareket ettikleri durumlarda sorumluluğun sahibinin tespiti güç kazanacaktır. Yapay zekânın özgür iradesiyle hareket edebilmesi için insan beynindeki bilincin meydana gelişinin çözümlenmesi ve algoritmalar ile yapay zekâ sistemlerine yüklenmesiyle mümkün olacaktır. Lakin irade somut üretilebilen bir cisim değil aksine soyut Allah tarafından insana özel yaratılmış bir özelliktir. Zira insanlar iradelerinin sonuçlarına göre cennet ve cehenneme gideceklerdir. Bu hususta iradelerinin hangi yönde kullanacakları tamamen kendi tercihlerine bırakılmıştır. Aynı zamanda cezai sorumluluğun oluşabilmesi için, suçu işleyen failin bunu kasıtlı veya hata ile işlemesi, yapılan fiil ile fail arasında illiyet bağının bulunması gerekmektedir. Fakat bugün mevcut bulunan yapay zekâlı varlıkların kusur bilincinin olmaması bu kuralların işleyişini engellemektedir.

3.2.3. Yapay Zekâ ve Günah

Vücub ehliyetine sahip gerçek kişilerden yapılmaması veya yapılması yönünde emir içeren fiillerdir. Yükümlü bu emirlere aykırı hareket ettiğinde insanın muhatap olduğu günah kavramı açığa çıkmaktadır. Günah kavramına karşılık verilen ceza sadece devletin iradesiyle değil, ahirette de işlevi olan bir kavramdır. Suçun uhrevi açısından önemli bir durumdur.[416] Ceza ehliyet sahibi gerçek kişilere has bir eylem olduğundan cezai yaptırımlardan gerek bu dünya da gerekse ahiret hayatında bu kişiler sorumludur. Yapay zekâ gerçek kişi olarak kabul edilmediğinden, ruhu, aklı olmadığından bedeni insan bedeni gibi olmayıp insan üretimi olduğundan yapay zekânın ne dünya ne ahiret cezai boyutu mümkün değildir. Yapay zekâya kişilik veren Suudi Arabistan yönetiminin, Sophianın işlediği bir suçta onu nasıl cezalandıracağı henüz belirsizdir. Ölümü mümkün olmayan, ruhu bulunmayan fişi çekilerek iptal edilen yazılımlardan oluşan Sophia‟nın mead kavramı ile karşılaştırılması imkânsızdır. Aynı zamanda şeriatle yönetilen Suudi Arabistan‟ın yapay zekâya kişilik vermesiyle kadın görünümünde olan Sophia‟nın şeriat kurallarına uygun olmadığı, tesettür kurallarının uygulanmaması, erkek olmadan dışarı çıkıyor olması gibi şeriat kurallarının uygulanmıyor olması verilen kişilik hakkının günah kavramı ile ve ahiret hayatının yapay zekâyı kapsamadığını açıkça göstermektedir.

[416] Nazım Büyükbaş, "İslam Ceza Hukukunda Kefaret İlkesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 4, S. 1, 2016, s. 38.

Aynı zamanda el-mahkûm aleyh mükelleftir. Şer‟i konulardaki tekliflerin geçerli olması için mükellefin teklif edilen şeyi anlaması zaruridir. Bu anlama ise tasdik derecesinde değil, hitap şeklindendir. Tasdik derecesinde olsaydı kafirler tasdik etmediği için mükellef olmamaları gerekirdi.[417]

Mükelleflik, yöneltilen hitabı anlama ve anlamını kavrayabilecek güçte olmalıdır. Mükelleflikteki gaye imtihan şartları içerisinde fiili meydana getirmektir. Aksi halde anlama gücü olmayan kimselerin imtihana tabi tutulması mümkün değildir. Anlama ve kavrama akıl yolu ile oluştuğu için yöneltilen hitabı anlama da akılla gerçekleşmektedir. Aklın varlığı ise gizli bir durumdur.[418] Emri anlayıp idrak edemeyen bir kişiden hükümleri yapmasını istemek şer‟ân muhaldir. Aksi halde hayvanların da mükellef tutulmaları gerekirdi. Çünkü mükellef değillerse anlama ve idrak güçleri bulunmadığındandır. [419]

Hüküm ya teklifidir, ya da vad‟idir. Talep bu doğrultuda gerçekleşir. Buna karşılık yapay zekâ ise iki veya üç ya da daha fazla seçeneklerden birini seçebilme yeteneğine sahip olsa bile, Şarii‟n talebinin, tahyirinin veya va‟dinin taalluk ettiği fiili gerçekleştiremez. Çünkü yapay zekâ algoritmalardan oluşan sistemlerdir. Temelinde ise yazılımlar mevcuttur. Yapay zekâyı üreten firma veya şahıs öncelikle bu algoritmaları belirler daha sonra kodları yazar, yazılımları yükler ve bunun sonucunda da yapay zekâ oluşturmaktadır. Yapay zekânın bu noktada dışarıdan bir el ile müdahale edilerek yapılan yetkinliği kişilik bağlamında onu gerçek kişi yapmadığı gibi gerek dünyevi gerek uhrevi cezalara muhatap kılmaz.[420] Asıl büyük meselede burasıdır. İnsanın bu noktadaki amacının özellikle Şârii‟n karşısında kendisinin sorumlu olmadığını iddia edeceği bir alan açmak istemesidir. Çünkü mükemmel asker elde edebilmek için gorile insan spermi nakledecek kadar fütursuzlaşmıştır. Ayrıca kutsal kabul ettikleri nehirlere (Ganj nehri) hukukî statü kazandırarak bizzat insan statüsünde kabul ettikleri de bir gerçektir

[417] eş-Şevkani, “İslam Hukuk Metodolojisinde Hüküm Nazariyesi”, 2004: 158.
[418] Şaban*, İslam Hukuk İlminin Esasları*, 2018: 381
[419] eş-Şevkani, “İslam Hukuk Metodolojisinde Hüküm Nazariyesi” 2004: 158.
[420] Sarı, “Yapay Zekânın Sebep Olduğu Zararlardan Doğan Sorumluluk”, *TBB Dergisi*, 2020: 259-260.

3.3. Yapay Zekânın Kamu Hukuk Alanında Kullanılması

Kamu hukuku alanında teknolojinin ortaya ilk çıkması insanlığın menfaatineydi. Fakat zamanla kötüye kullanılması (Hiroşima ve Çernobil patlamaları gibi) insanları teknolojiye olan duyarlılığını olumsuz olarak etkilemiştir. Zamanla gelişen teknoloji ileri seviyelere gelerek insandan üstün nitelikte yapay zekâlı varlıklar ortaya çıkarmıştır. Akabinde ise insanlarla etkileşime girmeleri, çeşitli suçlara sebebiyet vermeleri, işlemeleri neticesinde belli sınırların çizilmesi gerekmektedir. Hukukun yapay zekâ sorununda yapması gereken en önemli iş yapay zekânın hukukî tanımıdır. Yapay zekâ, programlar ve algoritmalarla insana ait olan akıl, bilinç, düşünce sistemi, idrak, algılama, öğrenme ve deneyimleme gibi özelliklerin benzerinin ortaya çıkarılması hedeflenen insan üretimi sistemler olduğundan birinci bölümde bahsetmiştik.

Tamamen özerklik elde eden yapay zekâ sistemleri birçok hukuki probleme yol açacağı için görmezden gelinmemesi aksine hukukî statünün verilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda yapay zekânın sorumluluğuna ilişkin hukuki statü önerilerinde, bazıları yapay zekâyı eşya ve köle statüsünde kabul etmemekte, bilişsel ve algoritmik nedenlerle gerçek kişi statüsünde değil, tüzel kişi statüsünde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu anlayışa göre yapay zekâ bilişsel algoritmalardan oluştuğu için gerçek kişi statüsünde değerlendirilemeyeceğini yapay zekâya tüzel kişi statüsü verilmesinin bir zorunluluktan olduğu iddia edilmesi aynı zamanda yapay zekânında kamu ve özel hukuk alanlarında yapacağı işlerden sorumlu olması anlamına gelmektedir. Fakat belirtmeliyiz ki şirketler nitelikleri gereği kendisini yöneten gerçek kişilerden ayrı bir iradesi söz konusu değildir. Dolasıyla suç, şirketin kendisi tarafından değil yöneten kişiler tarafından işlenmektedir. Bu sebeple yönetenlerin cezalandırılması söz konusudur. Bundan yola çıkarak yapay zekânın suç işlemesi halinde cezanın üretici, programcı veya kullanıcıya ait olacağı değerlendirmesi yapabiliriz.

Daha önce de ifade edildiği gibi haksız fiil kapsamında yapay zekânın vermiş olduğu zarar sonucu fiilin işlendiği yerin hukuk kurallarının uygulanması gerekmektedir. (MÖHUK md. 34/1) Haksız fiil ile verilen zarar farklı ülkelerde gerçekleştiğinde ise zararın gerçeklştiği ülkenin hukuk kurallarının alınması

gerekmektedir. Zira zararın tazmini bağlamında zararın işlendiği ülkenin hukukunun tercih edilmesi, bozulan kamu düzeninin yeniden inşası için önemli bir husustur.[421]

3.4. Yapay Zekânın Özel Hukuk Alanında Kullanılması

Gerek İslam Hukukunda gerek TMK'da gerçek ve tüzel kişiler olmak üzere iki türlü kişilik bulunmaktadır. Gerçek kişiler insanlardır ve hak ve borçların süjesidirler. Hak ehliyeti ana rahmine düşmesinden itibaren tüm insanlarda mevcuttur.[422] Bu ehliyetle insanlar mülk edinebilme, sözleşme yapma, borç altına girme, fiil ve eylemlerinden sorumlu tutulma, vergi mükellef, davada taraf olmak, veli ya da vasi olabilmektedirler.

Tüzel kişilik ise, insan dışında zaruriyetten kişi veya mal topluluklarına verilen kişilik statüsüdür. Tüzel kişilerde, borç altına girebilme, mülk edinebilme, vergi mükellefi olma, davalar da taraf olma gibi hakları söz konusudur.[423] Yapay zekâ varlıkları hayatımıza dâhil olmaya başladığından beri, insanlar yapay zekâlı varlıkların verdiği zararlara maruz kalmaya başlamışlardır. Verilen bu zararların günümüzde mevcut olan hukuk kuralları ile karşılanması yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple yapay zekâ için hukuki statü arayışına girişilmiştir.

Yapay zekâyı gerçek kişi statüsünde kabul ettiğimiz zaman mirasın intikali bağlamında mirastan bahsedebilmemiz için ölmüş miras bırakan bir kişinin olmasının yanında mirasın intikali için de kan hısımlığı, evlilik bağı ve velayet gibi ilişkilerin bulunması gerekmektedir. Yapay zekâ varlıkları anne karnından doğum yolu ile dünyaya gelmedikleri için kan hısımlığı bulunmamaktadır. Kişilikleri buna bağlı olarak ehliyetleri bulunmadığı için evlilik yapabilmeleri ve vela ilişkileri mümkün olmadığından mirasın yapay zekâ sistemlerine intikalinden bahsedemeyiz.

Aynı zamanda borç ilişkisinde ise, borçlar genellikle tarafların irade beyanlarının bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Akdi gerçekleştirecek olan tarafların hukuki işlem ehliyetine sahip olmaları gerekmektedir. Bu da temyiz gücü, bulûğ ve rüşd ile sağlanmaktadır. Temyiz gücü bulunmadığında akit geçerli olmaz. Tarafların akit

---

421 https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071212-1.htm; Doğan, *Milletlerarası Özel Hukuk*, 2019: 442;

422 Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 206; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 248.

423 Köse, "İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik", 1998: 221; Öztan, *Tüzel Kişiler*, 1994: 116.

yapma iradelerini açık ve net bir şekilde belirtmeleri gerekmektedir. Gerek satılan malın mülkiyetinin alıcıya geçmesi gerekse alıcının semeni ödeme borcu temyiz, irade ve ehliyet ile gerçekleşmektedir. Aynı zamanda borç ilişkisi hukuki bir bağ olarak kabul edilmektedir. Yapay zekâlı varlıklar hukukun süjesi olarak kabul edilmediklerinden hukuki bağ konumuna erişemeyecekleri ve akdi gerçekleştirecek hukuki işlem ehliyetlerinin olmaması dolayısıyla da borç ilişkisinin muhatabı olamayacağı gibi kişilik statüsüne erişemeyeceğini açıkça ifade edebiliriz. Bunun yanı sıra fıkıhta prensip olarak herkesin kendi fiil ve tasarruflarından sorumlu olacağı ilkesi benimsenmiştir.[424] Ancak bazı istisnai durumlarda kişi başkalarına ait fiil ve tasarruflardan da sorumlu olabilmektedir. Yine bazı durumlarda kişinin kendisine ait hayvan ve eşyadan kaynaklanan zararlardan da sorumlu olabileceği benimsenmiştir. Bu tür durumlarda kişinin doğrudan kendisine ait bir fiil söz konusu olmadığından kişi için dolaylı bir mesuliyet söz konusu olur. Yapay zekâ bu hususta eşya statüsünde kabul edilip belirli sigorta fonlarıyla zarar tazmin edilmelidir. Aksi bir durumda üretici, programcı, kullanıcı dolaylı olarak sorumlu tutulmalıdır

Yapay zekânın eşya statüsünde kalması gerektiğine ilişkin görüşler bağlamında eşya hukuku; kişinin eşya üzerindeki hâkimiyetinden doğan meseleleri inceleyen bir hukuk dalıdır. Bu kapsamda Eşya Hukuku hukuk süjesi, yani kişi ile eşya arasındaki hukuki ilişkiyi, kişinin eşya üzerindeki haklarını konu edinmektedir.[425] Buradan hareketle kişinin eşya üzerindeki hakkına aynî hak, yani bir eşya ile ilgili hak adı verilir.[426] En yaygın kullanılan anlamlarından biri maddi, fiziksel varlığı bulunan eşyadır. مول kökünden gelen mal kelimesi ise sözlükte mâlik olunan şey şeklinde tanımlanır. Ancak kelime esas itibariyle fizikî varlığı bulunan şeyleri ifade eder. Bu yönüyle "ayn" kelimesinin anlamıyla örtüşür. Hanefî mezhebi bir şeyin mal sayılabilmesi için o şeyin fiziki varlığının bulunmasını olmazsa olmaz bir şart olarak kabul etmiştir.[427] Ruhu, iradesi, aklı olmayan yapay zekâlı varlıklar fabrikalarda eşya gibi insan eliyle üretilmekte ve insan tarafından işlevsellik kazanması için yazılım

[424] Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 174, 381-385.
[425] Aydın*, Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 331.
[426] Recep Özdemir, "İslam Hukukuna Göre Mülkiyet ve Mülkiyetin Temellendirilmesi", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 31, 2011, s. 263.
[427] Subhî el-Mahmesânî, (1906-1986), *en-Nazariyyetü'l-Âmme li'l Mûcebât ve'l-Ukûd*, Beyrut, 1948, C. 1, s. 8-9; Nihat Dalgın, "İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 11, S. 11, 1999, s. 103.

yüklenmektedir. Bu sebeple mal olarak kabul edilip eşya statüsünde varlığı devam etmeli, herhangi bir kişilik statüsü verilmemelidir.

Yapay zekânın mülkiyet elde etmesinden bahsedecek olursak mülkiyeti kazanma yollarının en önemlisi hukuki işlemler (akit)dir. İslam hukukunda mülkiyet akit ile intikal eder. Satım akdi geçerli olduğunda mal mülkiyeti alıcıya geçer. Hukuki işlemlerin geçerli olması ve mülkiyetin intikal etmesi için gerekli olan unsur ve şartlar ehliyet ve irade beyanlarıdır. Ehliyetsiz ve eksik ehliyetli kimselerin yapmış oldukları akitlerle belirli durumlarda ikrah altında yapılanlar İslam hukukunda geçersiz sayılmaktadır.[428] Ehliyet akıl ile ilişkili bir kavram olduğundan yapay zekâlı varlıkların aklının ve iradesinin bulunmamasıyla mülkiyet hakkı elde edememektedir. Yapay zekâ sistemlerinin otonom hale gelmesiyle ortaya çıkan sorunlar onlara kişilik tanınarak ya da sorumluluk yüklenerek çözülmek zorunda değildir. Sorunlar kullanım alanlarına göre bazı hak ve sorumlulukların getirilmesiyle ve sigorta sistemlerinin uygulanmasıyla çözüme ulaştırabilecektir. Bu sebeple yapay zekânın eşya olarak kalmaya devam etmesi yani gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde, yer almaya devam etmesi gerekmektedir.[429]

4. İSLAM CEZA HUKUKUNDA SUÇ VE CEZA

Genel olarak suç, Allah'ın had veya taʿzir ile cezalandırdığı emir ve yasakların yapılması halinde kişinin cezalandırılmasını gerekli kılan hukuka aykırı fiiller olarak ifade edilmektedir.[430] Yani hukuka aykırı işlenen eylemin suç olarak kabul edilmesi, işlenen eylemin ceza normunda suç olarak tanımlanmış olması ve tanımlanan şekle uygun bir biçimde gerçekleşmiş olması gerekmektedir.[431] "Kanunsuz suç ve ceza olmaz" ilkesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.[432]

---

[428] H. Ensar Ceylan, *İslam Borçlar Hukukunda Akdin Bağlayıcılığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 17-26; Hasan Hacak, *"Mülkiyet", DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, C. 31, ss. 543-548.

[429] Kılıçarslan, "Yapay Zekânın Hukuki Statüsü Ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar", 2019: 378.

[430] Ebüʿl-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Basrî el-Mâverdi, (450/1058), *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, 1976: 251-252; Peker, "Suçlularda Dini Davranış", 1990: 93; Midilli, "Allah Hakkı ve Kul Hakkı Arasında Hanefi Ceza Hukukunun Kamusallığı", 2017: 67 vd.; Ayrıca modern hukuk tarifi için bkz. Toroslu, *Ceza Hukuku*, 2005: 61.

[431] Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2005: 196; Ayrıca Bkz. Toroslu, *Ceza Hukuku*, 2005: 61.

[432] Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 163; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 222; Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2005: 196; Yiğit, "İslâm Ceza Hukukunda Kanunilik İlkesi ve Kanunu Bilmemenin Cezalara Etkisi", 2000: 64; Ayrıca Bkz. Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* 1990: 111-113; Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, 2004: 81.

Hukuka aykırı bir eylemin suç kabul edilmesinin ikinci yolu, ceza normunda tanımlanan eylemin dış dünyada değişiklik meydana getirme biçiminde ortaya çıkmasıdır. Bu sebeple diyebiliriz ki dışa yansımayan niyet, düşünce gibi etkenler suç oluşturmamaktadır.[433] Suç olarak kabul edilmesinden biri de, işlenen eylemin tüm hukuk düzeni ile çatışma içerisinde olmasıdır. Aynı zamanda haksız fiilin suç sayılabilmesi ve ihlali halinde cezaî yaptırım uygulanabilmesi için haksız fiilin buluğ çağına ulaşmış tam ehliyete sahip kişi tarafından kasten veya bilerek işlenmesi gerekmektedir. İslam hukukunda bir fiilin suç sayılması için o fiilin ve fiili terk etmenin toplumun ve kişilerin menfaatlerini can, din, akıl, mal, nesli tehdit etmek kaydıyla topluma, kişilere zarar verilmesine bağlıdır.[434]

İslam ceza hukukunda suçla korunması amaçlanan hukukî değerlerden bahsedecek olursak ceza kuralları ile korunması istenilen, ihlal edildiğinde cezaî yaptırım uygulanan yarar ve menfaatlerin suç unsurunca hukukî açıdan konusunu meydana getirmektedir. Suçla korunması amaçlanan diğer unsur Allah hakkının tanım ve tasnifiyle alakalıdır. İslam hukukunda haklar Allah hakkı, kul hakları, Allah hakkı mı yoksa kul hakkının mı daha ağırlıkta olduğu biçimde üçe ayrılmaktadır.[435] Bu ayrımda esas alınan ölçüt hakkın konusu olan menfaat ve yararın umumi ya da hususi olup olmamasıdır. Bu açıdan bakıldığında Allah hakkı, topluma ait menfaatleri, hakları oluşturmaktadır. Kul hakkı kişiye has olan hakkı oluşturmaktadır. Hakkın kişiye özgü olması, haktan vazgeçmesi kişisel tercihi ile alakalıdır.[436] Allah'a izafe edilen hak kısmında ise menfaatin Allah'a değil topluma yönelik olduğu ifade edilmektedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki hak ve yükümlülüklerin kaynağı olarak şer'i hükümlerin konuluş gayesi, insanların dünyevi ve uhrevi maslahatları ile alakalıdır.[437]

---

433 Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î*, 1990: 309-318; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2007: 165; M. Tahir Taner, *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1949, s. 259; Alacakaptan, *Suçun Unsurları*, 1975: 40. Bkz. Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları,* 2004: 143.

434 Abdulkerim Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 587.

435 Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 162; Nar, "Kültürel Hukuk: Geleneksel Kontrol Mekanizmaları", 2013: 273-274; Gözler, *Hukuka Giriş,* 2003: 46-49.

436 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 217-218.

437 Haluk Songur, *Mukayeseli Hukukta Ceza ve Teorik Temelleri İslam Ceza Hukukunda Ceza ve Amaçları*, Söğüt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 140-150; Yerlikaya, *Hukuk-Değer İlişkisi Açısından İslam Ceza Hukuku Normları,* 2012: 125; Ayrıca Bkz. el-Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Basrî (450/1058), *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, 1976: 252.

4.1. Cezanın Tanımı ve Çeşitleri

Ceza hukuku ise, kanun koyucu tarafından kamu ve fertlerin menfaatleri gözetilerek, ceza kanununda suç olarak kabul edilmiş fiilin yapılması neticesinde hukuka aykırı fiilleri işleyen suçluya kamu otoritesi tarafından yapılan cezalandırma olarak tanımlanmaktadır.[438]

Tanımdan yola çıkarak ceza hukuku; suçlar, cezalar ve suçları işleyenlerin durumu olarak üç hususta değerlendirmektedir. Suçlar çeşitli nedenlerle işlenmektedir. Bu nedenlerin suçlu üzerindeki etkileri önemli olmakla birlikte cezaların gayesi cezanın tatbiki neticesinde suç işlemekten men etmekte aynı zamanda toplumdaki kişilere ders vermekte ve suç işlemelerini alıkoymaktadır. Diğer bir ifadeyle cezalar cürüm işlemekten alıkoyar, cürüm işlenmesi halinde tatbik edilen cezalar ise tekrar suç işlenmesini engeller. Bu sayede insanların nefsi, aklı, nesli, malı ve ırzı korunmakta toplumun menfaatleri himaye altına alınmaktadır. Bu durum cezaların konulmalarının ilk amacıdır. İkinci amaç ise suçlunun kendini ıslah edip kötü alışkanlıklarını düzeltmesidir.[439]

İslam ceza hukukunun suç ayrımlarından biri Allah ve kul hakkına yönelik suçlardır. Allah hakkından kasıt kamu düzenini içermektedir. Suçları Allah ve kul hakkı olarak ikiye ayırmaktaki maksat bazı suçlarda kamu düzeni daha fazla ihlal edilmekte bazı suçlarda ise şahıs hukuku daha fazla ihlal edilmektedir. Fakat her ikisinin de ihlal edildiği durumlarda ise Allah hakkının ağır bastığı veya kul hakkının ağır bastığı suçlar kastedilmektedir.[440]

İslam hukukunda cezalar Kitâb ve Sünnet tarafından belirlenip belirlenmemeleri, kasten işlenip işlenmemeleri göre, had, kısas ve tâ‟zir cezaları olarak üçe ayrılmaktadır.[441] Had cezasını gerekli kılan suçlar, kısas cezasını gerekli kılan suçlar ve

---

[438] Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 40; Toroslu, *Ceza Hukuku*, 2005: 265-266; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 165; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 174; Bkz. Midilli, "Allah Hakkı ve Kul Hakkı Arasında Hanefi Ceza Hukukunun Kamusallığı", 2017: 67 vd.

[439] Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 40-41; Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, 1995: 589; Midilli, "Allah Hakkı ve Kul Hakkı Arasında Hanefi Ceza Hukukunun Kamusallığı", 2017: 67 vd. Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 40; Toroslu, *Ceza Hukuku*, 2005: 265-266; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 165; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 174.

[440] Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 156-157.

[441] Ali Şafak, *Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku,* Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1977, s. 64; Yerlikaya, , *Hukuk-Değer İlişkisi Açısından İslam Ceza Hukuku Normları,* 2012: 150; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 153.

taʿzîr cezasını gerekli kılan suçlar şeklinde yapılan ayrım suçlara karşı verilen cezaları ve ağırlıklı olarak Allah hakkını ihlal eden suçları içermektedir.[442] Had suçlarının cezası, Şârîî tarafından belirlenmiş Allah hakkına yönelik suçlardır. Kısas cezası da Şârîî tarafından belirlenmekle birlikte şahıs hakkına yönelik suçlardır.[443] Taʿzîr suçlarının cezası ise, Kitâb ve sünnet belirlememekte aksine devlet başkanı ya da hâkim tarafından belirlenmektedir. Kitâb ve sünnet tarafından bu suçlar yasaklanmış fakat belirlenmemiştir.[444] Taʿzîr cezası suçları yalnızca ferdi değil Allah hakkını da kapsamaktadır. Aynı zamanda suçlar kasten işleme veya taksirle işlenen suçlar olarak ikiye ayrılmaktadır.[445] Bilmeyerek ve istemeyerek işlenmesiyle ortaya çıkan suçlar fâilin kastı sonucu değil fakat onun hatasının bir sonucu ortaya çıkan suçlar.[446]

Bilgisayar ve yapay zekâ sektörünün ilerlemesiyle geleneksel suç kavramı yerine ortaya çıkan yapay zekâlı robot bedenlerle ve yapay zekâ sistemleriyle işlenen, toplum açısından ciddi tehlike oluşturan bu suçlara karşı oluşturulan düzenlemeler her geçen gün teknolojinin ilerlemesiyle yetersiz kalmaktadır. Zira yapay zekâ, bir robot görünümünde olabileceği gibi tamamen soyut bir varlık olarak da karşımıza çıkabilir. Belirtmek gerekir ki, yapay zekâ genellikle bir robot görünümde var olduğu takdirde dış dünyaya yansıyan bir hareket (bunun neticesinde zarar/neticeli suç) gerçekleştirebilecektir. Bu sebeple hukuk sistemleri bu kavramlara önem vermeli ve bu gelişmelere ayak uydurmaları gerekmektedir.[447] Bilişim suçları yapay zekâ sistemleriyle işlenmekte her geçen gün SYZ konuma ulaşan yapay zekâ sistemleri ile çeşitlenmektedir. Bu suçların zaman ve mekân diye kavramları olmayıp dünyanın bir ucundan bir ucuna bu suçlar işlenebilmektedir.[448] Dolayısıyla suç kastı yapay zekâ sistemlerinin araç, alet olarak kullanılmasıyla da meydana gelmektedir.

Demek ki, yapay zekâ/yapay zekâlı robot tarafından hakaret, tehdit, kişisel verilerin kaydedilmesi, yayılması, ele geçirilmesi, banka veya kredi kartlarının

---

442 Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 161; Kahveci, 80-81; Yerlikaya, , *Hukuk-Değer İlişkisi Açısından İslam Ceza Hukuku Normları,* 2012: 137.

443 Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 154.

444 Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 161; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 155.

445 Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, 1995: 580

446 Yerlikaya, *Hukuk-Değer İlişkisi Açısından İslam Ceza Hukuku Normları,* 2012: 138.

447 Akkuş Dinçer*, İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2016, s. 52.

448 Bahaddin Alaca, *Ülkemizde Bilişim Suçları ve İnternetin Suça Etkisi (Antropolojik ve Hukuki Boyutları ile)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 38-40.

şifrelerinin kırılması ve izinsiz kullanılması, bilişim sistemlerine girme105, öldürme, yaralama, mala zarar verme gibi neticeli ve neticesiz suçların işlenmesi mümkündür106. Bu durumlarda meydana gelen suçlardan cezai sorumluluğun kime ya da kimlere ait olması gerektiği problemi ortaya çıkmaktadır. Mevcut bakış açısıyla bakıldığında, yapay zekâyı üreten, kullanan ve programlayanın sorumluğu olduğu düşünülebilir. Çünkü yapay zekânın cezai sorumluluğu ile alakalı tartışmalar sürmekte olup, hukuk sistemlerinde bu konu ile alakalı henüz hukuki düzenleme bulunmamaktadır.[449]

İslam ceza hukuku toplum ve ferdin canına, malına, aklına ve dini değerlerini korumayı amaçlamaktadır. Bu sebeple bu değerlere yapılan her türlü saldırı hangi yolla işlenirse işlensin suç kapsamına dâhildir. İslam hukuku gelişime açık bir hukuktur. Herhangi bir değişmeyi önleyen, dine aykırı sayan hiçbir nas ve kaide yoktur.[450] Zira İslam fıkhı yeni ortaya çıkmış konularda içtihat faaliyetleri neticesinde hükümler tayin ederek içtihadın sürekliliğinin sağlamaktadır.[451] Böylece tüm hukuksal alanlarda ortaya çıkan yeni durumlar karşısında yeni hükümler oluşturmuştur.[452] İslam alimleri içtihadın devamlı bir gereklilik olduğunu delillendirirken şu ifadeyi kullanmaktadırlar: "Dinin nasları sınırlı, insanlarla ilgili hadise ve problemler ise sınırsızdır; sınırlı sınırsızı içine alamayacağına göre değişen ve yeniden oluşan sınırsız hadiseleri hükme kavuşturmak üzere içtihat zaruridir.[453] İslam hukukunun aslî delilleri olan Kitâb, sünnet, kıyas ve icmanın yanında istihsan, ıstıhlah, mesalih-i mürsele, sedd-i zerayi gibi fer'î deliller ise zamanla ortaya çıkabilecek sorunlar için önemlidir.

Bu anlamda yapay zekâ sistemleriyle gerek sanal âlem de gerek somut olarak işlenen suçlar şekil olarak farklı boyuta kaysa da ihlal ettikleri değerler klasik suçların değerleriyle aynıdır. Fakat burada yapay zekânın suç unsuru olarak mı kullanıldığı yoksa kendi kendine mi suçu işlediği tespit edilmelidir. Suç unsuru (alet) olarak kullanıldıysa sahibi, üretici, programcı kusur sorumluluğu bağlamında cezai sorumluluğa tabi olmalıdır. Şayet yapay zekâ kendi kendine otonom olarak suç işlediyse, suçun maddi unsuru olan hareket kavramının oluştuğunu kabul etsek bile hareket irade ile bağlantılı olduğu ve buna bağlı olarak da yapay zekânın iradesi mevcut

[449] Yüksel, "Robot Hukuku", 2017: 105-106; Akkurt, "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", 2019: 43-44.
[450] Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 140.
[451] Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 313.
[452] Dinçer, *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları,* 2016: 73-74.
[453] Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 140.

olmadığı için sahibinin, üreticinin ve programcının kusursuz sorumluluk bağlamında cezai sorumluluğu oluşmaktadır.[454]

Bilişim suçları genel olarak mülkiyete karşı hırsızlık, bilgi güvenliğine saldırı, verilere karşı hırsızlık, ihlaller, özel hayata yönelik suçlar, bankamatikler ve şifrelerin kırılması gibi hırsızlıklar olarak ifade edilmekle birlikte mülkiyete izinsiz müdahale artık yapay zekâ sistemleriyle mümkün olmaktadır. Sahibinin izni ve rızası olmadan onun özel hayatına, bilgilerine, belgelerine erişmek olarak kabul edilmektedir.[455] "Kendinizi tanıtıp izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız. Eğer o evlerde bir kimse bulamazsanız -size izin verilmedikçe- oralara girmeyin. Size "(Kabul edemiyoruz,) dönün" denirse hemen dönün; bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir."[456] Ayetinden yola çıkarak müfessirler başlarının mülküne izinsiz girmenin hırsızlık sayıldığına ve haram olduğuna hükmetmişlerdir. Mahremiyet ve özel hayata ait birçok bilgi yapay zekâ sistemlerinin hâkim olduğu bilgisayarda veya telefonda depolanmaktadır. Bu sebeple bunlar mülkiyete izinsiz erişim olarak değerlendirilip cezaî yaptırımla sonuçlanmalıdır. Yapay zekâ burada suç unsuru olarak kullanıldığı için suça karşılık kullanıcı, programcı, ya da üreticiye kusur sorumluluğu bağlamında cezai yaptırım uygulanmalıdır. Bu suçun cezası İslam ceza hukukunda taʿzîr kapsamına girmektedir.[457] Zira zamanla ortaya çıkacak suçların taʿzîr kapsamında ele alınıp suçlara müeyyideler uygulanması yönünde açık kapı bırakılmıştır ve taʿzîr cezalarının (meskutun anh) Allah tarafından belirlenmemiş olması önemli bir dayanaktır. Aynı zamanda yetkisiz erişimlerin TCK'da cezaî yaptırımları bulunmaktadır. "Bir bilişim sisteminin bütününe veya bir kısmına hukuka aykırı olarak giren ve orada kalmaya devam eden kimseye bir yıla kadar hapis veya adli

[454] Bkz. Hamide Zafer vd., *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta Basım Yayın, 2017, s. 231; Caşın, "Yapay Zekâ ve Robotların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", 2021: 43; Çelebi ve İnal, "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", 2019: 660; Dönmezer ve Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1987: 368-446

[455] Ali İhsan Erdağ, "Bilişim Alanında Suçlar (Türk ve Alman Hukukunda)", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* S. 2, 2010, s. 277; Hüseyin Akarslan, *Bilişim Suçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 27.

[456] en-Nur 24/27-28.

[457] Dinçer, *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları,* 2016: 78.

para cezası verilir."[458] Verilerde kişinin malı hükmünde değerlendirildiği için hırsızlık kapsamında değerlendirilmelidir.

Aynı zamanda sanal âlemde var olan siteler ticari müessese hükmündedir. Bu sebeple gelir sağlayan mülk olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar klasik İslam eşya ve borçlar hukukunda mal tanımında bunlar yer almamış olsa bile bunlara yönelik saldırı kişinin çalışma ve mülkiyetine yönelik saldırı olarak değerlendirilip fâilin ta'zîr cezası ile cezalandırılması ve zararı tazmin etmesi gerekmektedir.

İslam hukukunda hükmün mahalli yoksa hüküm düşer anlayışı had cezasını düşürerek devreye tazir cezasını sokmaktadır. Zira şüpheler hadleri düşürür. Tazir cezasının Kur'an ve Sünnette yer alıp almadığına bakılır şayet yoksa ceza hakimin takdirine bırakılır. Bunun için gerek İslam hukukçuları gerek pozitif hukukçular yapay zekânın hukukunu gerçekleştirirken bu noktayıda dikkate alarak ortaya bir tazmin sorumluluğu koymaları gerekir ki bununda sorumlusunun kusursuz sorumluluk adı altında üretici, kullanıcı ve programcının sorumluluğuna gidilmelidir.

4.2. Kısas ve Diyet Cürümleri

Kısas ve diyet suçları şahıs aleyhine işlenen suçlardır. Bu suçlar adam öldürmek ve yaralamak şeklinde ortaya çıkmakla birlikte cezaları ise ya kısas ya da diyettir.

Kısas; mutlak eşitlik, adalet, iki tarafın birbirine eşit olması, işlenen fiile ona denk fiille karşılık verilmesi anlamlarına gelmektedir. Zira kasten işlenen adam öldürmek ve cana karşı olmayan suçlarda da kısas cezası uygulanmaktadır. Kısas cezasının uygulanma hükmü Kitâb ve Sünnette sabittir.[459]

Diyet; maktulün mirasçılarına verilmesi gereken malî bedeldir. Genel olarak diyebiliriz ki diyet (erş: uzuv yaralamaları-kadının çocuğunu düşürene veya düşürmesine karşı) can veya herhangi bir uzva karşı işlenen suça ödenen maldır. Cana ve organa karşı işlenmiş suçların diyetleri İslam hukukunda tespit edilip

[458] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf

[459] "*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır.*" (el-Bakara 2/178, 194; el-Maide 5/45); Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 124; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 193; Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, 1995: 598; Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 88; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 173;.

belirlenmiştir.[460] Yapay zekâ öldürmek veya yaralamak gibi cürümler işlediğinde bu cürümlere karşılık yapay zekâ insan gibi kısas suçuna tabi tutulamaz. Çünkü kısas suçunda eşitlik ilkesi bulunmakta ve yapay zekânın bedenen ve ruhen insan ile eş değer olmamasından, acı ve duygusal üzüntü hissetmemesinden, kasıt ve kusur şüphesi olduğundan dolayı kısas cezasına tabi tutulamayacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Fakat yapay zekâ alet olarak kullanıldıysa suçlu (kullanıcı, programcı, üretici) tespit edilerek kusur sorumluluğu bağlamında kısas cezasına tabi olmalıdır. Ancak toplu öldürmelerde ve hırsızlık olaylarında İslam ceza hukukunda suça karışanların hepsine aynı cezanın uygulandığı da tarihen sabittir. Zira birden fazla şahıslar bir katil fiilinin faili iseler, müştereken öldürmüşlerse hepsinin de kısas edilmeleri gerekir. Kısastan affedilirseler hepsi birlikte bir diyet cezası verirler. Aralarında ölünün diyeti taksim edilir.[461]

Aynı zaman da yapay zekânın otonom işlediği cürümlere karşılık diyet yükümlülüğü gerek yapay zekâ kullanıcısına gerek üreticisine gerekse programcısına ağırlaştırılarak uygulanabilmelidir (ağırlaştırmada altın ve gümüşte belirtilen miktarlara üçte bir mislisi ilave edilerek diyet arttırılır). Yapay zekâ ne kadar otonom olursa olsun kullanıcının, üreticinin, programcının bu hususu bilerek tedbirini ona göre alması, temkinli olması gerekmektedir. Bu hususta yapay zekânın sorumluluğuna ilişkin hukuki statü önerilerinden olan elektronik kişi statüsünde, yapay zekânın kendi kendine işlediği fiillere karşılık özel fonların kurulması ve zararların buradan karşılanmasına yönelik öneri sunulmaktadır. Lakin cezai sorumluluk alanında "faillik" kavramı karşılanmadığı için bu öneri kabul edilmemekte yapay zekânın eşya statüsünde varlığı devam ettirilmelidir.

Bu duruma açıklık getirecek olan da müessir fiildir. Müessir fiil; ölüme yol açmayacak şekilde vurmak, yaralamak, kesmek, kırmak vb. acı veren eylemleri içermektedir. Müessir fiiller kasten veya hata ile olabilmektedir. Kasten yapılan müessir fiil, kişinin bir başkasının vücuduna bilerek ve isteyerek zarar vermesidir. Kasten yapılan müessir fiillere karşılık kısas cezası bulunmaktadır. "….Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... Yaralamalarda da kısas vardır. Kim kısası

[460] Mehmed Mevkufatî, *Mevkufat-Mülteka Tercümesi*, trc. Ahmed Davudoğlu, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 1989, C. II, s. 459.
[461] el-Mâverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, 1976: 264.

bağışlarsa bu kendisi için bir kefâret olur."[462] Fakat kısasın uygulanabilmesinin şartı, müessir fiil ile cezanın arasında tam denklik sağlanmalıdır. Denklik oluşmadığında mağdur talep ettiği takdirde kısas cezası diyet cezasına dönüşmektedir. Hata ile yapılan müessir fiillere gelince, bunda vücut bütünlüğüne yönelik saldırı bulunmamaktadır ve cezası da diyettir.[463]

4.3. Ta'zîr Suçları

Hukuken dinin yasakladığı lakin geçerli bir ceza bağlamadığı fiillere karşılık bir ıslah, te"dip cezasıdır.[464] Yani ta"zîr cezaları kanun koyucu tarafından belirtilmemiş fakat din ve hukuk karşısında olumsuz yasak fiillerdir. Ta"zîr suçunun cezası devlet reisi tarafından tayin edilmektedir.[465] Bu sebeple had ile ta"zîr arasındaki farklar had; kanun koyucu tarafından belirlenmiştir, ta"zîr ise devlet reisinin takdirine bırakılmıştır şeklinde ifade edilmektedir. Devlet başkanı ya da hâkim, suçun ölçüsünü, suçlunun durumunu, yaşayışını, daha önce işlediği suçları, sabıkasının bulunup bulunmayışını inceleyip göz önünde tutabilmektedir. [466] Örneğin; adam öldürme fiilinde maktulün mirasçıları suçluyu affetse dahi devletin ceza verme hakkı bulunmaktadır.[467] Tüm bunların sonucunda suç unsuru cezaî yaptırım barındıran bir normda tanımlanan eylemlerin, somut ortamda değişiklik oluştursun veya oluşturmasın, temyiz çağına ulaşmış kişi tarafından bilerek veya kasten hukuka aykırı işlenmiş fiil olarak tanımlanabilmektedir.[468]

Ceza normları yoluyla korunması amaçlanan hukuki değerlerin tespitinde belirleyici olan hususlardan birisi de ağırlıklı olarak kul hakkının ihlal edildiği suçlarda mağdur ya da suçtan zarar görenlerin suçluyu karşılıksız olarak affetmeleri durumunda devlet başkanının ta"zîr cezasına hükmetme yetkisinin bulunup bulunmadığına ilişkin tartışmalardır**.** Bazı İslam hukukçularına göre bu durumda devlet başkanının ta"zîr

---

462 el-Maide 5/45.
463 Türcan, *İslam Hukuk Biliminde Hukuk Normu Kavramsal Analiz ve Geçerlilik Sorunu,* 2003: 262; el-Mâverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, 1976: 265.
464 Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 129.
465 Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 88; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 175; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 197; Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* C. 1, 1990: 125.
466 Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 133.
467 Midilli, "Allah Hakkı ve Kul Hakkı Arasında Hanefi Ceza Hukukunun Kamusallığı", 2017: 72-73.
468 Dönmezer ve Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1987: 294-311.

cezası verme yetkisi mevcuttur.[469] Çünkü ne kadar kul hakkı olursa olsun işlenen her suç ile Allah hakkı da ihlal edilmektedir. Azınlık kimi görüş sahipleri ise karşılıksız af oluştuğunda devlet başkanının ta‟zîr cezasına hükmetme yetkisi bulunmamaktadır.[470]

İslam ceza hukuku normları ile korunması gereken hukuki değerleri özetlersek söz konusu normlar ile iki türlü hukuki değer korunmak istenmektedir. Birincisi korunduğu zaman fert veya toplum açısından menfaat, yarar meydana getiren somut haklardır. Örneğin; hayat ve vücut bütünlüğü hakkı, onurlu yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, toplumsal yaşam hakkı vb. haklar hukuki değerleri oluşturmaktadır.[471] İslam ceza hukuku normları ile korunması gereken diğer hukuki değer ise hukuki düzenin şekilsel oluşumudur. Çünkü kul hakkı ihlal edildiğinde hakkı ihlal edilen suçluyu affetmesi halinde devlet başkanının ta‟zîr cezası verme yetkisi her suçun Allah‟ın emrine uyma yükümlülüğünün ihlali olarak görülmesi sebebiyle meydana gelmektedir. Bu görüş hukuku düzenin biçimsel yapısını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak ifade edecek olursak, İslam ceza hukuku normları ile kişi ya da toplumun somut haklarının muhafaza edilmesi yanında hukuk düzeninin şekilsel yapısının da korunması hedeflenmektedir.[472]

Buna karşılık toplum ve devlet yapısındaki değişiklikler, toplumsal yaşamdaki gelişmeler ve değer yargılarındaki değişimler, kanun koyma faaliyetlerini doğrudan etkiler ve daha önceki düzenlemeler zamanla eskiyip, kabul edilemez hale gelebilirler. Çünkü ekonomik gelişmelerin yanı sıra, teknoloji alanındaki gelişmeler de, klasik suçların yeni işleniş biçimlerini ve aynı zamanda ilgili hukuksal değerlerin korunması ihtiyaçlarını meydana getirmektedir. Son zamanlarda medyada ön plana çıkarılan ve toplum tarafından ciddiye alınan problemlere bakıldığında, ekonomi, vergi, bilgisayar ve internet, uyuşturucu maddeler ve terörizm gibi alanlarda ceza hukukunun kapsamının genişlediği görülür. Gerek Almanya'da gerek diğer ülkelerde 1970'li yılların başından itibaren suç tiplerinde artışlar olmuştur. Başta yapay zekâ teknolojisi, atom teknolojisi ve gen teknolojisi olmak üzere, teknoloji ve bilimdeki gelişmelere paralel yeni bazı suçlar meydana getirildiği gibi daha önce düzene aykırılıklar alanında düzenlenen bazı

---

469 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 218.
470 Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâli, (ö. 1111), el-*Vasît fi'l-Mezheb*, tahkik; Ahmed Mahmud İbrahim, Daru‟s-Selam, Kahire, 1997, C. VI, s. 515.
471 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 174-190.
472 Yerlikaya, *Hukuk-Değer İlişkisi Açısından İslam Ceza Hukuku Normları,* 2012: 129.

eylemler de yeniden değerlendirilip, cezaları artırılarak yeni düzenlemelerle ceza hukuku alanına alınmaktadır.[473]

4.4. Had Cürümleri

Had kelimesinin lügat manası men ve yasak olarak ifade edilmektedir. Had suçları Kur‟an ve Sünnet tarafından yasaklanmakla birlikte Allah hakkını yani kamu hakkının ihlalini içermektedir. Zina, iftira (Kazf), içki içmek, hırsızlık, yol kesme ve dinden çıkmak bu suçlardan sayılmaktadır. Şüphe bulunması halinde had cezaları düşmektedir. Had cezalarının amacı, toplumun menfaatini sağlamak, mefsedetleri gidermektir. Bizzat Allah tarafından takdir edildiğinden uymak zaruridir.[474]

4.4.1. Zina

Aralarında nikâh bağı olamayan kadın ve erkeğin normal yollardan cinsel ilişkide bulunmasıdır. Zina suçunun haram olması yönünde açık hüküm bulunmaktadır. Zina fiilini işleyenin cezası sopa (celd)‟dir. İslam hukuku zinanın her çeşidini toplumun yararına aykırı görür, topluma, kutsal aileye karşı tecavüz ve suç sayar. Bu sebeple Allah hakkı yani toplum hakkı mevzu bahis olduğundan kişi ve kişiler cezalandırılır. Aynı zamanda Ebu Hanife‟ye göre eşcinsel ilişkiler, hayvanlarla ilişki, anal ilişki had kapsamında bir zina suçu olarak kabul etmemektedir. Fakihlerin büyük çoğunluğu ise anormal olan bu ilişkileri zina suçu olarak kabul etmişlerdir.[475]

Aynı zamanda İslam neslin korunmasını zaruriyât-ı diniyyeden saymıştır. Bilişsel olarak zina içeriklerini yayma ve ziyaret etme şeklinde iki durum ortaya çıkmaktadır. Cinsel içerikli video resim vb şeyleri yayınlama sedd-i zerâyi kapsamında yasaklanmalıdır.[476] Klasik zina suçuna karşılık had cezası bulunmaktadır. Fakat yapay

---

[473] İbrahim Kırçova ve Pınar Öztürk, *İnternette Ticaret ve Hukuksal Sorunlar*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2000, s. 6-8; Klauss Tiedemann ve Feridun Yenisey, "Bilgisayarla İşlenen Suçların Ceza Hukuku Yönünden İncelenmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 41, S. 1-2, 1975, s. 319; Hasan Erman, "Türk Ceza Kanununda Mal Aleyhinde İşlenen Suçların Yetersizliği", *İÜHFM*, C. 41, S. 1-2, 1975, s. 136-148; Bkz. Dinçer*, İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*, 2016: 52, 73-78; Ayrıca Bkz. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2006: 140, 313.

[474] Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 161; Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 81; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 179.

[475] el-İsra 17/32; en-Nur 24/2, 30-31. el-Mâverdi, Ebü‟l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Basrî (450/1058), *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, 1976: 253-254; Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 81-83; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 168, 198; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 184, 185; Bkz. Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* C. 2, 1990: 213-219.

[476] Bu içerikleri ziyaret ise; *"Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar!"* yasaklanmıştır: en-Nur 24/2, 30-31

zekâ sistemleriyle işlenen suç zina olmayıp zinaya götürücü ve özendirici olmasından dolayı had cezası yerine önleyici ıslah edici taʻzîr cezaları verilmelidir.[477] Çünkü hükmün mahalli yoksa hüküm düşmektedir. Bunun yanı sıra üretilen yapay zekâlı robotlara insan bedeni gibi bedenler giydirilip cinsel ilişki robotları piyasaya sürülmektedir. WMDOLL şirketi yılda 20.000 adet cinsel ilişki robotu sattığını açıklamaktadır. Gelecek yıllarda insanların birbirlerinden ziyade robotlarla birliktelik yaşayacakları ileri sürülmektedir. Cinsellikte bu anlamda mekanikleşecektir. Bu robotların tercih edilmelerindeki en önemeli ayrıntı, üretilen bu yapay zekâlı robotların konuşması ve vücut ısısı gibi donanımlarla donatılmış olmalarıdır.[478] Seks-bot üreticisi Abyss Creat veions şirketinin CEOʻsu Matt Mcmullen; "İnsanların sadece robota değil, içindeki karaktere karşı da bir duygusal bağ kurmasını, bu varlık için sevgi duymasını istiyorum." ifadeleri kullanmaktadır. Bunun içinde Harmony 2.0 adlı utangaçlık sinirlilik gibi insansı özellikler yüklenmiş robot üretmektedir.[479]

Kurʻan da evlilik teşvik edilmiş, gayri meşru ilişkileri yasaklamıştır. Bu hususta kişinin kendi kendini doyuma ulaştırması, cinsel objeler vs caiz görülmemiştir. Fakat klasik zina dışındaki suçlara had cezası uygulanmamakta, büyük çoğunluğu taʻzîr kapsamında değerlendirilmektedir.[480] Hükmğn mahalli yapay da olasa bulunduğu için cinsellik için üretilen yapay zekâlı robotlarda cinsel obje ve tatmin edici araç olarak değerlendirilmekte ve bunu yapan kişide taʻzîr kapsamında cezalandırılmalıdır. Bunun getirisi olarak gayri meşru yollarla tatmin insanı evlilikten uzaklaştırmakta, İslamʻın çok önem verdiği aile kurumunun ve neslin yok edilmesine, hümanoid ticari sektörünün yaygınlaşmasına dolaydı da olsa katkı sağlanmaktadır. Yapay zekâyı bu anlamda robot bedenle insanlara üreten, programlayan ve kullananın ağırlaştırılmış tazir cezası ile cezalandırılması gerekmektedir.

4.4.2. İftira (Kazf)

Kazf suçu, tam ehliyetli bir kişinin namuslu bir kimseye zina isnadında bulunması veya zina mahsulü olduğunu iddia ederek nesebini inkar edip bu iddialarını 4

[477] Dinçer, *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları,* 2016: 9.
[478] https://www.haberler.com/fotogaleri/yapay-zekâya-sahip-cinsel-iliski-robotlari-geliyor/#:~:text=Y%C4%B1lda%2020.000%20adet%20cinsel%20ili%C5%9Fki,%C3%BClkeye%20sat%C4%B1%C5%9F%20yapmay%C4%B1%20istediklerini%20belirtti.
[479] https://odatv4.com/yasam/sonunda-bu-da-uretildi-0406171200-117117
[480] Chyngyz Baımurzaev, *İslam Hukukunda Zina Suçu Dışındaki Cinsel Suçların Hukuki Sonuçları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 22.

şahit ile ispatlayamamasıdır. Yani kişiye zinâ iftirası atmak gereksiz şartlarda zinâ isnadında bulunmaktır. Kur'an hükmüyle zina iftirası yasaklanmış, yapana ise 80 değnek cezası hükmü verilmektedir. Yapay zekâ sistemleriyle işlenen hakaret ve iftira suçunda ise fukaha üç şart ileri sürmüştür. Şeref ve itibarı tehdit etmesi, aleniyet taşıması ve suç kastı taşıması. Sanal âlemdeki hakaret içerikleri insanların şeref ve itibarını zedelemekte, birçok insanın görmesi nedeniyle aleniyet kazanmakta, yazılı ve görsel hakaret içermesi de suç kastı için yeterlidir. Örneğin zina etmeyen birisini zina ediyormuş gibi gösteren karede yer vermek.[481] Bu hususta yapay zekâ aracılığıyla bu işleyen akil, baliğ ve hür kişi kusur sorumluluğu bağlamında had cezasına tabi olmalıdır.

4.4.3. Hırsızlık

Hırsızlık suçunun işlenmesi geleneksel anlamda tam ehliyetli bir kişinin başkasına ait malı zorla veya gizlice sahibinden (hırzdan) izinsiz alması olarak ifade edilmektedir. Hırsızlık suçu bizce yapay zekânın özellikle ön plana çıkma potansiyelinin en yüksek olduğu suç türüdür. Bundan hareketle sanal âlemde yapay zekâ sistemleriyle mal varlığına yönelik yapılan suçlar hırsızlık olarak değerlendirilmektedir.[482]

Yapay zekâ sistemlerinin hâkim olduğu bilgisayarlarda bulunan veriler iktisadi olarak değerlendirildiği zaman bunlara müdahale İslam hukukunun beş temel dokunulmazlarından biri olarak kabul ettiği mal olarak kabul edilmektedir.[483] Veriler ele geçirme veya başka yere gönderme hırsızlık kapsamında değerlendirilmelidir. Hırsızlık ise İslam ceza hukukunda had suçlarından sayılmaktadır ve cezası ayet ile sabittir. "Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir."[484] Yapay zekâ sistemleriyle işlenen hırsızlık suçu, geleneksel hırsızlık suçuyla aynı değerleri ihlal etmektedir. Bu sebeple cezai ehliyet taşıyan ve kusur yeteneği bulunan faile had cezası uygulanmalıdır.

---

[481] en-Nur 24/4; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 168; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 2017: 186, 187; Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 85; el-Mâverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, 1976: 260.

[482] Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 88; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 169.

[483] Halit Çalış, "İslam Hukuku Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından Milk Terimi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,* 2003, No:2, s. 201-202.

[484] el-Maide 5/38.

Dolandırıcılık suçu da bu hususta değerlendirip, kişinin sanal ortamda kandırılarak sahibinin izni olmadan hesap ve kredi kartı ele geçirilip kullanılması ile gerçekleşmektedir. Bu kişilerin ta‟zîr cezası ile cezalandırılması yönünde İslam hukukçuları ortak görüş benimsemişlerdir.[485]

İki şahıs hırsızlık işinde ortaklık etsede biri gözcülük yapıp diğeri malı çalsa, malı alanın eli kesil, gözcününki kesilmez. Yine iki şahıs hırsızlık yapmak için anlaşsalar da biri gözcü olsa mal almasa, diğeri de kollanıp gözetilmediği halde malı almasa ikisinin de eli kesilmez.[486] Yapay zekâlı robot alet olarak kullanılarak hırsızlık yaptırıldığında suçlunun tespit edilerek (kullanıcı, programcı, üretici) had cezasına tabi tutulması gerekmektedir. Çünkü burada kasıt ve suçu yaptıranın kusuru devreye girmektedir. Yapay zekâ otonom olarak kendi kendine hırsızlık fiilini gerçekleştirdiğinde kullanıcının, üreticinin, programcının suçta ortak olup olmadığı şüphesi bulunduğundan had cezası yerine ağırlaştırılmış tazir cezası verilmelidir. Zira kullanıcının, üreticinin, programcının daha temkinli olması açısından bu cezalar zaruridir.

4.4.4. Yol Kesme (Yağma)

Yol kesme suçu, silahlı gasp, soygun, yağma, terör, korkutma ve yıldırma gibi birçok şekilde yapılarak insanların mallarını zorla, haksız yere almak, yol emniyetini ihlal etmek olarak ifade edilmektedir.[487] Kur‟an-ı Kerim yol kesmenin yasaklığı hakkında açıkça hüküm koyup cezasını açıklamaktadır. *“Allah’a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.”*[488]

Yapay zekâ sistemleri bu hususta değerlendirildiğinde kullanıcısı, programcısı, üreticisi tarafından araç, alet olarak kullanılabileceklerdir. Bu sebeple kusur sorumluluğu bağlamında sebep olduğu zararlara karşılık bu kişiler ayet kapsamında cezalandırılmalıdır. Fakat kendi kendine karar alıp hareket edebilen SYZ‟ler ise bu suçu

[485] Saffet Köse, *“Hile”, DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, C. 18, s. 29.
[486] el-Mâverdi, *el-Ahkamu’s-Sultaniyye*, 1976: 258-259.
[487] Kahveci, *İslam Ceza Hukuku*, 2019: 88; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 2018: 170.
[488] el-Maide 5/33.

işlediğinde acı ve duygusal üzüntü bağlamında hissiyatları bulunmadığından ceza verilmesi tatmin edici ve gerçekçi değildir. Kusursuz sorumluluk bağlamında kullanıcı, üretici ya da programcı sorumlu tutulmalıdır. Özellikle üretici ve programcı yapay zekâyı üretirken ve programlarken her konuda bu sisteme hakim oldukları için otonom olarak verdiği zararlardan özellikle bu ikisi sorumlu tutulmalıdır.

Yapay zekâ sistemleri aracılığıyla özellikle sanal âlemde korkutma şeklinde yapılan bu saldırı ses ve video içeriklerinin paylaşılması tehdidi ile yapılmaktadır. Bu durumda ise gerçek kişi tespit edilerek had cezası bu kişi için geçerli olmalıdır. Çünkü bu yolla suçun şiddeti, etkisi daha fazla hissedilmektedir. Bu sebeple sahibi, kullanıcısı, programcısı kusursuz sorumluluk bağlamında zararları tazmin etmeleri gerekmektedir. Eğer suçun tanımı var ama cezası takdir edilmemişse veya suçun ve cezanın tanımı yoksa tamamen taʿzîr suçları ve cezası kapsamında cezalandırılmaları gerekmektedir. Ayrıca Devletlerarası hukuk antlaşmaları ile bu suçlara karşı ortak tedbir alarak toplumun özellikle de insanlığın korunması sağlanmalı ve hukukî kaosun önüne geçilmelidir. Çünkü sorun bugünkü insan medeniyetinin ortak sorunu haline gelmiştir.

SONUÇ

İnsan beyni modellenerek üretilmeye çalışılan yapay zekâ sistemleri derin öğrenme metodu ile her geçen gün gelişmekte ve insanlarla girdiği etkileşime bağlı olarak çeşitli zararlara yol açmaktadır. Zararların önlenmesi için, koruyucu hukuk normlarının, müeyyidelerin ya da cezaların oluşturulması gerekmektedir. Bunun için öncelikle yapay zekânın hukukta kişiliğinin nasıl olması gerektiği ortaya konulmalıdır. Zira bu zararlar günümüzde özellikle MÖHUK gibi mevcut hukuk sistemleri tarafından karşılanabiliyor olsa da yapay zekânın hızla gelişmesi neticesinde mevcut hukuk sistemleri yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple yapay zekânın otonom işlediği suçlara karşılık kendisinin sorumlu tutulabilmesi için yapay zekâya kişilik verilmesi gerektiği yönünde öneriler bulunmaktadır. Fakat günümüzde hukuksal anlamda hak ehliyetine sahip varlıklar kişi olarak kabul edilmektedir. Bu varlıklar ise insanlardır. Hak ve borç altına giremeyen, ana rahminden doğmayan, ehliyeti ve zimmeti bulunmayan varlık gerçek kişi olarak kabul edilemez. En önemlisi aklı bulunmayan, yani bir şeyi neden yaptığını ayırd edemediği için temyiz yeteneğine sahip olmayan ve işlediği fiillerde cezai ehliyeti bulunmayan insan üretimi bir varlığın gerçek kişi statüsünde değerlendirilmemesi gerekmektedir. Biz burada gerçek kişi ile hukukî kişiliği farklı ele alıyoruz ya da alınmalıdır. Bu nedenle yapay zekâya tüzel kişilik verilebileceği düşünülmelidir.

Sophia ya da başka herhangi bir robotun mevcut teknik şartlarda kişi olması gereksizdir. Öncelikle acı hissetmedikleri için korunmaları gerekmemektedir. Ayrıca akıl ve irade sahibi olmadıklarından özgür değillerdir. Robotun kişi olmasını savunanların gayesi robotun sebep olacağı zararların telafisidir. Yapay zekâ insana verilen haklar dışında hukukta kendilerine özel olarak tanımlanan statüler kapsamında değerlendirilmelidirler. Bu statüler eşya statüsü, köle statüsü, insan olmayan kişi statüsü ve elektronik kişi statüsü olarak kabul edilmektedir. Elektronik kişi statüsünün, yapay zekânın işlediği fiillere karşılık özel fonların kurularak zararların buradan karşılanması gerektiği önerisi hukuki anlamda yeterli gözükse de faillik kavramı karşılanamayacağından yapay zekânın cezai sorumluluk problemini çözemeyecektir. Bu sebeple en makul olan yapay zekânın eşya statüsünde, insan denetiminde kalmaya devam etmesi işlediği fiillerden üretici, programcı ve kullanıcının kusur ya da kusursuz

sorumluluk bağlamında sorumlu tutulması yönündedir. Zira yapay zekâ bir suçta alet olarak kullanılıyorsa üretici, programcı ve kullanıcı kusur sorumluluğu bağlamında değerlendirilip gerekli cezalar verilmelidir. Yapay zekânın otonom olarak verdiği zararda üretici, programcı ve kullanıcı kusursuz sorumluluk bağlamında cezalandırılmaları gerekmektedir. Tüm bunlar için robota ilişkin özel düzenleme yapılması gerekecektir. Robot hukuken tanımlanmalı, robot fiillerinin doğuracağı neticeler belirlenmelidir.

İnsan yaratılmışların en üstünü olmakla birlikte Allah insana akıl, irade, bilinç, düşünebilme ve konuşabilme yeteneği vermiştir. Allah tarafından yalnızca insanlara verilen somut olarak üretilip yapay zekâ sistemlerine entegre edilmesi mümkün olmayan ruh, irade, fıtrat, akıl gibi kavramlar kişilik ile eş değer olmayıp kişiliğin bazı yönlerine şekil veren şahsiyetin oluşmasına yardım eden kavramlardır. Özellikle fıtrat, ilk yaratılış ve yaratılış aşamasında varlığın saf, özgün halini ifade etmektedir. Transhümanistler ise yapay zekâyı istismar ederek insanın özgün yaratılışını teknolojik ve genetik müdahalelerle sağlık ve ölümsüzlük adı altında bozmaya ifsad etmeye çalışmaktadır. Gerek filmlerle gerekse fıtrata aykırı gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmeye çalışılan müdahalelerle „makine insan" (cyborg) formuna gidilerek insan ötesi ve transhümanizme geçiş amaçlanmaya çalışılmakta ve yapılan bu müdahaleleri ve özellikle yapay zekâyı yenidünya düzenine geçişin, yeni insan sınıfının temelleri olarak kabul etmekteyiz. Zira insan ötesi bir geleceğin tasarlandığı bir dünyada insan neslinin devamı ve insanın yaratılış fıtratında kalması için daha fazla toplumu bilinçlendiren çalışmalara ihtiyaç vardır. Aynı zamanda bu çalışmalar insan denetiminde ve kontrolünde olmalıdır. Aksi halde insan neslinin ve insan tabiatının yok olduğu, yapay zekânın ve cyborg insan formunun hakim olduğu bir geleceğin tehlikesi ihtimal dahilindedir.

Yapay zekânın hukuki kişiliği tartışmalarının yanında yapay zekânın transhümanistlerce istismar edilmesiyle kişilik tartışmalarında çok farklı boyutlara gelinerek bozulan bu yapının hukuki ve ahlaki sınırlarının ve hukuki statülerinin ne olması gerektiği vb. çeşitli hukuki problemler ortaya çıkmaktadır. Bu problemleri etkili bir şekilde düzenlemek için İslami emirlerle çelişmemesi kaydıyla uluslararası bir uyumun sağlanması görüşündeyim.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKARSLAN, H., (2012), *Bilişim Suçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

AKBULUT, A., (2001), *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Pozitif Matbaacılık, Ankara.

AKİPEK, J ve Akıntürk, T., (2004), *Türk Medeni Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul.

AKMAN, B. ve **TUNCER**, T., (2009), *Yaşamın Şifresi: İnsan Genom Projesi*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

AKŞİT, C., (2004), *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, Gaye Vakfı Yayınları, İstanbul.

ALACA, B., (2008), *Ülkemizde Bilişim Suçları ve İnternetin Suça Etkisi (Antropolojik ve Hukuki Boyutları ile),* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ALACAKAPTAN, U., (1975), *Suçun Unsurları*, Sevinç Matbaası, Ankara.

ALLAHVERDİ, N., (2002), *Uzman Sistemler: Bir Yapay Zekâ Uygulaması*, Atlas Yayınları, İstanbul.

APAK, S., (1984), *Gelişim Nörolojisi*, İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü, İstanbul.

APAYDIN, Y., (2000), "*İrade"*, *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul.

ARMANER, N., (1980), *Din Psikolojisine Giriş*, MEB Yayınları, Ankara.

ARPACI, A., (2000), *Kişiler Hukuku (Gerçek Kişiler),* Beta Yayınları, İstanbul.

ARSLAN, Ş., (2006), *Fıtrat Kavramı Çerçevesinde Eğitimde İnsanın Neliği Sorusu*, İstanbul.

ASİMOV, I., (2006), *Ben, Robot*, Çev. Ekin Odabaş, İthaki Yayınları, İstanbul.

AYDAR, H., (2003), *Genetik Şifre Kopyalama ve Kur'an*, Elif Yayınları, İstanbul.

AYDIN, M. A., (2017), *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.

AYDIN, M. ve Hamîdullah, M., (2002), "*Köle"*, *DİA,* TDV Yayınları, Ankara.

AYDIN, M., (1976), *Ahlak Felsefesi Ders Notları*, Ankara.

AYDIN, M., (1985), *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul.

AYER, A., (1998), *Dil, Doğruluk ve Mantık*, trc. Vehbi Hacıkadiroğlu, Metis Yayınları, İstanbul.

BACANLI, H., (2001), *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yay, Ankara.

BAIMURZAEV, C., (2014), *İslam Hukukunda Zina Suçu Dışındaki Cinsel Suçların Hukuki Sonuçları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BAKTIR, M., (2013), *İslam Düşüncesinde Akıl*, Turkuaz Hızlı Matbaa, Sivas.

BARDAKOĞLU, A., (1997), "*Hak"*, *DİA,* TDV Yayınları, Ankara.

BASAL, A., (2003), *İslama Göre Kopyalama,* Bilge Yayınları, İstanbul.

BAŞELMA, F., (2012), *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Nehiy Hükümlerinin Hüsün-Kubuh Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BAYOĞLU, F., (2013), *Meta-Etik ve Wıllıam Davıd Ross'un Deontolojik Sezgici Ahlak Kuramı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

BAYRAMLIOĞLU, E., (2008), *Akıllı Yazılımlar ve Hukuki Statüsü: Yapay Zekâ ve Kişilik Üzerine Bir Deneme,* Uğur Alacakaptan"a Armağan, İstanbul.

BEZİRGANOĞLU, İ., (2017), *Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Biyogüvenlik,* Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

BOLAY, S. H., (1989), "*Akıl"*, *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul.

BOSTROM, N., (2014), *Superintelligence: Patbs, Dangers, Strategies*, OUP, Oxford.

BOZKURT, A. Y., **BAK,** B., **YÜKSEL,** S., ve **ASLANOVA,** K., (2018), *Futurist Hukuk*, Aristo Yayınları, İstanbul.

BUDAK, S., (2002), *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

CALO, M. R., (2010), *Robots and Privacy*, Robot Ethics: The Ethical and Social Implications of Robotics, Editörler, Patrick Lin, George Bekey ve Keith Abney, Cambridge: MIT Press.

CEYLAN, H., (2017), *İslam Borçlar Hukukunda Akdin Bağlayıcılığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

CİN, H., (1974), *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

CONDILLAC, E., (1992), *İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine,* Çev. Miraç Katıcıoğlu, MEB Yayınları, İstanbul.

ÇAĞRICI, M.- Hökelekli, H., (2000), "*İrade"*, *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul.

ÇAMDİBİ, M., (2014), *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

ÇEÇEN, A., (2003), *Adalet Kavramı Adalet Kavramının Göreliliği Üzerine Bir Deneme*, Turhan Kitabevi, Ankara.

DEMİRBAŞ, T., (2005), *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

DESCARTES, R., (2013), *Yöntem Üzerine Konuşma*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

DİNÇER, A., (2016), *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

DİRİK, M., (2012), Bilgisayar/Sibernetik/Özdevinimli Makinalar Sahasindaki lcatlarıyla Cizreli Ebu'I-Iz, *Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul.

DOĞAN, M., (2020), *Yapay Zekâ Felsefesinde Bilinç Problemi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

DOĞAN, V., (2019), *Milletlerarası Özel Hukuk*, Savaş Yayınları, Ankara.

DOUDNA, J. ve Sternberg, S., (2018), *Gen Düzenlemenin Evrime Hükmeden İnanılmaz Gücü: Yaratılıştaki Çatlak,* çev. Mehmet Doğan, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

DÖNMEZ, İ. K., (2006), *"Neseb", DİA,* TDV Yayınları, İstanbul.

----------, İ. K., (2010), "*Şahıs"*, *DİA,* TDV Yayınları, İstanbul.

----------, İ. K., (2003), "*Maslahat*", *DİA,* TDV Yayınları, Ankara.

DÖNMEZER, S. ve Erman, S., (1987), Nazari *ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Beta Yayınevi, İstanbul.

DURUSOY, A., (1993), *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

EBU ULEYV, Ahmed Abdulalîm, (2011), *Karârâtu ve Tavsiyyâtu Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî*, Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî ed- Düvelî, Birleşik Arap Emirlikleri.

EBU ZEHRA, Muhammed, (1998), *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî/el-Cerîme*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire.

ED-DEBÛSÎ, Ebû Zeyd Abdullāh (Ubeydullāh) b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ, (2001), *Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Mîs, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

EL-ÂLÛSÎ, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, (1997), *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî,* Daru'l-Fikr, Beyrut.

EL-CÂBİRİ, Muhammed Âbid, (2014), *Fehmü'l-Kur'an*, Mana Yayınları, İstanbul.

EL-CEBÛRÎ, Hüseyin Halef, (1988), *Avârıdu'l-Ehliyye İnde'l-Usûliyyîn*, Merkezü Buhûsi Dirâsi'l-İslâmiyye, Mekke.

EL-CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, (1994), *el-Fusûl fi'l-Usûl, Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l İslâmiyye*, Kuveyt.

EL-CÜRCANİ, Alî İbn Muhammed, (1988), *Kitabu't-Ta'rifât,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut.

EL-GAZÂLİ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, (1997), el-*Vasît fi'l-Mezheb*, Daru's-Selam, Kahire.

EL-İSFEHÂNÎ, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. El-Fadl b. Muhammed, (1988), *Tafsîlü'n-Neşeteyn ve Tahsîlü's-Saadeteyn*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut.

----------, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed b. El-Fadl b. Muhammed, (2007), *el-Müfredat Elfazi'l-Kur'an*, çev. Yusuf Türker, y.y., İstanbul.

EL-MAHMESÂNÎ, Subhî, (1948), *en-Nazariyyetü'l-Âmme li'l-Mûcebât ve'l-Ukûd*, y.y., Beyrut.

EL-MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, (2002), *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, İSAM Yayınları, Ankara.

EL-MÂVERDİ, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Basrî, (1995), *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, thk. Yasin Muhammed, y.y., Beyrut.

----------, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Basrî, (1976), *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul.

EL-MUHÂSİBÎ, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed, (1964), *el-Vasâyâ*, thk. Abdülkâdir Atâ, y.y., Kahire.

EL-PEZDEVÎ, Ebü‟l-Yüsr Muhammed, (1963), *Usûlü'd-Dîn*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabi, Kahire.

EL-ÜSMENDÎ, Ebü‟l-Feth Alâüddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hüseyn, (1992), *Bezlü'n-Nazar fi'l-Usûl*, Mektebetu Dâru‟t-Turâs, Kahire.

EN-NESEFÎ, Ebu‟l-Muîn Meymun b. Muhammed, (1993), *Tabsıratü'l-Edille fî Usûlid-Dîn,* çev: Hüseyin Atay, DİB Yayınları, Ankara.

EREM, F., (1971), *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuk Genel* Hükümler, Sevinç Matbaası, Ankara.

ERSOY, Ç., (2017), *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

ES-SANÂNÎ, Abdürrezzak b. Hemmam, (1410), *Tefsîru's-Sanânî*, thk.: Mustafa Müslim Muhammed, Mektebetü‟r-Rüşd, Riyad.

ES-SENHÛRÎ, Abdürrezzâk (1895-1971), *Mesâdirü'l-Hak fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, y.y., Kahire.

ES-SERAHSİ, Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed, (1993), *el-Mebsût*, Daru‟l-Marife, Beyrut.

----------, Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed, (2005), *Usûlu's-Serahsî*, Daru‟l-Kütübi‟l-İlmiyye, Beyrut.

ES-SUYÛTÎ, Celaleddin, (1993), *ed-Dürru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Dâru‟l-Fikr, Beyrut.

EŞ-ŞATIBİ, Ebu İshak İbrâhîm b. Mûsâ el-Lahamî, (t.y.), *el-Muvâfakât fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed, Dâru‟l-Kütübi‟l-İlmiyye, Beyrut.

ET-TEFTAZANÎ, Sadeddin Mesud b. Ömer, (1999), *Şerhu'l-Akâid* (Kelam İlmi ve İslam Akaidi), Haz. Süleyman Uludag, Dergâh Yayınları, İstanbul.

EZ-ZEMAHŞERÎ, Ebü‟l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, (1986), *el-Keşşâf an Hakāiki Gavâmidı't-Tenzîl*, Daru‟l-Kitabi‟l-Arabî, Beyrut.

EZ-ZERKÂ, Mustafâ b. Ahmed b. Muhammed, (1967), *el-Fıḳhü'l-İslâmî fi Sevbihi'l-Cedid*, y.y., Dımaşk.

FAGAN, J, vd., (2014), *GDO Myths and Truths*, Earth Open Source.

FAZLURRAHMAN, (2016), İslam *Geleneğinde Sağlık ve Tıp: Değişim ve Kimlik*, çev. Adnan Baloğlu ve Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

FİRESTONE, S., (1993), *Cinselliğin Diyalektiği,* trc. Yurdanur Salman, Payel Yayınları, İstanbul.

FORD, M., (2018), *Robotların Yükselişi Yapay Zekâ ve İşsiz Bir Gelecek Tehlikesi*, çev. Cem Duran, Kronik Kitap, İstanbul.

GÖDELEK, K., (2013), *Zihin Felsefesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

GÖRGÜLÜ, Ü., (2021), *İnsan Genomuna Müdahale: Etik Tartışmalar-Fıkhi Yaklaşımlar,* TDV Yayınları, Ankara.

GÖZLER, K., (2003), *Hukuka Giriş,* Ekin Kitabevi, Bursa.

GRİFFEL, F., (2007), *The Harmony of Natural Law and Shari'a in Islamist Theology, Shari'a: Islamic Law in the Contemporary Context*, Edi. F. Griffel and A. Amanat, Stanford University Press, California.

GÜR, C., (2020), *Bebeklik Döneminde Gelişim ve Egitim*, Pegem Akademi, Ankara.

HABERMAS, J., (2003), *İnsan Doğasının Geleceği,* çev. Kaan Ökten, Everest Yayınları, İstanbul.

HACAK, H., (2000), *İslam Hukukukun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

----------**,** H., (2006), *"Mülkiyet" DİA*, TDV Yayınları, İstanbul.

HAKERİ, H., (2005), *Yeni Türk Ceza Hukukunun Temel Kavramları*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

HALLAF, A., (1947), *İlmu Usûli'l-Fıkh*, Mektebetü'd-Da,,veti'l-İslâmî, Kâhire.

----------**,** A., (1993), *Masâdıru't-Teşrî fî mê lê Nassa fîhî*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt.

HANÇERLİOĞLU, O., (1993), *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

HARARİ, Y., (2016), *Yarının Kısa Bir Tarihi*, Kolektif Kitap, İstanbul.

HATEMİ, H., (1979), *Medeni Hukuk Tüzel Kişileri*, İUHF Yayınları, İstanbul.

HAVUTÇU, A., (2005), *Türk Hukukunda Örtülü Bir Boşluk: Üreticinin Sorumluluğu*, Seçkin Yayınları, Ankara.

HEYET, (1987), *Mecelletü Mecmaʿi'l-Fıḳhi'l-İslâmî*, Cidde.

HİRŞ, E., (1992), *Felsefe (Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri)*, Haz. Hayreddin Ökçesiz, Alkım Yayınevi, İstanbul.

HÖKELEKLİ, H., (1996), "*Fıtrat", DİA,* TDV Yayınları, İstanbul.

IZUTSU, T., (2017), *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Muhammed ibn. Mükrim, (1990), *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut.

KAĞITÇIBAŞI, Ç., (1999), *Yeni İnsan ve İnsanlar,* Evrim Yayınları, İstanbul.

KAHVECİ, N., (2019), *Ana Hatlarıyla İslam Ceza Hukuku*, Ensar Yayınları, İstanbul.

KARABUDAK, R., (2014), *Beyin Gelişim Evreleri*, Türk Noroloji Derneği.

KARAMAN, H., (2006), *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul.

KAYA, S. ve **HACAK,** H., (2013), *"Zimmet", DİA,* TDV Yayınları, İstanbul.

KELEBEK, M., (2008), *Ebû Yûsuf'un İslâm Borçlar Hukukundaki Yeri,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

KILIÇ, S., (1991), *Fıtratın Dirilişi*, Nehir Yayınları, İstanbul.

KIRÇOVA, İ. ve **ÖZTÜRK,** P., (2006), *İnternette Ticaret ve Hukuksal* Sorunlar, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.

KİNEN, M. H., (2003), *Mesâdıru'l-Emvâl fi'l-Fıkhı'l-İslâmî*, el-Câmiatü'l-İslâmî Gazze, Filistin.

KOMİSYON, (2013), *Genetik Terimler Sözlüğü*, Türk Hematoloji Derneği, Ankara.

KOŞUM, A., (1999), *İslâm Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

KÖKSAL, İ., (2005), *Genetik Kopyalamanın Fıkhi Yönü*, Beyan Yayınları, İstanbul.

KÖSE, N., *Bilişim Meslek Etiği*, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, Ankara.

KÖSE, S., (1998), *"Hile", DİA,* TDV Yayınları, İstanbul.

KÖTELİ, M., (1991), *Evliliğin Hukukî Niteliği ve Evlilik Dışı Beraberlikler*, Kazancı Kitap, İstanbul.

KUÇURADİ, İ., (1987), *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

KURT, İ., (2019), *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği,* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

KURZWEİL, R., (2000), *The Age Of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human İntelligence,* Penguin Books, London.

MEDKUR, M. Selam., (t.y.), *el-Medhal*, Dâruʻl-Kitabiʻl-Hadis, Kuveyt.

MEVKUFATÎ, M., (1989), *Mevkûfât-Mülteka Tercümesi*, çev. Ahmed Davudoğlu, Sağlam Yayınları, İstanbul.

MİCHİO, K., (2014), *Zihnin Geleceği*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

----------, K., (2016), *Geleceğin Fiziği*, çev. Yasemin Saraç Oymak ve Hüseyin Oymak, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara.

MORA, N., (2009), *Alman Kültüründe Düşman İmgesi,* Altkitap Yayınları, İstanbul.

MUTAHHARİ, M., (2014), *Fıtrat*, çev: Cafer Kırım, Önsöz Yayıncılık, İstanbul.

NAKRA, T., (1974), *Saykoliciyyetü'l-Kıssa fi'l-Kur'ân*, eş-Şeriketüʻt-Tunusiyye, Tunus.

NECATÎ, M., (1989), *el-Kur'ân ve'l-İlmü'n-Nef*s, Daruʻş-Şuruk, Beyrut.

NESEFÎ, Ö., (1995), *İslam İnancının Temelleri Akaid,* haz. M. Seyyid Ahsen, Bayrak Yayınları, İstanbul.

ÖZEN, S., (2012), *Fıtrat (Dini Kabiliyet) Kavramının Psikolojik Açılımı*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize.

ÖZTAN, B., (1994), *Tüzel Kişiler*, Turhan Kitapevi, Ankara.

ÖZTEMEL, E., (2012), *Yapay Sinir Ağları,* Papatya Yayıncılık, İstanbul.

ÖZTÜRK, O., (1994), *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları,* Hekimleri Yayın Birliği, Ankara.

PAGALLO, U., (2013), *The Laws of Robots, Law*, Governance and Technology Series.

PLATON., *Diyaloglar (Sokrates'in Savunması Üzerine),* çev. Teoman Aktürel, Remzi Yayınevi, İstanbul.

RONALD, C.-T., (2011), *Transhumanism and Transcendence: Christian Hope in an Age of Technological Enhancement,* Georgetown Universty Press, Washington.

SAMUELSON, H. ve Mossman, K., (2012), *Building Better Humans? Refocusing tha Debate on Transhümanism*, Peter Lang, Frankfurt.

SANDEL, M., (2007), *The Case Against Perfection: Ethics in the Ag of Genetic Engineering,* The Belknap Press of Harvard University Press, USA.

SAY, C., (2018), *50 Soruda Yapay Zekâ,* Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.

SEARLE, J., (2005), *Bilinç ve Dil,* çev. Muhittin Macit, Litera Yayıncılık, İstanbul.

SEÇER, Z. vd., *Bilişsel ve Dil Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.

SERT, H., (2003), *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, İstanbul.

SEYİDOĞLU, H., (1992), *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Cam Yayınları, Ankara.

SONGUR, H., (2008), *Mukayeseli Hukukta Ceza ve Teorik Temelleri İslam Ceza Hukukunda Ceza ve Amaçları*, Söğüt Yayınları, İstanbul.

SOYSAL. E., (2019), *İnsanın Geleceği Transhümanizm Bağlamında Bir İnceleme*, ed. Lütfi Sunar ve Latif Karagöz, İlem Yayınları, Ankara.

ŞABAN, Zekiyüddin (1978), *el-Ahkamü'ş-Şer'iyye li'l-Ahvali'ş-Şahsiyye,* y.y., Beyrut.

----------, Zekiyüddin (2018*), İslam Hukuk İlminin Esasları*, trc. İbrahim Kafi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara.

ŞAFAK, A., (1977), *Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku,* AtatürkÜniversitesi Basımevi, Erzurum.

ŞÂZELÎ, H., (2003), *Zamanımızın Bazı Tıbbi Problemleriyle İlgili İslamın Görüşü*, Bilge Yayınları, çev. Salih Uçan, İstanbul.

ŞENER, E., (2001), *Hukuk Sözlüğü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ŞIK, İ vd., (2017), *Kelâm 1 Kelâm Tarihi/Kelâm Okulları*, Gece Kitaplığı, Ankara.

ŞİŞMAN, N., (2012), *Kaderle Tasarım Arasında Yeni İnsan,* İnsan Yayınları, İstanbul.

TAHÇA, M., (2009*), Felsefî Açıdan Yapay Zekâ*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

TANER, M., (1949), *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.

TEPE, H., (2011), *Etik ve Meta-etik*, Türk Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.

TOPDEMİR, H. G. ve **UNAT,** Y., (2018), *Bilim Tarihi,* Pegem Akademi, Ankara.

TOROSLU, N., (2005), *Ceza Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara.

TÖZLUYURT, M., (2018), *Misak, Takdir ve Vahiy Bağlamında Allah İnsan İlişkisi*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.

TUNÇ, M., (1949), *Psikolojiye Giriş,* Pulhan Matbaası, İstanbul.

TURİNG, A., (2017), *Bilgiişlem Makineleri ve Zekâ- Aklın Gözü*, Edit. Daniel Dennet ve Douglas Hofstadter, çev. Füsun Doruker, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

TÜRCAN, T. ve **YERLİKAYA,** Ü., (2019), *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, Grafiker Yayınları, Ankara.

TÜRCAN, T., (2003), *İslam Hukuk Biliminde Hukuk Normu Kavramsal Analiz ve Geçerlilik Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

----------, T., (2010), *İslam Hukukuna Giriş*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

UDEH, A., (1990), *et-Teşrîu'l-Cinâi'l-İslamî Mukaranen bi'l-Kanûni'l-Vad'î,* çev. Ruhi Özcan ve Ali Şafak, Rehber Yayıncılık, Ankara.

USLU, T., (1964), *Yeni Hukûk Lugati ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, Site Yayınları, İstanbul.

VELİDEDEOĞLU, V., (1959), *Türk Medeni Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

VERUGGİO, G., (2005), *The Birth of Roboethics*, IEEE International Conference on Robotics and Automation, Workshop on Roboethics, Barcelona.

YAMAN, A ve **ÇALIŞ,** H., (2018), *İslam Hukukuna Giriş*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

YAMAN, A., (2008), *İslam Aile Hukuku*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.

YAVUZ, Y. Ş., (2018), *"Ruh", DİA,* TDV Yayınları, Ankara.

YEPREM, S., (2016), *İrade Hürriyeti ve İmâm Mâtûrîdî*, TDV Yayınları, Ankara.

YERLİKAYA, Ü., (2012), *Hukuk-Değer İlişkisi Açısından İslam Ceza Hukuku Normları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

YILDIRIM, A., (2019), *Tıp Hukuku Bağlamında İnsanı Geliştiren Biyoteknoloji Uygulamaları*, Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

YÖRÜK, A. K., (1961), *Hukuk Felsefesi Dersleri*, Birinci Kısım 3. Tab‟ı, Sönmez Neşriyat, İstanbul.

ZAFER, H vd., (2017), *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta Basım Yayınları.

ZEYDAN, A., (1995), *İslam Hukukuna Giriş*, Kayıhan Yayınları, İstanbul.

MAKALELER

ACAR, A., (2019), "İslam ve Batı Medeniyetinin Hak, Emanet ve Adalet Anlayışları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C./S.47*, (277-312).

ADALI, E., (2017), "İnsanlaşan Makineler ve Yapay Zekâ*", İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Dergisi,* S. 75, (8-13).

AĞIRMAN, H., (2018), "Etik Sürücüsüz Araç Mümkün müdür?", *III. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi, ODTÜ*, (16-18).

AKALIN, A., (2013), "İslam Hukuku Açısından Suçun Unsurları*", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi,* S. 10, (50-72).

AKBİLEK, M., (2017), "Teknolojinin Pandora Kutusu: Robotların Hukukî Kişilikleri ve Hukuki Sorumlulukları", *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 6, (213-239)

AKÇAY, M., (1996), "İmanın Oluşumunda Fıtratın Rolü", Sakarya *Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.1, (273-294).

AKDAĞ, F., (2015), "Çocukta Beyin Gelişimi ve Erken Müdahale", *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* S.1, (97-100).

AKKURT, S, S., (2019), "Yapay Zekânın Otonom Davranışlarından Kaynaklanan Hukuki Sorumluluk", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, *C.0,* S.13, (39-59). doi:10.18771/mdergi.581875.

ANNAS, G., (2016), "The Mythology of CRISPR", *Jim Kozubek Cambridge University Press*, C. 354, S. 6309, (187-189).

ARIKAN, Z., (2020), "Bebeklik Döneminde Gelişim Parametreleri ve Oral Motor Gelişimin İncelenmesi", *Türkiye Klinikleri Pediatri Dergisi*, *C. 29,* S.1, (27-38), **doi:** 10.5336/pediatr.2019-70263

ARSLAN, K., (2020), "Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları", *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, C.11,* S.1, (71-88).

ATALAY, M ve Çelik, E., (2017), "Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *C. 9,* S. 22, (159).

AYTEPE, M., (2018), "Fıtrat Kavramı Bağlamında İnsanın Orta Yolu Bulma Potansiyeli", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, C. 10,* S. 1, (234-234).

BAGOLİNİ, L., (1951), "Value Judgments in Ethics and in Law", *The Philosophical Quarterly, C. 1,* S. 5, (426-427).

BAK, B., (2018)., "Medeni Hukuk Açısından Yapay Zekânın Hukuki Statüsü ve Yapay Zekâ Kullanımından Doğan Hukuki Sorumluluk", *Türkiye Adalet AkÂdemisi Dergisi, C. 9,* S. 35, (216-224).

BAŞCI, V., (1997), "Akıl ve Vahiy Yönünden Doğru Düşünme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.13, (209).

BAŞKURT, B., "Keskin Kılıç: Yapay Zekâ", Ankara Teknoloji Geliştirme Bölgesi Kurucu ve İşletici A. Ş. S. 13, (7).

BOSTROM, N., (2005), "A History of Transhumanist Thought", *Journal of Evolution and Technology*, *C. 14,* S. 1, (1-25).

BOZKURT, Y., (2017), "Robot Hukuku", *TADD*, S. 29, (29-112).

BOZKURT, G., (1981), "Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *C. 38,* S. 1, (94).

BRİNGSJORD, S., (2008), "Ethical Robots: The Future Can Heed Us", *AI and Society*, *C.22,* S.4, (539-550).

BÜYÜKBAŞ, N., (2016), "İslam Ceza Hukukunda Kefaret İlkesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 4*, S. 1, (38).

CANGÖZ, B., (2005), "Geçmişten Günümüze Belleği Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlara Kısa Bir Bakış", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *C. 22*, S. 1, (51-62).

CAŞIN, M. vd., (2021), "Yapay Zekâ ve Roboların Eylemlerinden Kaynaklanan Cezai Sorumluluk Sorunu", *Ankara Barosu Dergisi, C. 79*, S.1, (11).

ÇAĞLAYAN, H., (2011), "Bilgi Kaynağı Olarak Akıl", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, S. 9, (241).

ÇALBAYRAM, N., (2017), "Anne Sütü Bankaları*", Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi*, *C. 2,* S. 2, (520,521).

ÇALIŞ, H., (2003), "İslam Hukuku Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından Milk Terimi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,* S. 2, (201-202).

ÇELEBİ, Ö. F., (2017), "Yapay Zekâ ve Etik", *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2017, (7-8).

ÇELEBİ, V. ve **İNAL,** A., (2019), "Yapay Zekâ Bağlamında Etik Problemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergis*i, *C.12,* S.66, (652).

ÇETİN, C. ve **ÇETİN,** M., (2014), "Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *C. 23,* S. 2, (152).

ÇEVİK, M., (2017), "Will It Be Possible for Artificial Intelligence Robots to Acquire Free Will and Believe in God?" (Yapay Zekâ Robotlarının Bir Gün Özgür İrade Edinip Tanrı'ya İnanmaları Mümkün Olacak mı?), *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, *C.7,* S.2, (84).

ÇIRAK, V. ve **YÖRÜK,** A., (2015), "Mekatronik Bilimin Öncüsü İsmail el-Cezeri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4, (174).

ÇOLAK, E., (2017), "Yapay Zekâ Dost mu Düşman mı*?". Derin Ekonomi Dergisi*, (120-127).

ÇOLAK, M., (2011), "İslam Hukukunda Cezai Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü", *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 35, (109).

DAĞ, A., (2017), "Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm", *Felsefî Düşün*, S. 9, (59).

-------, A., (2017), "Yaratılışa Müdahale ve Yeni Bir Evrimci Neo-Darwinist Bir Yaklaşım Olarak Transhümanizm", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, (164-165).

DALGIN, N., (1999), "İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 11,* S. 11, (103).

DEMİR, A., (2018), "Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Transhümanizm*", Online AcÂdemic Journal of Information Technology, C. 9,* S. 30, (96).

DOĞAN, İ., (2021), "Transhümanizm: Allah'ın Yarattığını Değiştirme veya İnsana Karşı Şeytan 2.0", *Dini Araştırmalar Dergisi*, *C. 21,* S. 1, (23).

DOĞAN, K., (2019), "Sürücüsüz Araçlar, Robotik Cerrahi, Endüstriyel Robotlar ve Cezai Sorumluluk", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *C. 21,* (3227).

DOMİNGOS, P., (2012), "A few useful things to know about machine learning", *Communications of the ACM*, *C. 55,* S. 10, (78-87).

DÜZGÜN, Ş. A., (2016), "İnsanın Doğası (Fıtratı) ve Özgürlüğü Üzerine", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, *C. 14,* S. 2, (325).

ERCAN, C., (2019), "Robotların Fiillerinden Doğan Hukukî Sorumluluk, Sözleşme Dışı Sorumluluk Hallerinde Çözüm Önerileri", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 40, (35).

ERDAĞ, İ., (2010), "Bilişim Alanında Suçlar (Türk ve Alman Hukukunda)", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 2, (277).

ERGÜN, E., (2020), "Ruhsuz Makine: Hayvan", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.29, (451).

ERMAN, H., (1975), "Türk Ceza Kanunu'nda Mal Aleyhinde İşlenen Suçların Yetersizliği", *İÜHFM*, C. 41, S. 1-2, (136-148).

EROĞLU, E., (2015), "Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 50, (306-307).

ERSOY, E. ve **KARAL,** Ö., (2012), "Yapay Sinir Ağları ve İnsan Beyni", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, *C. 1,* S. 2, (190).

EŞ-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali (ö.1250/1834), (2004), çev. Ferhat Koca, "İslam Hukuk Metodolojisinde Hüküm Nazariyesi", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi,* , *C. 3,* S. 5, (158).

FİDANOĞLU, P. vd., (2014), "Genom projeleri 5N1H: ne, nerede, ne zaman, nasıl, neden ve hangi popülasyonda?", *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, C. 71,* S. 1, (45).

DİLEK, Öztürk, G., "Yapay Zekânın Etik Gerçekliği", *AUSBD*, *C. 2,* S. 4, 2019, s. 48.

GOLDBERG, S., (2009), "Does The Wall Still Stand? The Implications Of Transhumanism For The Separation Of Church And State", *Georgetown Public Law Research Paper*, *C. 9,* S. 10, (1-8).

GÖKALP, N., (2014), "Kişi Olmanın Değeri ve Değerlerin Kişi Olmadaki Yeri", *Değerler Eğitimi Dergisi, C. 12,* S. 27, (123-129).

GÖZLÜGÖL, V., (2013), "Uluslararası Hukuk Boyutuyla Hukukun Üstünlüğü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *C. 17,* S. 1, (1424).

GÜLEÇ, İ. vd., (2012), "Yaşam Boyu Öğrenme Nedir? Kavram ve Kapsami Üzerine Bir Değerlendirme", *Sakarya University Journal of Education*, *C. 2,* S. 3, (35-45).

GÜNER, C., (2020), "Yapay Zekânın Verdiği Zarardan Doğan Sözleşme Dışı Sorumluluğa Uygulanacak Hukuk", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S.15, (236).

HAJMEER, M. ve **BASHEER,** I., (2000), "Artificial neural networks: fundamentals, computing, design, and application", *Journal of microbiological methods*, *C. 43,* S. 1, (3-31).

HANNAH, W. vd., (2019), "A Literature Review on Machine Learning in Supply Chain Management*", International Conference of Logistics (HICL), C. 27,* (413-441).

HASELAGER, W., (2005), "Robotics, Philosophy and the Problems of Autonomy", *Pramatics Cognition, C.13,* S.3, (515-532).

HAZNEDAROĞLU, B. vd., (2009), "Ülkemizde Erken Çocukluk Gelişimine İlişkin Yapılan Çalışmaların Derlenmesi", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *C. 52,* S. 1, (2).

HEACEN, H., (1973), "Beyin ve Konuşma", *Bilim ve Teknik Dergisi,* S. 64, (5-12).

HEINRICH, B., (2019), "Otonom Araç Sürmekte Olası Cezalandırılabilirlik Riskleri", çev. Yener Ünver, *Hukuk Köprüsü*, S. 16, (23-25).

IŞILDAK, S., (2008), "Yaratmada İlk Adım: İmge ve İmgelem", Necatibey EFMED, *C. 2,* S. 1, (65-69).

KAFALI, H., (2019), "Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.46, (147).

KEKÜL, H. vd., (2018), "Yüz Tanıma Uygulamalarında Özyüzler ve Yapay Sinir Ağlarının Karşılaştırılması", Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi, *C. 2,* S. 1, (52).

KELEŞ, A., (2006), "Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri", *İstem*, S. 7, (37).

KILIÇARSLAN, S., (2019), "Yapay Zekânın Hukuki Statüsü Ve Hukuki Kişiliği Üzerine Tartışmalar", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S.2, (381).

KILINÇ, B ve **KILINÇ,** P., (2021), "Dünyayı İnsansızlaştırmak: Yapay Zekâ Ve Robotlar Üzerine (Terminatör Filmi)", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 35, (67).

KIZRAK, M, **BULUZ,** B, **ÖZPARLAK,** O, vd., (2019), "Yapay Zekâ Çağında Hukuk", *İstanbul, Ankara ve İzmir Baroları Çalıştay Raporu*, (73).

KIZRAK, M. ve **BOLAT,** B., (2018), "Derin Öğrenme ile Kalabalık Analizi Üzerine Detaylı Bir Araştırma", *Bilişim Teknolojileri Dergisi, C. 11,* S. 3, (266-270).

KORKMAZ, Ö. ve **MAHİROĞLU**, A., (2007), "Beyin, Bellek ve Öğrenme", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *C. 15,* S. 1, (97).

KÖKSAL, A., (2011), "Hanefi Fıkıh Düşüncesinde Akıl kavramı ve Dört Mertebeli Akıl Anlayışı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*", S.40, (7).

KÖSE, M., (1998), "İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik", *Ekev Akademi Dergisi*, *C.1,* S.2, (221-230).

KÖSE, U., (2018), "Güvenli Yapay Zekâ Sistemleri İçin İnsan Denetimli Bir Model Geliştirilmesi", *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, *C. 6,* S. 1, (93-107), doi: 10.21923/jesd.394527.

KÖZ, İ., (2005), "Sezginin Bilgideki Yeri ve Önemi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, *C. 3,* S. 1, (23-40).

KREOWSKİ, H., (2017), "Transhumanism and Nanotechnology, Will Old Myths Come True?", *MDPI*, *C. 1,* S. 243, (1-2).

KUDAT, A., (2014), "Hak ve Hukuk Kavramları Üzerinde Bir Değerlendirme", *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, C.4,* S.2, (87-106).

KURT, Y., (2005), "Kur"an"da Fıtrat Kavramı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *C.5,* S.2, (71-104).

KUTLU, S., (2009), "Mâtürîdî Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarını Çözmeye Katkısı", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi, C.2,* S.1, (7-41).

MADİ, B. ve **AÇIKGÖZ,** N., (1997), "Öğrenme ile Beyinde Oluşan Değişiklikler (Platisite)", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *C.9,* S. 9, (29-36).

MARANİ, A. ve **BENVENUTO,** F., (2000), "Neural Networks For Environmental Problems: Data Quality Control And Air Pollution Nowcasting", *Global Nest*, *C. 2,* S. 3, (281-292).

MİDİLLİ, M., (2017), "Allah Hakkı ve Kul Hakkı Arasında Hanefi Ceza Hukukunun Kamusallığı", *KTÜİFD*, *C. 4,* S. 1, (72-73).

NAR, M., (2013), "Kültürel Hukuk: Geleneksel Kontrol Mekanizmaları". Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 108, (273-274).

NAZLIKUL, H., (2015), "Nazlıkul'a Göre Limbik Sistemin Nörojenik Yanıtının, Nöralterapi ve Uygulamalı Kineziyoloji (ak) Bütünlüğü İçinde Çözümü", *Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi*, *C. 9,* S. 2, (3).

ONAN, B., (2010), "Beynin Bilişsel İşlevleri Üzerine Yapılan Araştırmalar ve Anadili Eğitimine Yansımaları", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 27, (542-544).

ONART, A., (1976), "Ahlak Felsefesinde Doğalcılık Nedir? Ne Değildir?", *Dergipark*, S. 20, (83).

ÖZDEMİR, R., (2011), "İslam Hukukuna Göre Mülkiyet ve Mülkiyetin Temellendirilmesi", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 31, (263).

ÖZTÜRK, K. ve **ŞAHİN,** M., (2018), Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ'ya Genel Bir Bakış, *Takvim-i Vekayi Dergisi*, *C.6,* S.2, (27).

PAGALLO, U., (2013), "The Laws of Robots, Law", *Governance and Technology Series, C.10,* (23).

PEKER, H., (1990), "Suçlularda Dini Davranış", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, S. 4, (93).

PETEKKAYA, E., (2019), "Yüz Tanıma Alanı (Gyrus Fusiformis): Betimleyici Bir İnceleme", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *C. 28,* S. 4, (249-252).

PİRİM, H., (2006), "Yapay Zekâ", *Journal of Yasar University*, *C.1,* S.1, (84).

RAMLİ, N. ve **IBRAHİM,** R ve **HANS,** R., (2010), "Human milk banks – The benefits and issues in an İslamic setting", *Eastern Journal of Medicine*, *C. 15,* S, 4, (163,168).

RICHARDS, N ve **SMART,** W., *How should the law think about robots?,* Preliminary Draft.

RİCHTER, Maurice N., (2000), "Evolution: Biological, Social, Cultural", *Encyclopedia of Sociology,* New York, *C. 2,* (877).

SARI, O., (2020), "Yapay Zekânın Sebep Olduğu Zararlardan Doğan Sorumluluk", *TBB Dergisi,* S. 147, (259-260).

SAWYER, R. J., (2007), "Robot Ethics", *Article in Science*, *C.318,* (1037).

SEVEN, M. ve **ENGİN,** O., (2008), "Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *C. 12,* S. 2, (189-212).

SİPAHİ, Y., (2018), "İstihsân Açısından Resim ve Heykel", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 31, (509-540).

SİPAHİ, Y., (2020), "İstihsânın Gerçek Mahiyeti-I -Kitap Kapsamında Akılla Birlikte-", *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *C. 1,* S. 1, (25-60).

SİPAHİ, Y., (2021), "İstihsânın Gerçek Mahiyeti –II –Sünnet Kapsamında Akılla Birlikte", *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *C.2,* S. 2, (46-79).

SİVRİKAYA, E. Z., (2019), "Sophia Kişi midir?", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.25,* S.2, (1255).

SOLTEKİN, M. F., (2019), "Hobbes ve Kuçuradi'de Bir Kişinin Değeri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 46, (101).

SÖZEN, D., (2006), "SBST Sözel Bellek ve WMS Görsel Bellek Testleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, *C. 5,* S. 9, (74).

STEEVES, J. vd., (2006), "The Fusiform Face Area is Not SufficientFor Face Recognition: Evidence From Apatient With Dense Prosopagnosia and No Occipital Face Area", *Neuropsychologia*, *C. 44,* S.4, (594- 609).

TANRIVERDİ, H., (2012), "Immanuel Kant'ın İman Anlayışı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *C. 1,* S. 2, (184).

TARMAN, Z., (2017), "Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun (MÖHUK)'daki Boşluk: Ada Uygulanacak Hukuk", *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, *C. 66,* S. 2, (462-463).

TEMEL F. vd., (2006), Bilişsel Gelişim Eğitim programının 5-6 Yaş Çocuklarının Dikkat Algı ve Bellek Gelişimlerine Etkisi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 36,* S. 1, (25-49).

TİEDEMANN, K ve **YENİSEY,** F., (1975), "Bilgisayarla İşlenen Suçların Ceza Hukuku Yönünden İncelenmesi" *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, *C. 41,* S. 1-2, (319).

TOPAKKAYA, A ve **EYİBAŞ,** Y., (2019), "Yapay Zekâ ve Etik İlişkisi", *Felsefe Dünyası Dergisi*, S.70, (81-92).

TURĞUT, Ş. ve **ALGÜL,** A., (2021)," Yaratılışa Müdahale Açısından Genetiği Değiştirilmiş Tarım Ürünleri", *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi*, S. 8, (197).

UYAR, T., (2017), "İnsanlaşan Makineler ve Yapay Zekâ- Ya Yapay Ahlâk", *İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları,* S. 75, (19).

WALHOUT, D., (1953), "Objectivity and Value", *The Journal of Philosophy*, *C. 50,* S. 10, (292).

WEİNER, K. ve **ZİLLES,** K., (2016), "The Anatomical and Functional Specialization of the Fusiform Gyrus", *Neuropsychologia*, *C. 83,* (48-62).

WİLMUT, I, vd., (1997), "Viable offspring derived from fetal and adult mammalian ells", *C. 385,* S. 27, (810-813).

YALÇIN, İ., (2020), "Değişim ve Yenileşmede Fıtrat Çizgisi", *Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, *C. 1,* S. 1, (113-114).

YAMAN, A., (1998), "Klonlama ve Genetik Kopyalamaya İslam Hukuku Açısından Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi, C. 34,* S. 2, (29).

YAVUZ, C., (2008), "Türk Borçlar Kanunu Tasarısına Göre Kusursuz Sorumluluk Halleri ve İlkeleri", *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, *C. 14,* S. 4, (40).

YEŞİLYURT, T ve **TAŞDELEN,** M., (2012), "Ahiret İnancının Pratik Yansımaları", *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, *C. 10,* S. 2, (60).

YILDIRIM, H., (2017), "Üremeye Yardımcı Tedavide Üçüncü Kişiden Üreme Hücresi Alınması, Yaklaşımlar ve Hukuksal Sorunlar", *Adli Tıp Dergisi*, *C. 31,* S. 3, (143).

YILMAZ, İ., (2014), "İslâm Aile Hukukunda Nesebin (Soybağının) Reddi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, *C. 14,* S. 1, (32).

YİĞİT, Y., (2000), "İslâm Ceza Hukukunda Kanunilik İlkesi ve Kanunu Bilmemenin Cezalara Etkisi", *Diyanet İlmi Dergi, C. 36,* S. 1, (64).

YUEH-HSUAN WENG · Chien-Hsun Chen · Chuen-Tsai Sun., (2009), "Toward the Human–Robot Co-Existence Society: On Safety Intelligence for Next Generation Robots", *Orgınal Paper*, S. 1, (268-270).

YÜNLÜ, S., (2019), "Current Developments On Artificial Intelligence And Liability For Robot Caused Damages", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *C. 16,* S. 1, (189-213).

ZİMMERMAN, E., (2017), "Machıne Mınds Frontıers In Legal Personhood", *University of Chicago,* (1-43), doi:10.2139/ssrn.2563965.

İNTERNET KAYNAKLARI

AKÇİÇEK, A. *Faşizmin Kültür Kodları ve Irkçılıkta Bir Uç Nokta: Öjen,* https://birikimdergisi.com/guncel/368/fasizmin-kultur-kodlari-ve-irkcilikta-bir-uc-nokta-ojeni (17.07.21).

BALOĞLU, B., Yapay Zekâ Pazarı, https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay. php?ID = 32625 (09.01.2021)

BREAZEAL, C., L. Designing sociable robots. Cambridge 2002, MA: MIT Press. S.5. https://www.newscientist.com/article/mg15921480-800-meet-kismet/ (17.11.2020).

ÇAĞRICI, M., İnsanın manevi ve zihinsel boyutunun ifade eden dört Kur"an terimi: kalp, ruh, nefs, akıl, https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=30546 (25.12.2020)

DEMİRCAN, K., İnsan Bilinci Nedir ve Özgür İrade Var mı?https://khosann.com/insan-bilinci-nedir-ve-ozgur-irade-var-mi/ (04.01.2021).

GÜRKAN, F. T., Sinir Sistemi Fizyolojisi 1, http://fizyoloji.ege.edu.tr/images/ dosyalar/10-Sinir_Sistemi_Fizyolojisi_1.pdf (20.08.2021).

HAMİLTON, Cameron, On the Possibility of Robots Having Emotions, Thesis, Georgia State University. http://scholarworks.gsu.edu/philosophy_theses/150 (18.12.2020).

HARAWAY, D., A Cyborg Manifesto, https://davetsizmisafir.org/2007/02/08/donna-haraway-ile-siborglar-ve-yoldas-turler-uzerine/ (17.07.21)

HAWKİNG, S., https://www.theguardian.com/science/2016/oct/19/stephen-hawking-ai-best-or-worst-thing-for-humanity-cambridge (20.12.2020).

HEYET, Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr/ (17.10.2021).

KAMER, V., "Yapay Zekâ „Yapay İnsan" Demek Değildir" https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/yapay-zekâ-yapay-insan-demek-degildir-320037007100520079005200420061006200580041003100 (11.01.2021)

KUTUP, S., *Fizilali'l-Kur'an*, https://canadadotnet.files.wordpress.com/2020/04/seyyid-kutup-fi-zilalil-kuran.pdf (08.01.2021).

ÖZEL, M., Yapay Zekâ Devrimi, Süper zekâya Giden Yol Çok Yakınımızda, https://evrimagaci.org/superzekâya-giden-yol-cok-yakinimizda-444 (19.11.2020)

ÖZTÜRK, H. H., "Yapay Zekâ Kendi Özel Dilini Geliştirdi", https://www.chip.com.tr/haber/yapay-zekâ-kendi-ozel-dilini-gelistirdi_70948.html.(19.11.2020).

SAĞLAM, A., https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=34444 (15.07.21)

SÜLEYMANLI, Ebulfez, https://www.cybermagonline.com/insan-robot-evliligi-mumkun-mu (17.08.2021).

UYSAL, H. A., https://www.medicalparkizmir.com/saglik-kosesi/beyin-gelisimi-hakkinda-bilinmesi-gerekenler (21.11.2020).

YAŞIN, A., (2006). Ebul-İz El-Cezeri, http:// www.abdullahyasin.org/ebul-z-el-cezeri (22.11.2020).

YILMAZ, S., İnsan Embriyolojisi, https://acikders.ankara.edu.tr, 2-6.

http://biyolojiegitim.yyu.edu.tr/mk/ik/ik.htm (26.09.2021).

http://blog.itunovatto.com.tr/insan-sesini-taklit-eden-yapay-zekâ-gelistirildi/ (20.08.2021);

http://sitn.hms.harvard.edu/flash/2017/history-artificial-intelligence (22.11.2020).

http://www.beyazperde.com/filmler/film-261589/ (21.11.2020).

http://www.diken.com.tr/arjantinde-mahkeme-karariyla-ozgur-birakilan-orangutan-sandra-hayvan-barinagina-yerlestirilecegi-abdye-gonderildi/ (09.03.2021).

http://www.hâkimiyet.com/kelamda-yapay-zekâ-16274yy.htm (08.01.2021)

http://www.proutletplus.com/2018/05/26/rna-ile-hafiza-transferi-gerceklesti/ (10.07.2021).

https://cordis.europa.eu/project/id/289092/reporting (11.02.2021).

https://ekog.org/2019/04/07/noronal-migrasyon/;

https://gelecekbilimde.net/avrupa-parlamentosu-yapay-zekâ-icin-ilk-ab-kurallari-dizisine-onculuk-ediyor/ (17.08.2021).

https://islamset.net/conferences/?lang=en (01.10.2021).

https://khosann.com/bilinc-bilincsiz-beynin-urunu-mu/ (21.12.2020).

https://khosann.com/rna-yoluyla-genetik-hafiza-transferi-yapildi/ (11.07.2021).

https://law.justia.com/cases/new-york/appellate-division-first-department/2017/150149-16-162358-15.html (10.03.2021)

https://neuralink.com/science/ (15.10.2021).

https://odatv4.com/yasam/sonunda-bu-da-uretildi-0406171200-117117

https://onedio.com/haber/final-yapan-en-kaliteli-50-yabanci-dizi-551148 (11.02.2021)

https://onedio.com/haber/soylendigi-gibi-2045-te-zihin-transferi-mumkun-olursa-yasanabilecekler-uzerine-19-tahmin-692634 (12.07.2021).

https://sherpa.blog/sozluk/yapay-zekâ-ai-nedir (27.11.2020).

https://sozluk.gov.tr/ (23.11.2020)

https://t24.com.tr/haber/robot-sophiadan-ruhun-yok-diye-uzuluyor-musun-sorusuna-yanit-yapay-da-olsa-duygularim-var,611309 (15.10.2021).

https://tr.binaroption.com/stati/699-zachem-nuzhny-roboty-primenenie-vysokikh-tekhnologij (24.11.2020).

https://tr.euronews.com/2015/05/21/arjantin-de-orangutan-sandra-icin-durusma (09.03.2021);

https://tr.euronews.com/2020/04/18/nobel-odullu-fransiz-virolog-montagnier-yeni-tip-koronavirus-sars-cov-2-labaratuar-uretimi (29.10.2021).

https://tr.weblogographic.com/difference-between-ontogeny-and-phylogeny-553300 (20.08.2021).

https://tur.sciencedevices.com/chto-takoe-ontogenez-view-371701 (20.08.2021).

https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-ile-elon-musk-telefonda-gorustu/2125171 (18.11.2020).

https://www.aa.com.tr/tr/analiz/veliaht-prens-bin-selmanin-neom-projesi-ve-israil-le-normallesme-cabalari/1830965 (09.09.2021)

https://www.animallaw.info/sites/default/files/Sandra_%E2%80%9CASOCIACION%20DE%20FUNCIONARIOS%20Y%20ABOGADOS%20POR%20LOS%20DERECHOS%20DE%20LOS%20ANIMALES%20Y%20OTROS%20CONTRA%20GCBA%20SOBRE%20AMPARO%E2%80%9D.pdf(09.03.2021);

https://www.animallaw.info/sites/default/files/Sandra_%E2%80%9CASOCIACION%20DE%20FUNCIONARIOS%20Y%20ABOGADOS%20POR%20LOS%20DER

ECHOS%20DE%20LOS%20ANIMALES%20Y%20OTROS%20CONTRA%20GCBA%20SOBRE%20AMPARO%E2%80%9D.pdf (09.03.2021)

https://www.bbc.com/timelines/zq376fr (16.11.2020).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41780346 (03.12.2020).

https://www.beyazperde.com/filmler/film-284382/ (23.07.21).

https://www.beyazperde.com/filmler/film-284382/(23.07.21).

https://www.brookings.edu/opinions/isaac-asimovs-laws-of-robotics-are-wrong/ (17.08.2021).

https://www.datamation.com/artificial-intelligence/ai-vs-machine-learning-vs-deep-learning/ (15.08.2021).

https://www.drbariskorkmaz.com/tr/blog/fetus-evreleri-gelisimi (21.08.2021).

https://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/yapay-zekâ-ve-cin-odasi-deneyi/12257#ad-image-0 (22.11.2020);

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU%282016%29571379_EN.pdf (07.03.2021);

https://www.haber7.com/teknoloji/haber/140279-robotlar-nasil-insan-gibi-konusacak (20.08.2021).

https://www.haberler.com/fotogaleri/yapay-zekâya-sahip-cinsel-iliski-robotlari-geliyor/#:~:text=Y%C4%B1lda%2020.000%20adet%20cinsel%20ili%C5%9Fki,%C3%BClkeye%20sat%C4%B1%C5%9F%20yapmay%C4%B1%20istediklerini%20belirtti.

https://www.hurriyet.com.tr/(15.11.2020).

https://www.iifa-aifi.org/ar/2416.html (03.10.2021).

https://www.irobot.com.tr/robot-supurge/roomba-605.html (20.11.2020)

https://www.kidsgourmet.com.tr/bebegin-beyin-gelisimi-nasildir-nelerden-etkilenir/ (21.08.2021).

https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=20085&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5 (16.07.21).

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100306-10.ht (16.07.21)

https://www.sas.com/tr_tr/insights/analytics/yapay-zekâ-nedir.html (14.02.2021)

https://www.sophosakÂdemi.org/2050-yilinda-aile-yapay-rahim-robot-bakicilar-ve-tercihen-bekar-babalarda-artis/ (20.07.2021).

https://www.stendustri.com.tr/bilim-teknoloji/yapay-zekâ-nedir-ne-demektir-nasil-calisir-h9 (15.11.2020).

https://www.trthaber.com/haber/dunya/makine-ogrenmeye-zihinsel-olumsuzluk-patenti-551088.html (10.09.2021)

https://www.usmed.org.tr/robotlarla-evlilik-yasallasacak/ (17.08.2021).

https://www.webtekno.com/yapay-zekâ-mucidi-john-maccarthy-hayati-h99600.html (23.11.2020).

https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5013.html (01.10.2021).

İnsan klonlama kararı, Karar No.: 94 (10/2) https://www.iifa-aifi.org/ar/2013.html (25.09.2021)

İslam Konferansı Teşkilatı İslam Fıkıh Akademisi, Kararlar ve Tavsiyeler, İslam Konferansı Teşkilatı İslam Fıkıh AkÂdemisi Meclisinin İkinci Dönem Toplantısı, 1985, Karar Sayısı, 6, http://www.ciftehan.com/GerekliBilgiler/Din/Fikih/Cesitli%20Meseleler/Fikih%20AkÂdemisi%20Kararlari.htm (22.07.2021).

Maddeler için bkz. http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/mevzuat/sektorel/talimatlar/SHT-IHA_WEB.pdf (11.02.2021).

Mecelle, madde 25. https://sehitbulentyurtseveniho.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/54/15/762717/dosyalar/2019_10/12102022_25125215_MECELLE_ilk_100_MADDE_VE_TAM_METiN.pdf?CHK=814cd8bab1085f3cbea3e2be3d8fa460 (04.10.2021).

Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071212-1.htm (18.02.2021)

TMK, Madde 134-144, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf (29.07.2021).

Türk Borçlar Kanunu, Kanun No. 6098, Madde 71, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm (20.02.2021).

Türk Ceza Kanunu, Aile Düzenine Karşı Suçlar, Sekizinci Bölüm, s.9021. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237-20140302.pdf (15.07.21), s. 319.

Yasa için bknz, Te Awa Tupua (Whanganui Nehri Uzlaşma İddiası) Yasası 2017, https://www.legislation.govt.nz/act/public/2017/0007/latest/whole.html (08.03.2021).

Yönetmeliğin Ekleri https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20085& Mevzuat Tur=7&MevzuatTertip=5 (16.07.21).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Songül ERSAN

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi :Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yabancı Dil ve Düzeyi :

Az derecede Arapça ve İngilizce

Rumca

İş Deneyimi :

e-Ticaret alanında ürün pazarlama ve satışı.